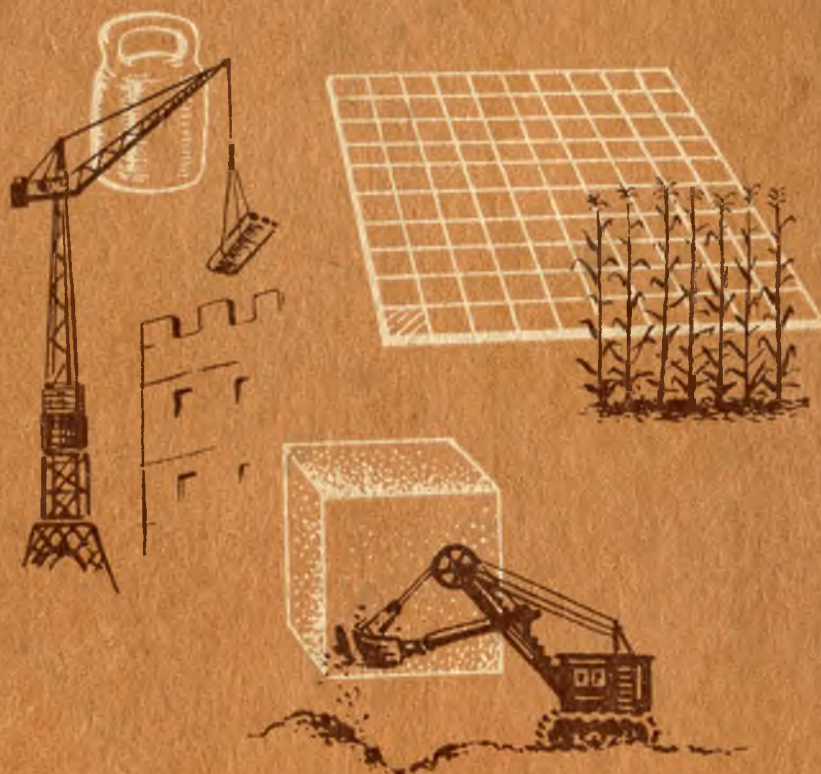

А.С.ПЧЕЛКО эм Г.Б.ПОЛЯК

АРИФМЕТИКА

4 КЛАССХА

КЪЛАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС КИТАБ БАСМАСЫ
ЧЕРКЕССК—1963

А. С. ПЧЁЛКО эм Г. Б. ПОЛЯК

АРИФМЕТИКА

4-чю КЛАССХА
УЧЕБНИК

РСФСР-ни Просвещение министерствосу бегитгенди

ДЖЕТИНЧИ ЧЫКЪГЪАНЫ,
ТЮЗЕТИЛГЕНИ

*Кёчюрюлгенин Къарачай-Черкес Облисполкомну Халкъ Окъуу Бёлюмю
бегитгенди*

ЭКИНЧИ ЧЫКЪГЪАНЫ

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС КИТАБ БАСМАСЫ
ЧЕРКЕССК — 1963

511
1792

Кёчюрген Байрамукъланы Б. Х.

Кар. 200 - 1

В переводе с русского на карачаевский язык печатается по изданию:
„Арифметика, учебник для 4-го класса“.
Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства
просвещения РСФСР. Москва—1961 г.

1 000 000-ну ИЧИНДЕГИ САНЛАДА ТӨРТ АРИФМЕТИКА АМАЛ.

Алты тарихли санланы нумерациясы.

1. Счѣтда тартыгъыз эм санагъыз: бирле бла 10-нѣа дери, онла бла 100-ге дери, джюзле бла 1000-нѣе дери, минъле бла 10 000-нѣе дери, он минъле бла 100 000-нѣе дери, джюз минъле бла минъ минънѣе, башхача айтханда, миллионнѣа (1 000 000) дери.

2. Бу тѣбеннѣи таблицагъа къарагъыз:

Экинчи класс—минълени классы			Биринчи класс—бирликлени классы		
джюзлюкле	онлукъла	бирликле	джюзлюкле	онлукъла	бирликле
3	2	6	7	0	6

Таблицада джазылгъан санны окъугъуз.

Бирликледен башлаб, джюз минъликлеге дери къыйырдан тутуб разрядланы атларын айтыгъыз.

Биринчи классны разряд бирликлерини атларын айтыгъыз; экинчи классныкъланы айтыгъыз.

Бирликле онъ джанындан ненчанчы орунда джазыладыла? онлукъла ѳа? джюзлюкле ѳа? бирлик минъле ѳа? джюзлюк минъле ѳа? бирлик миллионла ѳа?

3. Бу санланы окъугъуз:

1) Бизни къыралыбыз кюн чыкыгъаннга 11 000 км-ге, северден югга 4 500 км-ге созулады. Ата джуртубузну чеклерини узунлугъу 60 000 км-ди.

2) Совет лётчик Т-431 самолёт бла 28 760 м мийикликге чыкыгъанды.

3) Джерден айырылыб мировой пространствогъа кириб кетер ючюн, ракета (1-чи сур.) хар секундха 11 200 м-ден аз бармазгъа керекди.

1-чи сур.

4) Мировой океанны эм терен джери 11 034 м-ди, дунияны башында эм мийик тау тѣббени мийиклиги 8 882 м-ди.

4. Бу санланы тарихле бла джазыгъыз:

1) Коммунист урунууну бригадасы пландан тышында эки минъ эки джюз килограмм халы ийиргенди, андан тѣрт минъ элли сабий костюм чыгъар тенъли бир къумач согъаргъа боллукъду.

2) Айгъа джетер ючюн, совет космос ракета сутка бла джарымгъа юч джюз джетмиш тогъуз минъ километрни учуб баргъанды.

3) СССР-ни халкъ мюлкюню джетишгенлерини юсюнден Москвада ачылгъан Выставкасына ал эки ыйыкъда бир миллион адам къарагъанды.

5. 1) Бу санланы тарихле бла джазыгъыз: бешджюз сексен алты минъ экиджюз тогъсан тѣрт; къыркъ эки минъ бир джюз отуз; тогъсан минъ ючджюз онбир; сексен минъ джыйырма беш; джетиджюз бир минъ бешджюз юч; экиджюз минъ.

2) Бу санланы окъугъуз: 58 000; 72 800; 17 950; 90 276 40 873; 20 097; 30 084; 900 005; 500 000; 114 892; 40 500; 608 602 700 090; 820 004; 800 800; 40 002; 1 000 000; 4 000 000.

3) Эм гитче бла эм уллу тѣрт тарихли санны атын айтыгъыз эм джазыгъыз; беш тарихли санны да; алты тарихли санны да.

6. Счѣтда бирер миллион тартыб 10 миллионнга дери барыгъыз; онушар миллион тартыб 100 миллионнга дери; джюзюшер миллион тартыб 1 000 миллионнга дери барыгъыз.

Бир миллионлукъла, он миллионлукъла эм джюз миллионлукъла джюзлюк миллионланы классын къурайдыла.

Ючюнчю класс—мил- лионланы классы			Экинчи класс—минъле- ни классы			Биринчи класс—бир- ликлени классы		
джюз- люкле	он- лукъ- ла	бир- ликле	джюз- люкле	он- лукъ- ла	бир- ликле	джюз- люкле	он- лукъ- ла	бир- ликле
		2	3	7	5	1	8	4
	6	5	4	1	8	9	0	3
4	8	7	5	0	2	3	6	0
1	0	5	7	1	6	2	0	0

Таблицаны болушлугъу бла бу соруулагъа джууаб этигиз:
Бир миллионлукъла ненчанчы орунда (онъ джанындан) турады-
ла? он миллионлукъла ўа? джюз миллионлукъла ўа?

Онъ джанындан джетинчи орунда тургъан тарих нени кёр-
юзеди? сегизинчи орундагъы ўа? тогъузунчу орундагъы ўа?

Ючюнчю классны разряд бирликлерин барын да айтыгъыз.

Таблицада джазылгъан санланы окъугъуз, счѣтда да
тартыгъыз.

7. Бу санланы окъугъуз, счѣтда да тартыгъыз:

1 345 726; 16 484 315; 235 118 936; 6 475 318; 85 263 741;
25 725 000; 183 000 000; 6 000 000; 75 000 000; 3 206 705; 15 008 004;
256 400 600; 20 020 020; 1 100 000.

Бир миллионлукъла онъ джанындан джетинчи орунда
джазыладыла, он миллионлукъла — сегизинчи орунда, джюз
миллионлукъла тогъузунчу орунда джазыладыла.

8. Бу санланы тарихле бла джазыгъыз:

Алтыджюз джыйырма сегиз миллион ючджюз элли алты
минъ бир джюз отуз беш. Джетмиш беш миллион тѣртджюз
онбеш минъ бир джюз тогъсан джети. Юч миллион сегизджюз
беш минъ тѣртджюз элли. Оналты миллион бешджюз минъ.
Тѣрт миллион. Онеки миллион. Джети миллион тогъузджюз
минъ. Сегизджюз онтѣрт миллион ючджюз отуз тѣрт минъ бир
джюз онеки. Беш миллион беш минъ беш.

9. Бу санланы хар биринде ненча бирлик, онлукъ, джюз-
люк, минълик, он минълик барды: 1 826; 5 760; 28 754; 426 106;
970 835 427?

Къошуу.

10. Акъылда тергегиз:

1) Школ сабийле кеслерини джерлеринде 460 кг къобусда, 120 кг быхы эм 300 кг чюгюндюр ёсдюргендиле. Школ сабийле бютеу да ненча килограмм овощ ёсдюргендиле?

2) Октябрёнокла бла эки пионер отряд колхозгъа гардош джыяргъа болушхандыла: октябрёнокла 900 кг джыйгъандыла, хар пионер отряд октябрёноклдан 600 кг-гъа артыкъ джыйгъанды. Пионерле бла октябрёнокла бютеулей неллей бир гардош джыйгъандыла?

3) Школну бачхасындан джыйгъан мюрзеуню эмда колхозгъа тахта кёгетлерин джыяргъа берген болушлугъугъузну юслеринден хыйсабла джарашдыргъыз да, аланы чыгъарыгъыз.

4) «Волга» автомашина 1 250 кг тартады. «Чайка» уа андан 550 кг-гъа аурду. «Чайка» автомашинаны аурлугъу къаллай бирди?

5) 26+38	230+370	120+ 99	198+65
43+59	460+280	230+199	298+56
69+28	570+250	410+299	199+75

6) Таблица бла акъылда тергеуле этигиз: тюрю-тюрю столбиклени санларын бир-бирине къошугъуз; сёз ючюн, биринчи бла экинчи столбикни, ючюнчю бла бешинчини, д. а. к.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
А	60	130	290	400	420	580	700	710	870	940
Б	10	150	220	370	460	540	630	780	850	990
В	40	190	250	330	480	520	670	750	810	960
Г	70	110	260	350	500	600	650	740	890	930
Д	20	170	280	360	490	510	640	720	830	980
Е	50	120	230	310	430	570	690	770	880	950
Ж	100	160	210	390	450	550	610	790	840	1000
З	30	140	270	320	410	590	680	730	860	970
И	90	180	300	340	470	530	660	800	820	910
К	80	200	240	380	440	560	620	760	900	920

11. Къошугъуз:

1) 1 268+5 476	42 786+ 2 085	698+4 728+14 008
9 076+ 734	63 070+12 090	954+1 096+97 237

$$\begin{array}{r} 2) \quad 5\,718 + \quad 906 + 18\,068 \quad 4\,096 + 975 + 608\,789 + 46\,875 \\ \quad 2\,006 + 94\,596 + \quad 705 \quad 78\,635 + 496 + 20\,976 + 8\,976 \end{array}$$

3) Сумманы табыгъыз да тюз-терс этилгенин сынаб кёрю-
гюз: 18 495 бла 9 706; 3 968 бла 9 753.

12. 1) Бир шахарда сохда бригадада школну юйюне эмда мебелине ремонт этгендиле, наглядный пособиеле да хазырла-
гъандыла. Школну мебелине этилген ремонтну багъасы 1 548
сом эди, школну юйюню ремонту андан 873 сомгъа багъа эди.
Сохдала этген наглядный пособиеле школну юйю бла мебелине
этилген ремонтдан 10 876 сомгъа багъа эдиле. Сохдала кесле-
рини кючлери бла неллей бир сумма багъасы ишни этгендиле?

2) Кесигизни шахарны (элни) сохдаларыны ара иште хай-
ырлы урунъанларыны юсюнден хыйсаб къурагъыз эмда аны
чыгъарыгъыз.

13. 1) Москва бла Свердловскени арасы темир джол бла
1 822 км-ди, Свердловскден Новосибирскге дери 1 359 км-ди,
Новосибирск бла Иркутскени арасы Свердловск бла Новоси-
бирскени арасындан (2-чи сур.) 492 км асламды. Москвадан
Иркутскге дери ненча километрди?

2-чи сур.

2) Сизге джууукъ темир джол ётген шахарланы араларыны
юслеринден хыйсаб къурагъыз эмда аны чыгъарыгъыз; чертё-
жун этигиз.

14. Биринчи кюн элеваторгъа 8 900 ц будай келтиргендиле,
экинчи кюн андан 1 780 ц-ге аслам келтиргендиле, ючюнчю
кюн будай ал эки кюн келтиргенлеринден эсе 932 ц-ге аслам
болгъанды. Юч кюнню ичинде элеваторгъа ненча центнер
будай келтиргендиле?

15. Счётда санагъыз:

$$\begin{array}{r} 1) \quad 2\,436 + 3\,512 \quad 8\,714 + 1\,276 \quad 15\,248 + 4\,386 \\ \quad 3\,816 + 5\,043 \quad 4\,506 + 3\,494 \quad 32\,796 + 7\,625 \\ \quad 5\,024 + 2\,961 \quad 5\,052 + 5\,048 \quad 56\,286 + 9\,876 \end{array}$$

2) Бир классны сохдалары 258 кг макулатура джыйгъандыла, башха классныкыла 125 кг-гъа аслам джыйгъандыла. Эки класс да ненча килограмм макулатура джыйгъанды?

3) Пионер дружина Кавказы чегетлеринден джыйыб колхозгъа кѣгет къатхан этерге: 1 380 кг чегет алма, 1 225 кг чегет кертме, 615 кг чѣртлѣуюк, 730 кг къара наныкъ, 905 кг чум эмда 1 080 кг сары эрик бергендиле. Джыйылгъан кѣгетлени бютѣу аурлууклары неллей бирди?

Кѣгет къатханланы аурлууклары неллей бирди?

Къатхан кѣгетлени аурлуукларыны $\frac{9}{10}$ ун тас этериклерин эсге алсакъ, бу кѣгетле къатхандан сора неллей бир тартарыкъдыла?

Алыу.

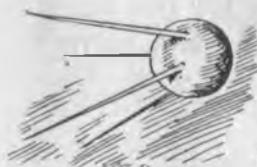
16-дан 21-ге дери хыйсабланы эм примерлени акъылда тергеб чыгъарыгъыз.

16. 1) Юч пионер отряд джай 150 кг дарман ханс джыйгъанды. Биринчи отряд 64 кг джыйгъанды, экинчи отряд андан 19 кг-гъа кем джыйгъанды. Ючюнчю отряд ненча килограмм дарман ханс джыйгъанды?

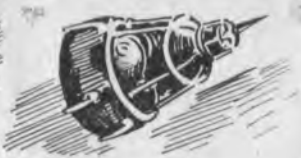
2) Кесигизни ара иште хайырлы уруннаныгъызны юсюнден хыйсаб къурагъыз эмда аны чыгъарыгъыз.

17. «Волга» автомашина 1 250 кг тартады, «Москвич» андан 350 кг-гъа дженъилди, малолитражный автомобиль «Москвичден» 300 кг-гъа дженъилди. Хар бир машина ненча килограмм тартады?

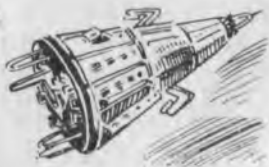
18. Джерни биринчи искусственный спутниги (3а сур.) 92 кюн тургъанды, экинчиси (3б сур.) 162 кюн, ючюнчюсю (3в сур.) 689 кюн тургъанды. Экинчи спутник биринчиден эсе ненча кюнню артыкъ тургъанды? ючюнчю экинчиден а?

3а сур.

3б сур.

3в сур.

19. Бир сохда бригада джай 980 иш кюн ишлегенди, экин-чи — 750 иш кюн, ючюнчю — 680 иш кюн ишлегенди.

Бу берилгенлеге алыу амал бла этилирча хыйсабла джарашдырыгъыз эмда аланы чыгъарыгъыз.

20. Бу санланы хар бирин 25-ге аз этигиз; 70-ни; 95-ни; 115-ни; 160-ны, 200-ню.

21. 1)	800—170	720—240	530—499
	600—260	460—280	620—199
	900—520	810—550	860—298

2) Таблица бла (6-чы бет) акъылда алыу тергеуле этигиз.

22. Тергегиз:

1) 39 254-ден 154 980 ненчагъа кёбдю?

2) 50 018-ден 34 297 ненчагъа азды?

3) 700 150-ни 89 246-гъа аз этигиз.

4) Азланыучу 1 000 000-ду; азлаучу 128 076-ды. Башхалыкъларын табаргъа.

23. Алыгъыз да тюз-терс этгенигизни сынаб кёрююз:

2 842—1 756	7 068—3 498	45 008—14 829
3 453—2 187	3 004—1 825	24 105—18 096
6 235—5 376	20 007—9 628	306 104—98 247

24. Кёргюзюлген амалланы этигиз:

275 026+	308 724—	49 678	100 000—	90 728
800 000—	(50 345+	168 724)	100 100—	(2 724+ 376)
600 000—	(125 480+	89 256)	10 004—	(6 105+ 1 863)
1 800 000—	(836 724+	64 048)	36 713+	63 287—96 284

25. Счётда тергегиз:

1) 7 486—1 254	12 650—4 320—	800
8 950—6 375	29 600—6 800—	1 250
4 618—1 729	10 000—1 282—	3 625

2) Витринаны мияласыны узунлугъу 1 250 мм-ди, кенълиги андан 380 мм-ге азды. Витринаны мияласыны кенълиги къаллай бирди?

26. Бу тубюнде берилгенлеге кёре джетиджыллыкъны биринчи джылында колхозда саулукъ ийнеклени саны эмда сауулуб алыннъан сютню саны неллей бирге кёб болгъанды:

Джылла	Ийнеклени саны	Сауулгъан сютню килограмм саны
1959 дж.	365	679 800
1960 дж.	410	998 240

27. Бизни колхозда джетиджыллыкъны аллында ... ийнек болгъанды, энди ... ийнек барды. Саууб алыннъан сютню саны джетиджыллыкъны аллында ... кг эди, энди уа ... кг-ды. Колхозда ийнеклени саны эмда сютню сауулгъаны неллей бирге кёб болдула?

4-чю сур.

28. Джетиджыллыкъны аягъына СССР-де 100 000 км темир джолда тепловозла эм электровозла (4-чю сур.) джюрюрюкдюле. Аны 70 000 км-де тепловозла, къалгъанында уа электровозла джюрюрюкдюле. Джетиджыллыкъны аллында электровозла 9 500 км темир джолда джюрюген эселе, джетиджыллыкъны аягъына электровозла

андан тышында дагъыда ненча километр узунлугъу болгъан темир джолда джюрюрюкдюле?

29. Бир пакетде 625 г, экинчиде андан 246 г-гъа аз урлукъ болгъанды. Биринчи пакетден 415 г, экинчиден 130 г алгъандыла. Къайсы пакетде аз урлукъ къалгъанды эмда неллей бирге аз къалгъанды?

30. Джерни биринчи совет искусственный спутниги 947 км мийикликке чыкъгъанды, экинчи — 1 671 км-ге, ючюнчю уа — 1 880 км-ге чыкъгъанды.

Бу берилгенлеге кёре алыу бла этилирча хыйсабла къурагъыз эмда аланы чыгъарыгъыз.

31. 1) Комсомолчула заводха бираз металлолом джыйыб ийгендиле. Заводха дагъыда пионерле джыйгъан 3 975 кг ме-

таллоломну ийгенлеринде, бютёулей да 12 180 кг джыйылгъаны белгили болгъанды. Комсомолчула неллей бир металлолом джыйгъан эдиле?

2) Гардош складда сакълана эди. Ары дагыда бир джюк машина бла 1 528 ц, экинчи бла — 1 765 ц келтиргенлеринде, складда гардошну саны 4 395 ц болгъанды. Эм аллында складда неллей бир гардош болгъанды?

32. Джанъы шахарны ишлерге алгъы бурун 1 758 комсомолчу келгенди, андан сора 1 870 келгенди. Келгенледен 1 915 адам юй ишлерге кетгенди, электролинияны эмда водопроводну салыргъа андан 568 адамгъа аз кетгенди, къалгъанла уа темир джол ишлерге кетгендиле. Темир джол ишлерге ненча комсомолчу кетгенди?

Бир тарихли эм эки тарихли санлагъа керелеу.

33-чюден 44-чюге дери хыйсабланы эм примерлени акъылда тергегиз.

33. Школда 40 юннат барды. Аланы хар бири джай 12-шер джюджек ёсдюргенди. Юннатла бютеу да неллей бир джюджек ёсдюргендиле?

34. Фабрикге 15 джанъы машина салгъандыла. Аланы хар бири 10 ишчини ишин этеди. Джанъы машинала ненча ишчини орнун тутадыла?

35. Гардош салыучу машина 38 адамны этгенин этеди. Совхозда алгъын аллай 5 машина ишлей эди, артда да 3 машина келтиргендиле. Ол машинала ненча адамны орнун тутхандыла?

36. Бир школну ючюнчю классында 36 сохда, тёртюнчю классында 34 сохда барды. Ол сохдаланы хар бири 6 кг макулатура джыяргъа сёз бергенди. Кертиси уа ала алгъан борчларындан эсе 3 кере кёб джыйгъандыла. Мурат этгенлеринден эсе ненча килограммгъа аслам джыйгъандыла?

37. Картон бла къумачны бир-бирине джабышдырыучу джеллим этер ючюн, агъач джеллимден 10 г алгъандыла. Анъа кесинден 6 кере кёб ун, 24 кере кёб суу къошхандыла. Ненча грамм джеллим болду?

38. Билеу джылан 80 джыл джашаргъа болады, таш макъа андан 10 кере кёб джашайды. Таш макъа ненча джыл джашаргъа боллукъду?

39. Зоопаркда пилге кюнине: 24 кг къара ётмек, 3 кг акъ ётмек, 16-шар кг быхы эм чюгюндюр, 50 кг бичен бередице. Пилге бир айгъа (30 кюн) хар тюрлю ашдан неллей бирер керекди?

40. Тауукъ гакгы 60 г тартады, страус гакгы андан 24 кере аурду. Страус гакгы неллей бир тартады?

41. Адам кымылдамай турган заманында ёбгелерини ичи бла 6 л хауа ётеди, джюзген заманда уа 20 кере кёб ётеди. Джюзючюню ёбгелери бла неллей бир артыкъ хауа ётеди.

42. Эки шахардан бир-бирине тюбеширча бир заманны ичинде эки автомобиль чыкыгъанды. Бир автомобиль сагъатына 50 км эте эди, экинчи — 60 км эте эди. Ала бир-бирине 3 сагъатдан тюбешгендице. Эки шахарны арасыны узакълыгын тергегиз.

43. Бу санланы хар бирин 7 кере кёб этигиз: 12-ни; 70-ни; 85-ни; 100-ню; 130-ну; 500-ню.

44. 1)

15×8	87×4	68×10	12×20	15×60
18×6	94×5	72×10	16×40	18×40
24×9	66×7	96×10	26×50	14×70
46×7	58×6	89×10	45×30	16×50

2) Таблица бла (6-чы бет) акъылда керелеу ишле этигиз: столбикни санларын 2-ге, 3-ге, 4-ге, д. а. к. керелегиз.

5-чи сур.

45. 1) ТУ-114 деген совет самолёт (5-чи сур.) джолда къонмагъанлай Москвадан Нью-Йоркга (Америка) сагъатына 740 км учуб 11 сагъатха баргъанды. Москвадан Нью-Йоркга дери узакълыкъны тергеб чыгъарыгъыз.

2) Джетиджыллыкъны аллында интернат школлада 180 000 сабий окъуй эди; джетиджыллыкъны аягына быллай школлада окъуучулары санлары 14 кере кёб боллукъду. Джетиджыллыкъны аягында интернат школлада ненча сабий окъурукъду?

46. Керелегиз:

1)	489×4	2 800×7	572×10	64×30
	685×7	13 706×9	831×10	78×60
	964×9	36 008×8	625×10	54×90
	870×6	20 607×6	480×10	75×40
2)	752×96	1 386×75	4 750×46	
	924×78	4 579×58	3 800×68	
	308×64	3 706×96	4 603×59	
	409×38	4 007×47	1 006×75	

47. 1) 896-ны 58 кере кѣб этигиз.

2) 475-ден 50 кере къайсы сан кѣбдю?

3) Керелениучю 306-ды, керелеучю 48-ди. Произведе-
ниени табыгъыз.

48. Тирменнѣ 60-шар кг кирген 68 машок бла къара
будай, 70-шер кг кирген 75 машок бла будай келтирген эди-
ле. Биринчи кюн 5 400 кг тартхандыла. Энди ненча килограмм
мюрзеу тарттарлары къалгъанды?

49. Школ металлолом бергени ючюн сауѣгагъа алгъан ач-
хасына пионер лагерге 50-шер сомдан 12 палатка (шатыр), 11-
шер сомдан 18 рюкзак алгъанды. Андан сора 202 сомун окъуу-
чула узакъ джары экскурсиягъа барыргъа къалдыргъанды.
Сауѣгагъа алгъан ачхалары неллей бир болгъанды?

50. Колхозчула мамукъ джыядыла. Иш кюн бошалгъандан
сора белгили болгъанды: 85 адам — 90-шар кг, 76 адам — 80-
шер кг эмда 39 адам да 65-шер кг джыйгъанды. Колхозчула
бары да неллей бир мамукъ джыйгъандыла?

Юч тарихли санныа керелеу.

51. Бир ийнекеге бир кюннѣ 12 кг бичен керек болады.
10 ийнекеге бир кюннѣ ненча килограмм бичен керек бол-
лукъду? 100 ийнекеге уа?

52.	1×100	60×100	36×100	589×100
	5×100	90×100	84×100	746×100
	7×100	10×100	75×100	940×100
	9×100	50×100	44×100	320×100

53. Санны 100-ге керелер ючюн не этерге керекди? Санны онъ джанына бир нуль джазылса, ол къалай тюрленеди? Эки нуль джазылса ўа?

54. Школа-интернатха 100 орундукъ бла 100 джуургъан сатыб алгъандыла. Джуургъанны багъасы 12 сом эди, орундукъ андан 3 сомгъа багъа эди. Алгъан затларыны барыны да багъасы неллей бир эди?

55. Вагонгъа 10 машок крупа бла 100 машок ун салгъандыла. Машок крупа 75 кг тарта эди, ун машок андан 10 кггъа аўур эди. Ол джюк бары да ненча килограмм тарта эди?

56.	$12 \times 8 \times 100$	$14 \times 4 \times 100$	$25 \times 6 \times 100$
	12×800	14×400	25×600
	26×300	532×500	408×200
	48×600	754×700	607×400
	75×400	295×900	804×800
	92×700	468×600	906×300
			$425 \times 300 + 1\ 928$
			$218 \times 700 - 9\ 082$
			$158 \times 400 + 3\ 718$
			$320 \times 200 - 8\ 705$

57. Фабрик поселокну джашиллендирир ючюн орнатыргъа герекчикле сатыб алгъандыла: хар бири 75 капекден 300 джѐге, 36-шар капекден 200 кюрюч. Терекчиклени барына да неллей бир тѐлегендиле?

58. Заводда хар кюн сайын 158 ц торф бла 36 ц ташкѐмюр кюйдюредила. 300 кюннѐе заводда ненча центнер торф бла ненча центнер ташкѐмюр кюйдюредила?

59. Джетиджыллыкъны аягъында бизни къыралда бир секундха 254 м хлопчатобумажный къумач этилликди. 1 мин-ха неллей бир хлопчатобумажный къумач этилликди? Ол къумачдан 4-шер м кирген ненча чебген этерге боллукъду?

60. 236-шар сомдан магазин 126 телевизор (6-чы сур.) сатханды. Сатылгъан телевизорлагъа магазин неллей бир сом алгъанды?

$$\begin{array}{r}
 \text{Тергеу:} \quad \times \begin{array}{r} 236 \text{ сом} \\ 126 \end{array} \\
 \hline
 \quad \quad \quad 1416 \\
 + \quad \quad 472 \\
 \hline
 \quad \quad \quad 236 \\
 \hline
 \quad \quad 29\ 736 \text{ сом}
 \end{array}$$

6-чы сур.

Бу тергеуде төбеннѝ соруулагъа джууаб табыгъыз; 6 телевизорну багъасы неди? 20 телевизорну уа? 100 телевизорну уа? 126 телевизорну уа?

61. Керелегиз:

524×316	425×433	346×234	698×579
463×241	234×446	453×869	946×679
634×423	436×534	628×857	987×886

62. Биринчи сан 136-ды, экинчи биринчиден 214 кере кѣб-дю, ючюнчю экинчиден 198-ге асламды. Бу юч санны суммасын табаргъа.

63. 1) Керелениучю 954-дю, керелеучю 358-ди. Произведениени табаргъа.

2) 649-ну 786 кере кѣб этерге.

64. Октябрь революциягъа дери бир районну ичинде джа-шагъан халкъ жъуру 137 газет ала эди. Энди уа 128 кере кѣб алады. Октябрь революциягъа дери алгъанларындан эсе энди ненча газетге артыкъ аладыла?

65. 120-шар сомдан тюкенде 168 фотоаппарат болгъанды. Бир айдан тюкенде ол фотоаппаратланы ючден бири къалгъанды. Тюкен бир айны ичинде сатхан фотоаппаратларына неллей бир ачха алгъанды.

66.	936×772	673×586	674×978	758×697
	867×646	895×764	596×397	649×786
	532×437	386×594	648×475	926×378

67. 1) Керелениучю 236-ды, керелеучю 123-дю. Произведениени табаргъа.

2) Керелениучю 123-дю, керелеучю 236-ды. Произведениени табаргъа.

Бу примерлени этилгенлерине кѣре акъылгъа не келирге болады?

Керелеучю тюз этилгенин сынар ючюн, керелениучю бла керелеучюню орунларын алмашдырыб керелерге керекди. Биягъы произведение чыкъса, амалны тюз этилгени белгили болады.

68. Примерлени этигиз эмда сынаб кѣрюгюз:

34×25	348×234	642×576	416×688
57×64	245×376	476×684	794×389
86×47	482×165	536×745	978×697

69. Четет питомникде 112 тизгинде 138-шер къайын терек барды, 138 тизгинде 112-шер джѣге терек барды. Тергемей питомникде болгъан къайын тереклени саны бла джѣге тереклени санларыны юсюнден не айтыргъа боллукъду? Кѣлюгюзге келгенни тергеб, сынаб кѣрюгюз.

70. Хар бири 80 кг тартхан 75 ун машокну ташыр ючюн, юч тонналыкъ эки машина керек болгъанды. Хар бири 75 кг тартхан 80 машокну ташыр ючюн, аллай ненча машина керекди?

71. Колхозда 67 ат бар эди, ийнекле андан 5 кере кѣб эдиле. Хар атха кюнюне, къалгъан ашны юсюне, 9 кг бичен бергендиле, ийнекге — 12-шер кг бергендиле. Атла бла ийнеклени барына да кюнюне неллей бир бичен бергендиле?

72. Акъылда тергегиз:

108×4	209×3	207×4	305×3
106×6	105×7	109×8	107×9

73. 1) Керелениучю 206-ды, керелеучю 436-ды. Произведениени табыгъыз.

2) 305×423	704×367	906×468	908×248
206×534	506×483	607×576	708×568
503×648	805×377	809×967	806×796
307×569	408×246	206×358	806×419

74. Бир джерде 208 ц нартюх себгендиле, экинчи джерде андан 2 кере аз себгендиле. Биринчи джерден себгенлеринден эсе — 156 кере кѣб, экинчи джерден а — 172 кере кѣб мюрзеу джыйгъандыла. Эки джерден да неллей бир нартюх джыйгъандыла?

75. Колхоз фермада 296 ийнек болгъанды. Декабрда хар ийнекден 308 л сют, январда уа 316 л сют саугъандыла. Декабрдан эсе январда ненча литр сют артыкъ алгъандыла? (Эки тюрлю джол бла чыгъарыгъыз).

76. Совхоз шахаргъа хар биринде 425 ц будайы болгъан 102 вагон ийгенди. Совхоз шахаргъа бютеу да ненча центнер будай ийгенди?

Экинчи произведениени 5 деген таприхи биринчи произведениени онлукъ-

$$\begin{array}{r}
 \times 425 \text{ ц} \\
 102 \\
 \hline
 + 850 \\
 425 \\
 \hline
 43350 \text{ ц}
 \end{array}$$

ларыны тубюнде джазылмай, джюзлюклерини тубюнде нек джазылганды? Биринчи произведениени окъугъуз. Экинчи произведениени окъугъуз.

77.	236×402	372×604	856×507	789×807
	523×305	714×503	948×605	867×905
	481×206	637×308	599×706	976×609

78. План бла завод кюнюне 236 плуг чыгъарыргъа керек эди. Завод джыллыкъ планын 2 680 плугга артыкъ толтургъанды. Завод бир джылгъа ненча плуг чыгъаргъанды? (Джылны ичинде 307 иш кюн болгъанды).

79.	204×302	305×403	706×507	807×669
	501×205	602×108	809×703	756×807
	406×103	508×306	506×908	909×986

80.	1)	$7\ 856 \times 96$	458×400	$(1\ 986 + 1\ 214) \times 485$
		$3\ 080 \times 68$	906×600	$(5\ 000 + 4\ 028) \times 368$
		$9\ 600 \times 74$	70×500	$(7\ 010 + 1\ 196) \times 904$

2)	10×7	20×4	30×3	40×2
	10×70	20×40	30×30	40×20
	10×700	20×400	30×300	40×200

3)	70×60	570×60	300×500	$4\ 900 \times 360$
	90×40	350×90	700×400	$2\ 750 \times 400$
	80×30	620×70	800×800	$3\ 600 \times 500$

81. Былтыр завод хар кюнюне 162 велосипед чыгъара эди, быйыл а 4 кюннѳе былтыр 6 кюннѳе чыгъаргъан чакълы бир чыгъарады. Завод бир джылгъа ненча велосипед чыгъарады? (Джылны ичинде 308 иш кюн барды.)

82. Колхозда 325 ийнек, 96 ат эм 1 000 къой барды. Бир атха ичерге 60 л, ийнекге 50 л, къойгъа 8 л суу керек эсе, малны барына ичерге бир суткагъа ненча литр суу керекди?

83.	$376 \times (11 \times 11)$	$(10\ 101 - 9\ 652) \times 508$
	$457 \times (12 \times 12)$	$(2\ 006 - 1\ 608) \times 704$
	$608 \times (15 \times 15)$	$(6\ 070 - 5\ 265) \times 303$
	$570 \times (25 \times 25)$	$(5\ 146 - 4\ 538) \times 608$

$$\begin{aligned}
 84. \quad & (83\,124 - 82\,076) \times 356 && 460 \times 856 + 267\,258 \\
 & (110\,322 - 109\,272) \times 708 && 506 \times 308 + 19\,076 \\
 & (301\,010 - 300\,170) \times 497 && 609 \times 540 + 30\,953 \\
 & (864\,000 - 863\,235) \times 920 && 796 \times 800 + 128\,790
 \end{aligned}$$

85. 1) Турист лагерге керекли затланы багъасын бу бюндеги сѣтха кѣре тергегиз:

	Затланы аты	Саны	Бир затны багъасы	Бютеу багъасы
1	Байдаркала	4	38	
2	Палаткала	40	50	
3	Ичине кириб джукълаучу машокла	160	28	
4	Рюкзакла	100	6	

2) Палаткала бла адам ичине кириб джукълаучу машокла-ны джартысын пионерле бла комсомолчула кеслери этселе, быллай снаряжениени багъасы неллей бир боллукъду?

86. Кесигизни школда тюрю-тюрю затланы алгъан заманда джазылгъан сѣтлагъа къарагъыз.

87. Эки шофѣр таладан 43 600 кг гардошну бир суткагъа ташыргъа буйрукъ алгъандыла. Бир машина 9 кере элтгенди, экинчи 7 кере элтгенди. Биринчи машина бир джолгъа 1 800 кг элтгенди, экинчи уа андан эки кере кѣб элтгенди. Берилген буйрукъну болджалына элтиб тындыргъанмыдыла?

Бир тарихли эм эки тарихли саннъа юлешиу.

88—106 хыйсабланы эм примерлени акъылда тергегиз.

88. Илечин 170 джыл джашайды, Дроздну джашауу андан 17 кере азды. Дрозд ненча джыл джашайды?

89. Тар, къаранъы орунда джашагъан юй къоян 2 айны ичинде (60 кюн) кесини аурлугъуна 360 г къошханды; кенъ, джарыкъ орунда джашагъан юй къоян 20 кюнню ичинде 960 г къошханды. Экинчи къоян биринчиден эсе кесини аурлугъуна кюннюне ненча кере кѣб къошханды?

90. Автомат машина бир минутха 400 конфетге тыш салады. Ишчи бир минутха 20 конфетге тыш сала эсе, аллай автомат ненча ишчини орнун тутады?

91. 1 кг мамукъдан 8 м маймёз неда 20 м батист этерге болады. 1 м маймёзге ненча грамм мамукъ кетеди? 1 м батистге уа?

92. Чоюн ваннаны ауурлугъу 120 кг-ды, аныча ёлчелери болгъан пластмассадан этилген ваннаны ауурлугъу къуру 8 кг-ды. Пластмасса ванна чоюн ваннадан ненча кере дженъилди?

93. Автомашинаны темир кузову 96 кг тартады. Бу пластмассадан этилген кузовдан эки кере ауурду. Пластмассадан этилген кузов неллей бир тартады?

94. Бутакълы нартюхню качанында 930 бюртюк барды. Бу нартюхню качанында бюртюклери къалгъан сортларыны качанында бюртюкледен 2 кере кёбдю. Башха сортну качанларында уа ненча бюртюк болады?

95. Музыка школда 180 сабий окъуйду. Аланы джартысы рояль согъаргъа юренеди, юден бири — скрипка согъаргъа, алтыдан бири баян согъаргъа юренеди. Хар инструментде согъаргъа ненча сабий юренеди?

96. Джаш мичуринчилени эки бригадасы садда 7 тенъ тизгин терекни бирге акълагъандыла. Биринчи бригада 80 терекни акълагъанды, экинчи 60 терекни акълагъанды. Хар бригада ненчашар тизгинни акълагъанды?

97. Бир джерден тенъ кирген корзинала бла 320 кг быхы джыйгъандыла, экинчи джерден 280 кг джыйгъандыла. Экинчи джерден биринчи джерден эсе 2 корзинагъа аз джыйгъандыла. Эки джерден да ненча корзина быхы джыйгъандыла?

98. Ишчиге 40 деталь этерге буюрулгъанды, хар детальны этер ючюн, 30 минут берилгенди. Ишчи уа хар детальны 20 минутха этгенди. 40 детальны этгенден сора къалгъан заманына ишчи буюрулгъанындан артыкъ ненча деталь этерге болукъ эди?

99. Ишчи бригадагъа 4 детальны этерге норма бла 136 сагъат бериледи, алай а бригада ол ишни 48 сагъатха этгенди. Хар детальны этген сайын бригада неллей бир заманны экономия этгенди?

100. Юннатланы кружогу бла «Усда къолла» деген кружокда 60 сабий ишлейди. Юннатланы кружогуна дагъыда 4

сабий кеслерин джаздыргъанларында, эки кружокда да сабий-лени санлары тенъ болгъанды. Алгъы бурун хар кружокда ненчашар сабий болгъанды? Этилгенин сынаб кёрююз.

101. Эки классда 86 сохда болгъанды. Бир классдан 2 сохда башха школгъа кёчгенлеринде, эки классда да сохдаланы саны тенъ болгъанды. Алгъы бурун эки классда да ненчашар сохда болгъанды? Этилгенин сынаб кёрююз.

102. Пионер дружина колхозгъа клеверни урлугъундан 180 кг, къалгъан хансланы урлугъундан 170 кг джыйгъанды. Колхоз ол урлукъланы джерге себгенди. Хар гектаргъа орта тергеу бла 35 кг урлукъ себгенди. Пионер дружина джыйгъан урлукъ ненча гектаргъа себилгенди?

103. Къол бла чалгъан заманда районда биченнге 8000 адам керек бола эди, атла джегилген косилкала бла чалгъан заманда андан -- 4 кере аз, трактор машинала бла чалыб башлагъанларында андан да 10 кере аз адам керек болгъанды. Трактор машинала бла бичен чалгъан заманда неллей бир адам керек болады?

104. Электropоезд 3 сагъатха 240 км баргъанды, паровозу болгъан поезд 5 сагъатха 200 км баргъанды. Электровоз паровоздан ненча кере дженгил барады?

105. 1) 16-дан 96 ненча кере кёбдю? 30-дан 180 ненча кере кёбдю?

2) 90-дан 18 ненча кере азды? 320-дан 40 ненча кере азды?

3) 420-ны, 560-ны, 700-ню ичлеринде 70 ненча кере барды?

4) Бу санланы хар бирин 6 кере аз этигиз: 42-ни, 72-ни, 90-ны, 150-ни, 240-ны, 420-ны, 840-ны.

106. 1)	720 : 8	450 : 3	490 : 70	1 200 : 3
	560 : 7	720 : 6	630 : 90	1 600 : 8
	810 : 9	840 : 7	640 : 80	2 400 : 4
	480 : 6	960 : 8	350 : 50	4 800 : 2
	400 : 5	600 : 4	270 : 30	7 000 : 5

2)	159 : 3	132 : 4	205 : 5	200 : 8	300 : 6
	168 : 8	145 : 5	369 : 9	256 : 8	348 : 6
	128 : 4	160 : 5	408 : 8	296 : 8	372 : 6

3) Аккылда тергеу таблица бла (6-чы бет) толу онлукъланы 2-ге, 5-ге эм 10-нъа юлешуу ишле этигиз.

107. Совет самолёт 21 сагъатха, кьонмагъанлай, 17 787 км учханды. Ол самолёт сагъатына неллей бир учханды?

108. Садда 1 600 кг алма джыйгъандыла. Аланы бешден бирин 16 кг кирген ящиклеге салгъандыла. Ненча ящик керек болгъанды?

109. Юлешигиз:

5 748 : 4	14 760 : 9	2 816 : 2	18 426 : 6
5 874 : 6	27 360 : 8	8 124 : 4	12 300 : 6
6 136 : 4	67 900 : 7	9 156 : 3	43 500 : 5

110. 4 810 : 10	7 800 : 10	17 500 : 10	26 000 : 10
5 630 : 10	9 000 : 10	96 800 : 10	40 000 : 10

111. Юлюшюн эмда къаллыгъын табыгъыз:

6 827 : 10	1 508 : 10	16 482 : 10	96 806 : 10
1 213 : 10	8 001 : 10	28 575 : 10	41 002 : 10

112. 3 640 : 20	14 220 : 60	2 100 : 30	4 800 : 80
7 680 : 40	36 800 : 80	1 800 : 60	6 300 : 70

113. 5 875 : 25	1 512 : 24	20 852 : 52	12 350 : 19
8 988 : 28	2 392 : 46	11 951 : 17	22 320 : 36
9 864 : 36	2 772 : 21	43 290 : 18	30 100 : 35
9 500 : 76	5 168 : 68	14 382 : 47	29 120 : 14

114. Автомобиль паркда джюк машинала бир кюнню ичине 6 750 л бензин кьоратхандыла, легковойла уа андан 9 кере аз кьоратхандыла. Джюк машина кюнуне 75 л бензин кьоратханды, легковой а 30 л кьоратханды. Ненча джюк машина эмда ненча легковой болгъанды?

115. 1) Эки станокда 8 сагъатха торфоперегнойдан 144 000 кьошун этерге боллукъду. Бир станок бла 1 сагъатха ненча кьошун этерге боллукъду?

2) Кийим тикген фабрикада сегиз сагъат иш кюнню заманында бир сменагъа 11120 пальто чыгъаргъандыла. Джети сагъат иш кюннѐ кѣчгенлеринде, фабриканы сменагъа чыгъаргъан продукциясыны саны аз болгъанны жъой, таб, 28 пальтогъа кѣб болгъанды. Джетисагъатлыкъ иш кюннѐ кѣчгенден сора фабрика 1 сагъатха ненча пальтону артыкъ чыгъара эди?

116. Эки классны окъуучулары паркда 498 терекни сакъларгъа боюнларына алгъандыла. Хар окъуучугъа тереклени саны тенъ джетерча ол ишни алай юлешгенди. Бир классда 40 сохда, бирси классда да 43 сохда болгъан эсе, хар классха ненчашар терек джетгенин тергегиз.

117. Ючюнчю эмда тѣртюнчю классланы сохдалары джолну эки джанына салыргъа чегетден 400 орнатыллыкъ терекчик келтирирге керекди. Бир классны сохдалары — 38, башханыкъыла андан 4 сохдагъа артыкъ эселе, ол ишни сохдаланы санына тенъ юлешгенде хар классха ненча терекчик джетеди?

118. Аралары 1188 км болгъан эки шахардан, бир-бирине тюберча, бир заманны ичинде эки поезд чыкъгъандыла. Бир поезд сагъатына 48 км баргъанды, экинчи андан 3 км-ге артыкъ баргъанды. Ол поездле ненча сагъатдан тюбешгенди?

119. Аралары 517 км болгъан эки пристандан, бир-бирлерине тюбеширча, бир заманны ичинде эки теплоход чыкъгъанды. 11 сагъатдан ала тюбешгенди. Бир теплоход сагъатына 26 км этиб келгенди. Экинчи теплоход сагъатына ненча километр этиб келгенди?

Юч тарихли санныа юлешиу.

120. Тауукъ фермада бир кюннѐ 2400 гакгы алгъандыла. Бир кюннѐ ненча джюз гакгы алгъандыла?

121. 1 400 : 100	1 000 : 100	48 000 : 100	182 000 : 100
1 800 : 100	9 600 : 100	95 000 : 100	240 000 : 100
1 300 : 100	7 400 : 100	68 200 : 100	654 800 : 100

122. 1) Юлюшюн эм къаллыгъын табыгъыз:

750 : 100	1 080 : 100	23 640 : 100	120 710 : 100
840 : 100	2 820 : 100	70 830 : 100	362 250 : 100
965 : 100	3 756 : 100	60 082 : 100	800 415 : 100
482 : 100	5 893 : 100	34 125 : 100	415 292 : 100

2) Берилген санны 100-ге юлешир ючюн не этерге керекди? Эки нульун атсакъ 315 000 къалай тюрленникди?

123. Шахарда 2 600 джюк эм легковой машина барды. Автомобиллени хар джюзю сайын 75 джюк машина барды, къалгъанлары легковойладыла. Шахарда эки къауумдан да ненчашар машина барды?

124. 1 800 кырпычны бѐлюб хар клеткагъа 200-шер салгъандыла. Кырпычланы ненча клетка этиб салгъандыла?

125. 24 джюзде 8 джюз ненча кере барды? 4 джюз 36 джюзню ичинде ненча кере барды?

126. 1 500 : 300	3 600 : 400	5 400 : 600	4 500 : 500
1 200 : 200	4 800 : 800	8 100 : 900	7 200 : 800

127. Юлюшюн эм къаллыгъын табыгъыз:

1) 1 300 : 200	2 500 : 300	3 800 : 600	5 800 : 900
1 900 : 300	2 600 : 400	4 700 : 900	6 900 : 700
2) 1 750 : 200	2 840 : 600	2 356 : 700	7 126 : 900
1 935 : 300	4 068 : 500	6 605 : 800	6 298 : 800

128. Юлешигиз:

23 400 : 300	26 100 : 300	87 200 : 200	595 000 : 700
11 600 : 200	46 500 : 500	55 200 : 300	402 000 : 600
37 500 : 500	57 600 : 800	87 500 : 500	702 000 : 900
23 200 : 400	37 600 : 400	83 400 : 600	434 700 : 700

129. Эки вагоннъа тенъ аурлукълары болгъан 600 машок шекерни джюклегендиле. Бир вагоннъа 25 600 кг шекер джюклегендиле, бирсисине 22 400 кг джюклегендиле. Хар вагоннъа ненча машок шекер джюклегендиле? Чыкыгъаныны тюзюн-терсин сынаб кѐрюгюз.

130. Бир самолѐт биринчи кюн—1 600 км, экинчи кюн 2 800 км учханды. Экинчи кюн ол хауада биринчи кюнден эсе 3 сагъатны аслам тургъанды. Самолѐт эки кюнде да бирча дженъил учуб айлангъан эсе, хар кюнде ол хауада ненча сагъат тургъанды? Чыкыгъаныны тюзюн-терсин сынаб кѐрюгюз.

131. Школну залында 115 орун барды. Ол залда 345 окъуучу киногъа къарар ючюн ненча сеанс этерге керекди?

132. 1) 651 : 217 2 490 : 415 1 625 : 325 6 768 : 846
 876 : 219 3 070 : 614 3 216 : 536 5 264 : 752
 784 : 112 5 696 : 712 3 780 : 630 8 676 : 964
- 2) 1 692 : 423 4 256 : 532 1 725 : 345 5 742 : 638
 4 308 : 718 4 730 : 946 6 258 : 894 4 512 : 752

133. Патчахны заманында бир шахарны школларында 546 сабий окъугъанды. Бусагъатда ол шахарны школларында 4 368 сабий окъуйду. Ол шахарда сохдаланы саны ненча кере кѣб болгъанды? Сохдаланы саны ненчагъа кѣб болгъанды?

134. Бир мастерской 1 920 китабха, экинчи мастерской 1 935 китабха тыш салыргъа керекдиле. Биринчи кюнѳуне 320 китабха, экинчи 215 китабха тыш салгъандыла. Къайсы мастерской алгъа тыш салыб бошарыкъды эмда ненча кюннѳе алгъа бошарыкъды?

135. Юлѳюнѳн эм къаллыгъын табыгъыз:

1 720 : 530 2 785 : 615 3 912 : 728 5 984 : 823

136. Юлѳигиз:

15 120 : 420 17 940 : 345 468 720 : 744 300 650 : 859
 28 620 : 540 27 347 : 667 355 180 : 826 494 484 : 926
 32 136 : 618 298 080 : 648 617 900 : 835 314 940 : 724

137. 276 000 : 115 225 780 : 530 306 252 : 724 615 615 : 715
 496 800 : 216 148 256 : 328 280 071 : 621 214 016 : 836
 692 504 : 214 135 200 : 416 236 376 : 938 196 878 : 627

138. Хар кюн сайын тенѳ кюйдюрѳб, заводда 132 кюннѳе 1 848 т кѣмюрнѳ кюйдюргендиле. Кюнѳуне 2-шер тоннагъа аз кюйдюрселе, ол кѣмюр ненча кюннѳе джетерик эди?

139. Вагоннѳа 112 будай машок бла талай зынтхы машок джюклегендиле. Будай машокланы барыны да бирге аѳурлукълары 9 408 кг, зынтхы машокланы да — 5 270 кг болгъанды. Зынтхы машокну аѳурлугъу будай машокдан 22 кг-гъа кем болгъанды. Ненча зынтхы машок джюклеген эдиле?

140. Эки ишчи бригада тенѳ кюн сан бла ишлеб, къарны тыяргъа 2 580 щит этгенди. Бир бригада кюнѳуне 106 щит этгенди, бирси бригада — 109-шар этгенди. Хар бригада ненча кюн ишлегенди?

141. Юлюшюн эм къаллыгъын табаргъа:

1 368 : 356 2 988 : 764 4 208 : 572 5 076 : 685

142. Юлешигиз:

19 875 : 375 30 208 : 472 511 648 : 944 461 964 : 562
47 292 : 563 51 858 : 774 290 752 : 448 167 860 : 385

143. Юлюшюн табыгъыз:

464 580 : 534 209 585 : 835 301 020 : 692
306 252 : 724 213 816 : 472 209 596 : 859

144. 1) 475-ден 251 750 ненча кере кѣбдү?

2) 58 384-ден 356 ненча кере азды эмда ненчагъа азды?

145. Реактив самолёт 3 сагъатха 2 550 км учханды, тюз пассажир самолёт 5 сагъатха 2 125 км учханды. Реактив самолёт сагъатына тюз пассажир самолётдан эсе ненча кере дженъил барады?

146. Бир колхозда къышха 22 960 ц силос хазырлагъандыла, башха колхозда ўа андан 10 185 ц-ге аз хазырлагъандыла. Биринчи колхозда 328 ийнек, экинчиде 365 ийнек барды. Биринчи колхоз экинчиден эсе ийнек башына ненча кере кѣб силос хазырлагъанды?

147. Примерлени этигиз да, тюзюн-терсин керелеў бла сынаб кѣрюгюз:

451 418 : 781 658 920 : 969 564 300 : 675 976 500 : 315

148. Юлюшюн эмда къаллыгъын табыгъыз:

1 300 : 150 1 132 : 145 1 426 : 154 1 236 : 168

149. Юлешигиз:

311 850 : 165 14 080 : 160 114 448 : 172 129 480 : 166
489 750 : 125 12 298 : 143 24 924 : 268 127 912 : 236
360 088 : 184 11 610 : 135 14 352 : 156 328 520 : 382

150. 1) Самолётну экипажы 3 840 км-ни 7 сагъатны ичине учуб барыргъа деб буйрукъ алгъанды. Ол джолну тѣртден бирин самолёт сагъатына 480 км этиб баргъанды. Буйрукъну толтурур ючюн андан ары сагъатына ненча километр этиб барыргъа керекди?

2) Ол хыйсабда берилгенлени: самолёт ол джолну (3 840 км-ни) 8 сагъатха барса деб тюрлендириб, хыйсабны джанъыдан чыгъарыгъыз.

151. Москвадан Владивостокга дери хауа джолну узунлугъу 8 195 км-ди. Реактив самолёт сагъатына 745 км этиб учуб барса, тохдагъан джерлеринде да 2 сагъат заман къоратса, ол джолну ненча сагъатха къоратырыкъды?

152. Юлешигиз:

$$\begin{array}{lll} 112\,944 : 156 & 310\,896 : 127 & 256 \times 372 : 248 \\ 857\,472 : 132 & 704\,025 : 315 & 748 \times 306 : 187 \\ 150\,304 : 154 & 151\,200 : 175 & 364 \times 468 : 273 \end{array}$$

153. Къанатлы фабрика тюкеннге 746 ящик бла 268 560 гакгы ийгенди. Гакгыланы бу ящикледен эсе эки къат кёб гакгы кирген ящиклеге салыргъа керек болса, ненча уллу ящик керек боллукъду? Хыйсабны эки тюрлю джол бла этигиз.

154. Совхоз 230 ящикге салыб 29 440 лимонну тюрлю-тюрлю сахарлагъа джибергенди. Ол лимонланы бу ящикледен эсе эки кере аз сыйыннъан ящиклеге салсала, гитче ящикледен ненча ящик керек боллукъ эди? Хыйсабны эки тюрлю джол бла да этигиз.

$$\begin{array}{ll} 155. \quad 728 \times 468 : 273 : 78 & 507 \times 432 : 234 : 26 \\ \quad 804 \times 705 : 335 : 47 & 496 \times 960 : 372 : 160 \end{array}$$

156. Кырпыч юй этген заманда, анъа 632 400 кырпыч салыргъа керек эди. Алай'а аланы орнуна 620 панель салыб къойгъандыла. Бир панель ненча кырпычны орнун тутады?

$$\begin{array}{r|l} \text{Т е р г е у:} & 632\,400 \text{ к.} \\ \hline & 1\,240 \\ - & 1\,240 \\ \hline & 0 \end{array} \quad \begin{array}{l} 620 \\ \hline 1020 \text{ к.} \end{array}$$

Къалай юлешиннъенине къарагъыз, юлюшюнде джюзлюклени, бирликлени орнуна нульла нек салыннъанын анъылатыгъыз. Бирликлени орнуна нуль салымаса юлюшю къалай тюрленник эди?

$$\begin{array}{llll}
 157. & 56\,224 : 112 & 216\,008 : 536 & 230\,460 : 115 & 622\,044 : 148 \\
 & 64\,414 : 214 & 312\,708 : 618 & 397\,056 : 132 & 221\,616 : 216 \\
 & 66\,950 : 325 & 257\,420 : 844 & 154\,071 : 153 & 276\,055 : 137
 \end{array}$$

158. Завод 27 540 мотоцикл этерге буйрукъ алгъанды. План бла кюн сайын 255 мотоцикл этерге мурат болгъанды, алай'а ишчиле кюнюне 15 мотоцикл артыкъ этиб баргъандыла. Завод буйрукъну болджалдан ненча кюнню алгъа толтургъанды?

159. 345-ден 70 380 ненча кере эмда ненчагъа кёбдю? 55 544-ден 524 ненча кере эмда ненчагъа азды?

$$\begin{array}{llll}
 160. & 35\,148 : 116 & 276\,576 : 344 & 351\,585 : 117 & 308\,712 : 152 \\
 & 214\,856 : 428 & 460\,465 : 655 & 212\,899 : 211 & 297\,168 : 246
 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll}
 161. & 612 \times 256 : 384 & 246 \times 812 : (1\,001 - 673) \\
 & 759 \times 448 : 672 & 805 \times 282 : (4\,000 - 3\,678)
 \end{array}$$

162. Бир шофёр юй ишлеген джерге 6 750 кырпыч ташыгъанды, экинчи шофёр 8 250 кырпыч ташыгъанды. Экинчи шофёр биринчиден эсе 2 кере артыкъ барыб келгенди. Эки машинагъа да кырпычланы санын тенъ джюклеген эселе, экиси да ненчашар кере кырпыч келтиргендиле?

163. Эки сохда бригада 115 машок гардош джыйгъандыла. Бир бригада 2 880 кг, экинчи — 2 640 кг джыйгъандыла. Хар бригада ненчашар машок гардош джыйгъанды?

164. Бу примерлени этигиз, соруугъа да джууаб беригиз: произведениени керелеучюлени бирине юлешсенъ не чыгъады?

$$\begin{array}{lll}
 16 \times 5 = 80 & x \times 6 = 120 & 30 \times x = 240 \\
 80 : 5 = 16 & 120 : 6 = 20 & 240 : 30 = 8 \\
 80 : 16 = 5 & x = 20 & x = 8
 \end{array}$$

Керелеуню тюз-терс этилгенин билир ючюн произведениени керелениучюлени бирине юлеширге керекди. Юлеште бирси керелениучю чыкъса, сора амал тюз этилгенди.

165. Керелегиз, джууабыны тюзюн-терсин юлешиу бла сынаб кёрююз:

$$\begin{array}{llll}
 3\,520 \times 46 & 615 \times 432 & 288 \times 645 & 802 \times 436 \\
 7\,080 \times 57 & 306 \times 218 & 807 \times 208 & 706 \times 608
 \end{array}$$

166. Кондитер фабрика бир кюн 800 кг печенье чыгарганды, экинчи кюн'а — 900 кг чыгарганды. Биринчи кюн чыккыган печенье экинчи кюн чыккыган печеньеледен эсе 10 ящикке азды. Фабрика эки кюнде ненча ящик печенье чыгарганды?

167. Эки машина бла 154 бирча цемент машок келтиргендиле. Бир джюк машинада — 2 900 кг, бирсиде 4 800 кг келтиргендиле. Экинчи машина биринчиден ненча машокну артык келтиргенди?

168. 549 450 : 135 187 200 : 520 259 080 : 635 608 832 : 672
 630 078 : 126 339 200 : 640 492 219 : 819 258 980 : 563
 713 700 : 234 273 600 : 480 150 626 : 742 671 112 : 956
 973 080 : 318 481 600 : 560 842 624 : 928 182 385 : 189

Хар столбикни ал примери бла арт примерин этгенден сора сынаб кёрюгюз.

169. Бирде ненча джарым, юцен бир, төртден бир, бешден бир, алтыдан бир, сегизден бир, ондан бир юлюш барды?

170. Кесеклени окъугъуз:

$$\begin{array}{ccccccccccc} \frac{1}{2'} & \frac{1}{3'} & \frac{1}{4'} & \frac{1}{5'} & \frac{1}{6'} & \frac{1}{8'} & \frac{1}{10} \\ \frac{2}{3'} & \frac{3}{4'} & \frac{2}{5'} & \frac{5}{6'} & \frac{7}{8'} & \frac{3}{10'} & \frac{3}{5'} & \frac{5}{8'} & \frac{7}{10'} \end{array}$$

171. Кесеклени джазыгъыз: экиден бир; төртден бир; бешден төрт; сегизден юч; алтыдан беш; юцен эки; ондан тогъуз.

172. Бирликден быланы къалай табаргъа боллукъду:

$$\frac{1}{6'}, \frac{4}{5'}, \frac{9}{10'}, \frac{3}{4'}$$

173. Бу кесеклени эм уллусундан башлаб гитчесине дерн бир-бири ызындан къалай келлик эселе алай джазыгъыз:

$$\frac{1}{5'}, \frac{1}{8'}, \frac{1}{2'}, \frac{1}{4'}, \frac{1}{6'}, \frac{1}{3'}, \frac{1}{10'}$$

174. Джарымда ненча төртден бир барды? төртден бирде ненча сегизден бир ююш барды? бешден бирде ненча ондан бир ююш барды? Ючден бирде ненча алтыдан бир ююш барды?

175. Бу кесеклени сегизден бирлик ююшлеге айландыргъыз:

$$\frac{1}{2}, \frac{1}{4}, \frac{3}{4}.$$

176. Абадан ююшлени аладан гитчерек ююшле бла аушдуругъуз:

$$\frac{1}{2} = \frac{\quad}{4}, \frac{1}{4} = \frac{\quad}{8}, \frac{3}{4} = \frac{\quad}{8}, \frac{1}{5} = \frac{\quad}{10}, \frac{2}{5} = \frac{\quad}{10}, \frac{4}{5} = \frac{\quad}{10}, \frac{2}{3} = \frac{\quad}{6}.$$

177. Метрни алыгъыз. Анда м-ни $\frac{1}{5}$ -ин кёргюзюгюз. М-ни $\frac{1}{5}$ -инде ненча сантиметр барды? М-ни $\frac{2}{5}$ -син кёргюзюгюз. М-ни $\frac{2}{5}$ -синде ненча сантиметр барды?

178. Узунлугъу 24 см болгъан къагъыт полосканы узунуну $\frac{3}{4}$ -юсюне белги салыгъыз. Белгини ненча сантиметрден сора салыргъа керекди?

179. Табыгъыз:

1) 160-ны $\frac{1}{8}$ -ин; 160-ны $\frac{3}{8}$ -юн;

2) 200-ню $\frac{1}{4}$ -ин; 200-ню $\frac{3}{4}$ -юн;

3) 400-ню $\frac{1}{5}$ -ин; 400-ню $\frac{4}{5}$ -юн;

4) 120-ны $\frac{5}{8}$ -ине 180-ны $\frac{2}{5}$ -син къошаргъа;

5) 650-ни $\frac{7}{10}$ -синден 144-ню $\frac{5}{6}$ -исин алыргъа.

180. Қолхоз таланы узунлугъу 1 050 м-ди, кенълиги узунуну $\frac{4}{5}$ -юне тенъ болады. Таланы кенълиги неллей бирди?

181. Қомсомолчула бла пионерле 1 200 кг эсги темир джыйгъандыла. Аны $\frac{2}{5}$ -син комсомолчула джыйгъандыла, къалгъа-

нын пионерле джыйгъандыла. Пионерле ненча килограмм эски темир джыйгъандыла?

182. Школ сабийле сынау участокда 1 000 кг мюрзеу ёсдюргендиле; аны барысыны $\frac{7}{10}$ -си нартюхдю. Школ сабийле ненча килограмм нартюх ёсдюргендиле?

183. Эки шахарны арасыны узаклыгы 1 080 км-ди. Ол узаклыкны $\frac{3}{4}$ -юн поезд хар сагъатха 45 км джюрюб ётгенди. Аны поезд ненча сагъатха ётгенди?

184. Садда 1 120 кёгет терек барды; аланы $\frac{3}{8}$ -юсю алма терекледиле, къалгъанлары кертме бла эрикдиле. Кертме бла эрик тереклени санлары тенъ эсе садда ненча кертме терек, ненча эрик терек барды?

185. Табыгъыз: 560 400-ню $\frac{7}{8}$ -син; 42 054-ню $\frac{5}{6}$ -ин; 10 045-ни $\frac{3}{5}$ -юн.

Амалланы джорукълары. Скобкала.

186. Арифметикада тёрт амал окъулады: къошуу, алыу, керелеу, юлешиу.

Къошууну этигиз: $160 + 240$.

Алыуну этигиз: $320 - 40$.

Керелеуну этигиз: 80×6 .

Юлешиуну этигиз: $400 : 5$.

187. Амалланы этигиз: $110 - 60 + 70$; $120 + 80 - 60 + 30$.

Бу примерлени этген заманда къайсы амалланы этерге керек болду?

188. Амалланы этигиз:

$$80 \times 3 : 6; \quad 120 : 4 \times 7 \quad 60 \times 3 : 2 \times 5$$

Бу примерлени этген заманда къайсы амалланы этерге керек болду?

189. 1) Къуру къошууу эм алыуу болгъан примерле къурагъыз.

2) Къуру керелеуу бла юлешиуу болгъан примерле къурагъыз.

190. Колхозчуну сберкассада 1 650 сом барды. Колхозда ишлеген ишине саугъа алгъанында, ол ары дагъыда 340 сом салгъанды. Бир кесек замандан ол сберкассадан 400 сом алгъанды. Колхозчуну сберкассада неллей бир ачхасы къалгъанды?

Бу хыйсабны сабийле алгъы бурун былай этгендиле:

$$1) 1\,650 \text{ сом} + 340 \text{ сом} = 1\,990 \text{ сом.}$$

$$2) 1\,990 \text{ сом} - 400 \text{ сом} = 1\,590 \text{ сом.}$$

Андан сора къайсы амалны къайсыны ызындан этериклерин къысхача джазгъандыла. Ол былай джазылгъанды:

$$1\,650 + 340 - 400 = 1\,590 \text{ (сом).}$$

191—194 хыйсаблада берилген санла бла къайсы амалдан сора къайсы амал этиллигин къысхача джазыгъыз.

191. 6 атха бир кюннѳе 60 кг бичен берилгенди. Ол норма бла 50 атха неллей бир бичен керекди?

192. Школ бачханы семиртирге ючюнчю класс 180 кг кюл джыйгъанды, экинчи класс ючюнчюден 70 кг-гъа аз, тѳртюнчю класс экинчиден 90 кг-гъа аслам джыйгъандыла. Тѳртюнчю класс неллей бир кюл джыйгъанды?

193. Мырдыны къургъакъ этер ючюн 735 м узунлугъу болгъан илипин къазаргъа керек эди. Биринчи кюн бютеу илипинни $\frac{1}{5}$ кесегин казгъандыла. экинчи кюн андан 2 кере кѳб къазгъандыла. Экинчи кюн ненча метр илипин къазгъандыла?

194. 36 атха 92 кюннѳе 13 248 кг зынтхы хазырлангъанды. Бир атха бир кюннѳе ненча килограмм зынтхы джетеди?

$$195. \quad 4\,001 - 3\,827 + 27\,086 \quad 67\,392 : 312 \times 348$$

$$7\,306 + 5\,698 - 4\,856 \quad 423 \times 306 : 459$$

Хар бир примерни этген заманда къайсы амалланы хайырландыргъа керек болду?

Скобкасы болмагъан примерде къуру къошуу бла алыу амалла кѳргюзюлген, неда къуру керелеуу бла юлешиуу амалла кѳргюзюлген болсала, къалай джазылгъан эселе алай, бир-бири ызларындан, этилнб къаладыла (солдан онънѳа).

196. Амалланы этигиз:

1) $47\,036 + 679 - 28\,098$	$38 \times 92 : 76$
$100\,204 - 74\,308 - 5\,366$	$734\,400 : 24 : 25$
2) $5\,010 - 2\,567 + 785$	$9\,075 : 15 \times 708$
$53\,001 + 45\,080 - 89\,748$	$756 \times 288 : 336$
$90\,010 - 78\,906 + 135\,986$	$124\,542 : 306 \times 764$

197 — 198-чи хыйсабланы этигиз; алгъы бурун хар амалны кесин башха джазыгъыз, андан сора бютеу этилгенни бир тизгиннъе джазыгъыз.

197. Сабий садха 1 кг 60 капекден 10 кг алма, 80 капекден 6 кг джюзюм сатыб алгъанды. Барыны да багъасы неди?

198. Бир ишчи 5 сагъатха 80 деталь этгенди, башха ишчи 3 сагъатха 96 деталь этгенди. Экинчи ишчи 1 сагъатха ненча детальны артыкъ этгенди?

Бу хыйсабланы этген заманда къайсы амалла керек болдула? Қъайсы амалла алгъы бурун этилдиле, къайсы амалла аланы ызларындан этилдиле?

199. Бир тизгиннъе джазыб, бу амалланы этигиз:

1) 120 бла 5-ни кереленнъенинден 90 бла 3-ню кереленнъенин алыргъа.

2) 360-ны 2-ге юлешиннъенине 120-ны 3-ге юлешиннъенин къошаргъа.

Алгъы бурун къайсы амалла этиледиле, андан сора къайсы амалла этиледиле?

Скобкасыз примерде къошуу, алыу, керелеу эм юлешиу амалла кѳргюзюлген эселе, алгъы бурун керелеу бла юлешиу этиледиле, андан сора къошуу бла алыу, къалай джазылгъан эселе ол джорукъ бла этиледиле (солдан онънъа).

Сѳз ючюн: $75 \times 2 - 200 : 4 + 300 =$

1) $75 \times 2 = 150$ 2) $200 : 4 = 50$ 3) $150 - 50 + 300 = 400$

200. Эсде тергегиз:

$30 \times 7 + 80 \times 4$	$270 : 3 - 120 : 6$	$100 - 60 : 2$
$60 \times 5 - 100 : 4$	$160 : 8 + 25 \times 3$	$80 + 40 \times 3$
$80 \times 5 + 70 \times 6$	$560 : 7 + 60 \times 7$	$200 - 90 : 6$

$$\begin{array}{ll}
 201. \quad 1) \quad 256 \times 324 + 108 \times 175 & 741\,600 : 360 + 760\,800 : 150 \\
 405 \times 146 - 272 \times 180 & 340\,800 : 284 - 385\,560 : 756 \\
 804 \times 605 - 380 \times 456 & 237\,888 : 472 + 4\,850 \times 368
 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll}
 2) \quad 70\,000 - 208 \times 306 + 346\,560 : 57 & 160\,000 - 206 \times 709 \\
 89\,000 + 500 \times 38 - 191\,580 : 93 & 58\,725 + 38\,280 : 264 \\
 10\,000 - 136\,068 : 68 + 3\,600 \times 80 & 640 \times 320 + 10\,987
 \end{array}$$

202—206 хыйсаблада берилген санла бла къайсы амалны ызындан къайсы амал этиллигин кысхача джазаргъа.

202. Школ сабийле 290 дугъум кёкен орнатыргъа дегендиле. Биринчи кюн ала 30-шар кёкени болгъан 9 тизгин орнатхандыла. Ненча кёкен орнатырлары къалгъанды?

203. Бир отрядда 30 пионер, башха отрядда 40 пионер болгъанды. Биринчи отрядны хар пионери — 6 кг, экинчи отрядны хар пионери 4 кг эмен чёртлеуюк джыйгъанды. Биринчи отряд экинчиден эсе ненча килограмм артыкъ эмен чёртлеуюк джыйгъанды?

204. Школда 750 окъуучу барды. Былтыр бютеу окъуучулары $\frac{1}{5}$ -и пионер лагерде солугъан эди, быйыл а $\frac{1}{3}$ -и солугъанды. Быйыл, былтырдан эсе, пионер лагерде ненча сабий артыкъ солугъанды?

205. Аман хансланы урлукълары кёб болуб, талаланы толтуруб заран бередила. Хар бир кийик турма 2 500 урлукъ, василёк 6 500 урлукъ бередила. Пионер 75 кийик турма бла 86 василёкну чага бла уруб юзгенди. Ол хансла барысы да неллей бир урлукъ берирге боллукъ эдиле?

206. Школда 840 окъуучу барды. Окъуу джылны аллында БГТО («Урунуугъа эмда кёрууларгъа хазыр бол») значок окъуучулары барыны $\frac{1}{4}$ -инде бар эди. Джылны ичинде бютеу окъуучулары дагъыда $\frac{1}{3}$ -и БГТО значокну нормасын бергендиле. Окъуу джылны аягында ненча окъуучуну БГТО значогу бар эди?

Хыйсабны чыгъарылыуун тизгиннъе джазгъан заманда, алгъы бурун кёшууу эм алыуу этерге керек болса, сумманы неда башхалыкны скобкалагъа аладыла.

207—208-чи хыйсабланы этигиз, аланы этилгенлерин формула бла джазган заманда, керек джерледе скобкаланы салыгъыз.

207. Складда 135 *m* гардош бар эди; ары дагъыда 65 *m* келтиргендиле. Ол гардошну барын да он тюкенни арасында тень юлешгендиле. Хар тюкеннге ненча тонна гардош джетгенди?

208. Колхозда бир кюннге 1956 л сют саугъандыла; андан 420 л сютню кеслерини кереклилерине хайырландыргъандыла, къалган сютню 48 бирча бидон бла джау заводха ашыргъандыла. Хар бидонда ненча литр сют болгъанды?

209. Эсде тергегиз:

$$\begin{array}{lll} 1) \quad 120+40 \times 2 & 200-60 \times 3 & 90+60 : 5 \\ (120+40) \times 2 & (200-60) \times 3 & (90+60) : 5 \\ 2) \quad (36+54) \times (62+38) & (100-76) \times (72-32) & \\ (360+240) : (16+14) & (725+75) : (96-56) & \\ (125+375) \times (87-77) & (1000-650) : (100-65) & \end{array}$$

210. Кѣргюзюлген амалланы этигиз:

$$\begin{array}{ll} (20\,200-9\,895) : 9 \times 102 & (500-318) \times 16 \\ (456 \times 307 + 18\,240) : 76 & (725+976) : 21 \\ (7\,401+9\,180 : 36) \times 101 & 170 \times (1\,000-740) \\ 4\,803 + (30\,000-2\,160) : 174 & 1\,800 : (1\,010-785) \times 326 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll} 211. \quad 5\,726 + (800\,100-654\,812) : 286 & (1\,368-38 \times 36) \times 108 \\ 700\,000 - (497+286) \times 800 & (2\,160-62 \times 30) : 300 \\ 406 \times 108 - (53\,938+20\,306) : 69 & (1\,599+2\,005 : 5) \times 68 \\ 667\,440 : 216 + (10\,000-9\,472) \times 11 & (7\,998+8\,008 : 4) : 50 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll} 212. \quad 308 \times 726 - 97\,500 : 125 & 102\,080 + 306 \times 240 \\ 99\,372 : 182 + 425 \times 864 & 10\,105 - 361\,080 : 360 \\ 6\,320 + 7\,236 : 36 - 1\,938 & 21\,000 - 132\,960 : 160 \\ 6\,720 - 96 \times 70 + 9\,085 & 90\,864 : 144 + 2\,020 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 213. \quad 3\,060 : 36 + 5\,325 - 58 \times 93 \\ 640 \times 57 - 36\,480 + 83\,224 : 824 \\ 55\,680 : 64 + 9\,580 - 25 \times 418 \\ 3\,060 \times 236 - 184\,708 + 125\,125 : 125 \end{array}$$

$$\begin{aligned}
 214. \quad 1) \quad & 8\,014 - 132 + 54 + 44\,892 : 36 \\
 & 7\,068 + 93\,840 : 46 - 506 \times 18 \\
 & 2\,000 + 5\,848 : 17 \times 20 - 8\,000 \times 16 : 100 \\
 & 1\,285 - 282 \times 75 : 47 + 14\,472 : 18 \times 12
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 2) \quad & (47\,868 + 112\,812) : 52 + (27\,333 + 18\,615) : 84 \\
 & (40\,600 - 38\,956) \times 33 - (15\,100 - 14\,125) \times 11 \\
 & (576 + 126\,828 : 542) \times (47\,600 - 406 \times 117) \\
 & (199\,430 - 119 \times 805) : (148 + 8\,536 : 88)
 \end{aligned}$$

215. (Ә с д е.)

$$\begin{array}{lll}
 1) \quad 160 + 80 \times 3 & 500 - 180 : 2 & 540 : 60 + 450 : 50 \\
 420 + 60 \times 7 & 640 - 320 : 4 & 320 : 40 + 640 : 80 \\
 550 + 90 \times 5 & 90 - 720 : 8 & 75 \times 8 - 120 \times 5 \\
 370 + 70 \times 9 & 80 - 640 : 8 & 80 \times 9 - 90 \times 4
 \end{array}$$

$$\begin{aligned}
 2) \quad & (180 + 120) \times 2 : 100 & 900 - 450 \times 2 \\
 & (450 - 150) : 10 \times 30 & (900 - 450) \times 2 \\
 & 320 : 8 \times 5 : (230 - 130) & 600 : (100 + 200) \\
 & 60 \times 9 : 2 + (150 + 120) & 600 : 100 + 200
 \end{aligned}$$

216. Хар арифметика амалгъа примерлени эм хыйсабланы этерге усдалыгъыгъызны сынаб кёрююз.

Қъошуу бла алыу.

$$\begin{aligned}
 1) \quad & 14\,974 + 29\,708 + 1\,709\,675 + 1\,964\,038 \\
 2) \quad & 24\,625 - 8\,637 \quad 700\,100 - 691\,406 \\
 3) \quad & 56\,102 - 18\,359 \quad 2\,000\,000 - 396\,952
 \end{aligned}$$

4) Джай шахардан сабий санаторийлеге 895 сабийни ийгендиле, турист лагерлеге андан 360 адамгъа артыкъ ийгендиле, пионер лагерге уа санаторий бла турист лагерге баргъанладан эсе 2 796 сабийге артыкъ ийгендиле. Джай санаторийде лагерледе да ол шахарны ненча сабийи солугъанды?

5) Поезд барлыкъ джерине дери юч сутканы баргъанды. Биринчи суткагъа ол 908 км баргъанды, экинчи суткада андан 59 км-ге артыкъ баргъанды; андан сора ол барлыкъ джерге джетерге дагъыда 896 км къалгъанды. Юч суткагъа поезд бютеу да ненча километр баргъанды?

6) Совхоз элеваторгъа 12 850 ц будай эмда къара будай ийгенди, аны ичинде будай 8 085 ц болгъанды. Будайны къара будайдан эсе ненча центнерге артыкъ ийгенди?

К е р е л е у.

7)	437×369	758×604	$3\ 160 \times 298$	$4\ 800 \times 720$
	$2\ 006 \times 418$	306×208	$1\ 285 \times 460$	$6\ 380 \times 800$

8) Колхозда 108 бузоу барды, ийнекле аладан 65 башха артыкдыла. Қышха хар бузоугъа 12 ц силос хазырлагъандыла, хар ийнекке уа андан 4 кере кёб хазырлагъандыла. Ийнекле бла бузоулагъа қышха бютеу да неллей бир силос хазырлагъандыла?

9) Курьер поезд Москва бла Мурманскени арасында джолну 35 сагъатха қъоратханды. Ал 5 сагъатны ол орта тергеу бла хар сагъатына 120 км баргъанды, джолну қъалгъанын орта тергеу бла хар сагъатха 46 км этиб қъоратханды. Москвадан Мурманскеге дери джолну узунлугъун табыгъыз.

Ю л е ш и у.

10)	$1\ 169\ 498 : 187$	$5\ 680\ 284 : 284$
	$1\ 311\ 488 : 436$	$304\ 200 : 845$

11) Школ сабийле бир джерден 2 160 кг гардош джыйгъандыла, башха джерден андан эсе 3 кере аз джыйгъандыла. Бютеу джыйгъан гардошларыны бешден бирин 12 машокга тенъ куйгъандыла. Хар машокга неллей бирер гардош куйгъандыла?

12) Школ сабийле 1 856 кг помидор джыйгъандыла. Джыйгъан помидорларыны тёртден бирин 16-шар кг кирген корзинкалагъа салгъандыла, қъалгъан помидорланы 24-юшер кг кирген корзинкалагъа салгъандыла. Помидорланы салырғъа бютеу да ненча корзинка керек болгъанды?

13) Заводда 1 528 ишчи барды. Ол ишчилени $\frac{3}{4}$ -ю кеслерини билимлерин ёсдюредиле: институтлада 106 адам, ишчи джаш тёлюню окъутуучу школлада андан эсе 6 кере кёб, қъалгъанлары да техникумлада окъуйдула. Техникумлада окъуб кеслерини билимлерин ненча ишчи ёсдюреди?

14) Бир областны шахарлары бла эллеринде орта школну 10 240 адам бошагъанды. Аланы $\frac{5}{8}$ -иси аттестат зрелостну биргесине токарь, слесарь эмда шофёр специальностланы да ал-

гъанды, $\frac{3}{10}$ -юсю садовод, полевод эмда зоотехник деген профес-
сияланы алгъанды, къалгъанлары уа счетовод эм библиоте-
каръ деген специальностха юрениъендиле. Бошаб чыкыгъанланы
ненчасы счетовод эм библиотекарь специальностха юрениъенди?

Арифметика орта санны табыугъа хыйсабла.

217. Поезд бир сагъатха 48 км баргъанды, экинчи сагъатха
52 км баргъанды. Орта тергеу бла поезд бир сагъатха ненча
километр баргъанды?

218. Халимат 3 тауукъ гакъгыны чекгенди; бири 62 г тарт-
ханды, экинчиси 63 г, ючюнчюсю 70 г тартхандыла. Орта тер-
геу бла бир гакгы ненча грамм тартханды?

219. Сохда хауаны температурасыны къалай тюрленнъенин
сынаб, погоданы календарына былай джазгъанды: эртденбла 9° ,
кюндюз 16° , инъирде 11° джылылыкъ. Хауаны ол кюннюю
орта температурасын табыгъыз.

220. Сохда хауаны температурасын 4 кюнню сынагъанды.
Эмда хауаны хар кюнде орта температурасын таблицада былай
джазгъанды:

Кюле	Температура	Кюле	Температура
20-чы сентябрда	12° джылылыкъ	22-чи сентябрда	12° джылылыкъ
21-чи сентябрда	16°	23-чю сентябрда	8°

Ол кюнледе хауаны орта температурасы ненча градус эди?

221. Школда баргъан сынамлагъа кёре хауаны хар кюнде
орта температурасын эмда талай кюнде орта температурасын
табыгъыз.

222. Ишчилени алчы звенолары ал кюн 14 500 кырпыч
салгъанды, экинчи кюн андан 800 кырпычха артыкъ салгъан-
ды, ючюнчю кюн 20 150 кырпыч салгъанды, тёртюнчю кюн
ючюнчю кюнден эсе 2 800 кырпычха артыкъ салгъанды. Звено
орта тергеу бла бир кюннъе ненча кырпыч салгъанды?

Талай санны арифметика орта санын табар ючюн, ол санланы суммасын табыб, аны кѡшулуучуланы санына юлеширге керекди.

223. Бу санланы арифметика орта санларын табыгъыз:

1) 45 эм 27	5) 207, 185, 300 эм 264
2) 90, 100 эм 110	6) 485, 516, 706 эм 689
3) 84, 133 эм 128	7) 1 070, 1 001, 986 эм 1 015
4) 390, 350 эм 280	8) 110, 478, 915, 1 070 эм 2 832

224. Поезд хар сагъатха 45 км джол кѡратыб 2 сагъатны баргъанды эмда сагъатына 50 км джол кѡратыб да 3 сагъатны баргъанды. Орта тергеу бла поезд бир сагъатха ненча километр баргъанды?

225. Эки шахарны арасындагъы джолну поезд 15 сагъатха баргъанды. Аллындагъы 9 сагъатны ол хар сагъатына 40 км джол кѡратыб баргъанды, къалгъан заманны уа хар сагъатына 45 км джол кѡратыб баргъанды. Ол джолну орта тергеу бла сагъатына ненча километр этиб баргъанды?

226. Сынау участокда ёсген нартюх качанны орта тергеу бла аурлугъун билир ючюн школ сабийле талай качанны чегиб кёргендиле : эм уллусу 850 г тартханды, 3 бирча качанны хар бири 640 г эмда 2 бирчаны хар бири да 460 г тартханды. Орта тергеу бла бир качанны аурлугъу неллей бирди?

227. Бир джылгъа совхозну 36 ийнегини хар бири 4 100 л сют, 58 ийнегини хар бири да 3 900 л, 56 ийнегини хар бири да 3 000 л сют бергендиле. Бу совхозда орта тергеу бла джылына хар ийнекден неллей бир сют алгъанларын табыгъыз.

228. Ишчи 2 айгъа 95-шер сом, бир айгъа 107 сом эмда 3 айгъа да 99-шар сом алгъанды. Ишчини орта тергеу бла джарым айны ичинде айлыкъ джалын тергеб чыгъарыгъыз.

229. 1) Атламыны узунлугъун билир ючюн, Азрет джерде 50 м-ни ёлчелеб белгиле салыб, аны юч кере атлаб чыкыгъанды. Биринчи атлаб чыкыгъанында 81 атлам этгенди, экинчи кере — 79 атлам, ючюнчю кере уа 80 атлам этгенди. Орта тергеу бла Азрет 50 м-ни ненча атлам этиб чыкыгъанды? Атламыны узунлугъу неллей бирди?

2) Кесини юйюнден школгъа дери баргъан джолну узунлугъун билир ючюн, Азрет ол джолну юч кере ётюб, джол-

ну узунлугъун орта тергеу бла чыгъаргъанды. Биринчи кере ол 200 атлам этгенди, экинчи кере — 208 атлам, ючюнчю кере уа 207 атлам этгенди. Азретни атламыны узунлугъу ... см эсе, аны юйюнден школгъа дери баргъан джолну узунлугъу неллей бирди?

230. 229-чу хыйсабда кѣргюзюлген джол бла этиб, кесигизни атламыгъызыны орта тергеу бла узунлугъун табыгъыз да, кесигизни юйюгюзден школгъа дери баргъан джолну узунлугъун билигиз.

231. Кесигизни классда бир сохданы орта тергеу бла боюну узунлугъун табыгъыз (санитар обследованиени ѳлчелегенлеринден алыгъыз).

232. Арифметика орта тергеу бла этилген хыйсабланы чыгъара биле эсегиз кесигизни сынаб кѣрюгюз.

1) Джашчыкъ кесини атламыны узунлугъун билир ючюн, тюз джерде 20 м-ни ѳлчелеб алыб, ол узунлукъну юч кере атлаб чыкыгъанды. Бир кере 35 атлам этгенди, экинчи кере — 31 атлам, ючюнчю кере уа къуру 33 атлам этгенди. Орта тергеу бла джашчыкъ 20 м-ни ненча кере атлаб чыкыгъанды? Джашчыкыны атламыны узунлугъу неллей бирди?

Эсгертиу. 20 м 2 000 см-ге тенъ болады.

2) Вагон ишлеучю завод джылны 5 айыны ичинде хар ай сайын 396 вагон этиб чыгъаргъанды, къалгъан 7 айны ичинде айына 420 вагон этиб чыгъаргъанды. Орта тергеу бла завод айына ненча вагон этиб чыгъаргъанды?

3) Эки пристаньны биринден бирине теплоход 10 сагъатха ѳтгенди. Биринчи 4 сагъатны ичинде ол хар сагъатына 23 км джол къоратыб баргъанды, къалгъан заманны ол сагъатына 28 км джол къоратыб баргъанды. Орта тергеу бла теплоход эки шахарны арасын сагъатына ненча километр этиб ѳтгенди?

4) Тюнене хауаны температурасы былай эди: эртденбла ... градус, кюндюз ... градус, инъирде ... градус. Тюнене хауаны температурасы орта тергеу бла неллей бир эди?

УЗУНЛУКЪНУ ЭМ АУУРЛУКЪНУ ЁЛЧЕЛЕУ.

Узунлукъну эм ауурлукъну ёлчелерини таблицасы. Геометрия материал.

(Къайтарыу.)

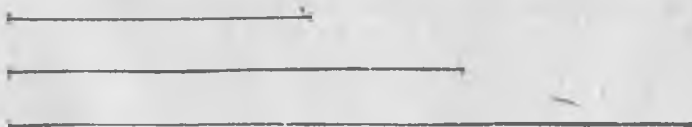
233. Узунлукъну ёлчелерге къайсы ёлчелени джюрютеди-
ле: ол ёлчелени атларын айтыгъыз эмда аланы эсигизде бол-
гъанларыча таблица халда джызыгъыз.

234. Ауурлукъну ёлчелерге къайсы ёлчелени хайырланады-
ла: аланы атларын айтыгъыз эмда аланы эсигизде болгъан-
ларыча таблица халда джазыгъыз.

235. Кесигизни боюгъузну эм ауурлугъугъузну ёлчелегиз
эмда былтыргъы окъуу джылны ичинде боюгъуз эм ауурлу-
гъугъуз неллей бир болгъан эселе, ала бла тенълешдириб
кёрюгюз.

236. Классны эмда классда болгъан затланы кенъликлерин
эм мийикликлерин кёз къарам бла ёлчелеб билигиз. Кесигиз-
ни кёз ёлчегизни сынаб кёрюгюз.

237. Берилген отрезокланы узунлукъларын (7-чи сур.)
кёз къарам бла ёлчелегиз. Кёз къарам бла ёлчелегенигизде
тюз-терс болгъанын билир ючюн сызгыч бла ёлчелеб кёрю-
гюз.

7-чи сур.

238. Кёз къарам бла 1 см, 1 дм, 1 м узунлукълары болгъан отрезокланы (класс къанъада) сызыгъыз эмда кёз къарам бла ёлчелегенигизни тюз-терс болгъанын билир ючюн ёлчелеб кёрююз.

239. Джаныны узунлугъу 4 см болгъан квадрат сызыгъыз. Джанларыны суммасын тергеб чыгъарыгъыз.

240. Узунлугъу 7 см, кенълиги 4 см болгъан тёртмюйюш сызыгъыз. Тёртмюйюшню джанларыны суммасын табыгъыз.

241. Рулетка неда ёлче джыджым бла школну участогуну эм школну юйюню узунлукъларын, кенъликлерин ёлчелегиз.

242. Джерде 10 м, 50 м, 100 м узунлукълары болгъан тюз сызла тартыб, алагъа белгиле салыгъыз.

243. Джаныны узунлугъу 100 м болгъан квадрат формалы джер участокну ёлчелеб, белгиле салыгъыз. Бу гектар болады, джер участокланы ёлчеси «гектар» деген сёз санланы джанында къысхача га деб джазылады; сёз ючюн 5 га (беш гектар деб окъулады).

244. Колхоз будайны джанъы сортун 1 га джерге себгенди. Анъа 150 кг будай себиб андан 18 кере кёб будай джыйгъанды. Бир гектардан ненча килограмм будай джыйгъанды?

245. 1) Тёртмюйюш формасы болгъан бачханы тегерегине буруу этгендиле. Бачханы узунлугъу 50 м-ди, кенълиги 35 м-ди. Бурууну узунлугъу неллей бирди?

2) Кесигизни бачханы бурууну узунлугъуну юсюнден хыйсаб къурагъыз.

246. Квадрат формасы болгъан садха буруу этгендиле. Садны бир джаныны узунлугъу 45 м-ди. Бурууну узунлугъун тергеб чыгъарыгъыз.

247. Тёртмюйюш формасы болгъан паркны узунлугъу 800 м-ди, кенълиги андан 200 м-ге къысхады. Ол паркны тегерегине салыннъан бурууну узунлугъу неллей бирди?

248. Школну участогуну квадрат формасы барды, аны бир джаныны узунлугъу 85 м-ди. Бу участокну чеклерини узунлугъун табыгъыз.

Бош эм къурамлы аталгъан санла.

249. 1) Отрезокну сантиметрлеге юлешиннъен сызгъыч бла ёлчелеген заманда, аны бир кыйыры «0»-да, экинчи кыйы-

ры «11»-де тохдагъанды (8-чи сур.) Отрезокну узунлугъу неллей бирди? Сынаб кёрююз.

8-чи сур.

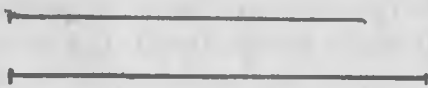
2) Сохда отрезокну ёлчелеген заманында аны бир кыйыры «1» деген белгиге, экинчи кыйыры «8» деген белгиге тюшерча сызгычны отрезокга алай салгъанды. Отрезокну узунлугъу неллей бирди?

3) Отрезокну узунлугъу 12 см-ди. Аны сызгыч бла ёлчелеген заманда экинчи кыйыры «12» деген белгиге келиб тохдагъанды. Отрезокну ал кыйыры кыйсы белгиден башлангъанды?

250. 1) Отрезокланы узунлукъларын сызгыч бла ёлчелегиз (9-чу сур.) эмда биринчи отрезокну узунлугъун сантиметрле бла, экинчи отрезокну узунлугъун сантиметрле эм миллиметрле бла белгилеб джазыгъыз.

2) Столну узунлугъун ал бурун сантиметрле бла, андан сора дециметрле эм сантиметрле бла ёлчелегиз.

3) Тетрады узунлугъун, кенълигин да ал бурун сантиметрле бла, андан сора сантиметрле эм миллиметрле бла ёлчелегиз.

9-чу сур

Ёлчелеб чыгъаргъан санларыгъызны джазыгъыз эмда бир аты болгъан бирлик-

леден кюралгъан санланы тюблерин бир сыз бла, эки аты болгъан бирликледен кюралгъан санланы тюблерин эки сыз бла тартыгъыз.

251. 1) Гирле бла базманда 2 кг крупа, 3 кг гардош, 2 кг 400 г сохан чегигиз.

2) 1 л сууну чегигиз. Аны ауурлугъу неллей бир болады?

252. 400 г болур ючюн кыйсы гирлени алыргъа керекди? 800 г болур ючюн'а? 1 кг 300 г болур ючюн'а?

253. Затланы чекген заманда чыкыгъан санланы джазыгыз да, бир аты болгъан бирликледен кыуралгъан санланы тюблерин бир сыз бла, эки аты болгъан бирликледен кыуралгъан санланы (килограммла эм граммла) тюблерин эки сыз бла тартыгыз.

Ёлчелеген эм чекген заманда чыкыгъан санлагъа аталгъан санла дейдиле.

Аталгъан санла бош эм кыурамлы боладыла.

Бош аталгъан сан бир атлы бирликледен кыуралады.

Сёз ючюн: 5 м; 12 кг.

Кыурамлы аталгъан сан талай тюрлю атлары болгъан бирликледен кыуралады. Сёз ючюн: 4 сом 50 кап., 8 кг 200 г; 10 м 9 дм 5 см.

254. Бу санланы окыгуз эмда бош аталгъан санланы бир столбикге, кыурамлы аталгъан санланы экинчи столбикге джазыгыз:

6 сом; 8 сом 70 кап.; 15 м; 15 м 63 см; 3 дм 8 мм; 6 кг; 10 кг 500 г; 85 ц; 7 ц 80 кг; 14 т; 14 т 906 кг; 20 км 800 м; 1 600 сом 75 кап.; 25 км 608 м; 9 кг 90 г.

255. Узунлукъну кёргюзген 3 эмда ауурлукъну кёргюзген 3 бош ат аталгъан санланы айтыгыз эмда аланы джазыгыз.

256. Узунлукъну кёргюзген 3 эмда ауурлукъну кёргюзген 3 кыурамлы аталгъан санланы айтыгыз, джазгъан да этигиз.

257. Счётда тартыгыз:

1) 6 сом; 10 сом; 80 сом; 75 сом; 100 сом; 208 сом; 546 сом; 1 000 сом; 3 860 сом.

2) 5 кап.; 10 кап.; 28 кап.; 96 кап.

3) 25 сом 30 кап.; 106 сом 4 кап.; 1 240 сом 80 кап.

Затны узунлугъу, ауурлугъу, багысы абадан ёлчеле бла да эмда ууагыракъ ёлчеле бла да белгиленирге боладыла. Сёз ючюн, 6 м бла 600 см бир узунлукъну кёргюзедиле, 4 сом 50 кап. бла 450 кап. бир багыны кёргюзедиле. Ол себебден былай джазаргъа боллукъду: 6 м=600 см; 4 сом 50 кап.= 450 кап.

258. Бир узунлукъну, ауурлукъну неда багыны кёргюзген санланы парала этиб джазыб, араларына тенълик белгини салыгыз:

8 м; 5 сом 70 кап.; 800 см; 570 кап.; 6 ц; 9 км 500 м; 2 кг; 600 кг; 9 500 м; 2 000 г; 8 т; 8 ц.

259. Бу тубюнде келген ат аталгъан санлада абадан ёлчелени уагъыракъ ёлчеле бла ауушдуругъуз:

1) капекле бла:

10 сом.	6 сом 58 кап.	8 сом 6 кап.
40 сом.	10 сом 70 кап.	40 сом 5 кап.
86 сом.	32 сом 68 кап.	80 сом 10 кап.

2) миллиметрле бла:

4 см	8 см 6 мм	5 дм	3 м
7 см	16 см 5 мм	8 дм 4 см	6 м 15 см
9 см	25 см 9 мм	14 дм 2 см	10 м 50 см

3) сантиметрле бла:

6 м 75 см	4 м 8 см	28 м 65 см	9 дм 6 см
10 м 20 см	50 м 6 см	35 м 70 см	8 дм 7 см

4) метрле бла:

5 км 496 м	15 км 458 м	3 км 30 м	7 км 5 м
2 км 365 м	28 км 600 м	8 км 60 м	2 км 9 м

5) килограммла бла:

6 ц 58 кг	5 ц 8 кг	12 т 396 кг	8 т 6 кг
9 ц 60 кг	9 ц 5 кг	15 т 720 кг	2 т 54 кг

6) граммла бла:

6 кг 556 г	48 кг 575 г	4 кг 5 г	1 кг 100 г
7 кг 900 г	24 кг 700 г	2 кг 56 г	1 кг 110 г

260. Бу къурамлы аталгъан санланы бош аталгъан санла бла ауушдуругъуз:

20 сом 18 кап.	8 см 6 мм	5 ц 80 кг	12 км 94 м
265 сом 5 кап.	6 см 9 мм	8 ц 72 кг	2 т 15 кг
100 сом 70 кап.	4 дм 2 мм	6 м 6 см	15 кг 54 г

261. 300 капекде, 800 капекде, 900 капекде ненчашар сом барды? 30 центнерде, 80 центнерде, 50 центнерде, 90 центнерде ненчашар тонна барды? 70 дм-де, 40 дм-де, 80 дм-де, 100 дм-де ненча метр барды?

262. Бу төбеннѣ санлада ууакъ ёлчелени аладан абадан ёлчеле бла ауушдуругъуз:

1) сомла эмда капекле бла:

643 кап.	1 875 кап.	1 360 кап.	7 503 кап.
972 кап.	2 640 кап.	1 002 кап.	8 006 кап.

2) метрле эмда сантиметрле бла:

802 см	63 дм	1 640 мм	9 640 мм
365 см	764 дм	2 050 мм	9 640 см
604 см	1 806 дм	5 060 мм	9 640 дм

3) километрле эмда метрле бла:

7 640 м	9 030 м	3 008 м	15 030 м
7 385 м	4 500 м	5 046 м	30 608 м

4) килограммла эмда граммла бла:

9 040 г	6 035 г	5 800 г	27 534 г
7 836 г	2 006 г	1 030 г	368 700 г

5) тоннала эмда килограммла бла:

165 ц	408 ц	50 700 кг	10 006 кг
608 ц	1 264 ц	32 728 кг	21 004 кг

263. Бу бош аталгъан санланы кѣурамлы аталгъан саняа бла ауушдуругъуз.

С ёз ю ч ю н: 1 235 см = 12 м 35 см

1 005 кап.	1 064 см	8 456 м	160 890 кг
2 307 кап.	2 607 г	9 703 кг	967 305 г
4 268 см	5 048 м	7 098 г	501 086 м
926 мм	1 000 мм	5 275 мм	12 050 мм

264. Бу төбенинѣ айтымлада кѣурамлы аталгъан санланы метрле бла белгилегиз:

1) Памирде эм мийик Коммунизм атлы пикни мийиклиги 7 км 495 м.

2) Север Буз океанны эм терен джери 5 км 220 м-ди.

10-чу сур.

Къара тенъизни эм терен джери 2 км 245 м-ди.

265. Спортчу къыз дискни 55 м 68 см-ге атханды (10-чу сур.). Аллаи бирге джетдирир ючюн ол талай джылны кесин ючлю джарау этиб тургъанды. Биринчи джолу ол дискни къуру 28 м 67 см-ге атханды. Андан сора атханы акъырын-акъырын былай ёсе баргъанды:

30 м 53 см	40 м 78 см
38 м 18 см	51 м 52 см
39 м	53 м 61 см
40 м 49 см	55 м 68 см

Къурамлы аталгъан санланы бош аталгъан санла бла ауушдуругъуз эмда хар экинчи атханы биринчисинден ненча сантиметрни арлакъ баргъанын тергеб чыгъарыгъыз.

266. Бу тѣбеннѣи айтымлада бош аталгъан санланы къурамлы аталгъан санла бла ауушдуругъуз:

1) Казбек тауу мийиклиги 5 047 м-ди. Минѣи-Тауу мийиклиги уа 5 633 м-ди.

2) Тенъизлени эм уллу теренликлери былайдыла: Беринг тенъиз — 4 773 м, Охот тенъиз — 3 846 м, Япон тенъиз — 4 226 м. Къара тенъиз — 2 245 м.

3) Джерни юсюнде эм терен скважинаны энигге теренлиги 7 470 м-ди.

Къурамлы аталгъан санланы къошуу.

267. (Эс де.) Бу санланы къошсакъ неллей бир боллукъду: 3 м бла 8 м-ни? 70 кг бла 65 г-ны? 8 кг бла 200 г-ны? 10 км бла 250 м-ни? 5 сом 30 кап. бла 40 капекни? 2 т 200 кг бла 3 т-ны? 4 м 75 см бла 25 см-ни?

268. Къошугъуз:

$$\begin{array}{r}
 26 \text{ м } 58 \text{ см} \\
 + 13 \text{ м } 74 \text{ см} \\
 \hline
 40 \text{ м } 32 \text{ см}
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 4 \text{ м } 25 \text{ см} + 3 \text{ м } 40 \text{ см} \\
 8 \text{ ц } 36 \text{ кг} + 6 \text{ ц } 50 \text{ кг} \\
 22 \text{ м } 86 \text{ см} + 64 \text{ м } 96 \text{ см}
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 48 \text{ м } 75 \text{ см} + 39 \text{ м } 86 \text{ см} \\
 5 \text{ км } 300 \text{ м} + 7 \text{ км } 450 \text{ м} \\
 8 \text{ т } 540 \text{ кг} + 4 \text{ т } 650 \text{ кг}
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 4 \text{ кг } 658 \text{ г} + 845 \text{ г} \\
 6 \text{ т } 720 \text{ кг} + 956 \text{ кг} \\
 26 \text{ ц } 50 \text{ кг} + 24 \text{ ц } 68 \text{ кг}
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 269. 8 \text{ ц } 75 \text{ кг} + 4 \text{ ц } 96 \text{ кг} \\
 5 \text{ м } 38 \text{ см} + 9 \text{ м } 75 \text{ см} \\
 10 \text{ т } 492 \text{ кг} + 735 \text{ кг}
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 15 \text{ кг } 756 \text{ г} + 20 \text{ кг } 439 \text{ г} \\
 17 \text{ км } 390 \text{ м} + 18 \text{ км } 870 \text{ м} \\
 5 \text{ кг } 850 \text{ г} + 644 \text{ г}
 \end{array}$$

270. Джерни дуняны башында биринчи этилген искусственный спутнигини аурлугъу 83 кг 600 г болгъанды, экинчи спутник андан 424 кг 700 г-гъа аур болгъанды, ююнчю спутник экинчиден эсе 818 кг 700 г-гъа аур болгъанды. Джерни экинчи эмда ююнчю искусственный спутниклерини аурлукъларын табыгъыз.

271. 1) Москвада метро, кёзюу-кёзюую бла ишлениб къошулуб, узундан-узун болуб барады: биринчи кере узунлугъу 11 км 600 м болгъан джол этилгенди; экинчи кере узунлугъу андан 2 км 200 м-ге кёб болгъан джол этилгенди; ююнчю кере узунлугъу 13 км 100 м болгъан джол этилгенди; тёртюнчю кере ююнчю кереден эсе, 10 км 300 м-ге узунуракъ джол этилгенди; андан ары джетиджыллыкъны аллына дери дагъыда узунлугъу 13 км 700 м болгъан джол этилгенди. Москвада метрону джетиджыллыкъны аллына дери этилген бютеу узунлугъу неллей бирди?

2) Джетиджыллыкъны ичинде метрогъа энтда 58 км джол джанъыдан этилиб къошулса, метрону бютеу узунлугъу неллей бир боллукъду?

272. Кассадан алгъы бурун 11 380 сом 96 кап., андан сора 32 705 сом 35 кап. бергендиле. Алай этгенден сора кассада бергенлеринден эсе 975 сом 80 капекге артыкъ ачха къалгъанды. Аллында кассада неллей бир ачха болгъанды?

273. 1) Бу примерлени этигиз эмда алада къошулуучулары, суммаланы тенълешдириб кёрююз. 68 м-ни 75 м-ге къошуб, чыкъгъан 143 м-ни метрлени тюбюне нек джазадыла, 68 см-ни 75 см-ге къошхан заманда сантиметрлени тюбюне къуру 43 см-ни джазыб нек къоядыла?

$$\begin{array}{r} + 5 \text{ км } 68 \text{ м} \\ 2 \text{ км } 75 \text{ м} \\ \hline 7 \text{ км } 143 \text{ м} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 5 \text{ м } 68 \text{ см} \\ 2 \text{ м } 75 \text{ см} \\ \hline 8 \text{ м } 43 \text{ см} \end{array}$$

2) Бу примерлени этигиз эмда анъылатыгъыз:

$$\begin{array}{r} + 7 \text{ т } 95 \text{ кг} \\ 1 \text{ т } 57 \text{ кг} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 7 \text{ ц } 95 \text{ кг} \\ 1 \text{ ц } 57 \text{ кг} \\ \hline \end{array}$$

274. Къошугъуз:

$$2 \text{ км } 85 \text{ м} + 6 \text{ км } 73 \text{ м}$$

$$8 \text{ сом } 7 \text{ кап.} + 26 \text{ сом } 5 \text{ кап.}$$

$$8 \text{ км } 7 \text{ м} + 5 \text{ км } 4 \text{ м}$$

$$9 \text{ сом } 9 \text{ кап.} + 95 \text{ сом } 4 \text{ кап.}$$

$$5 \text{ т } 85 \text{ кг} + 2 \text{ т } 78 \text{ кг}$$

$$58 \text{ м } 6 \text{ см} + 19 \text{ м } 4 \text{ см}$$

$$9 \text{ т } 6 \text{ кг} + 3 \text{ т } 9 \text{ кг}$$

$$26 \text{ м } 7 \text{ см} + 54 \text{ м } 5 \text{ см}$$

275. 29 сом 68 кап.+71 сом 59 кап.

62 сом 6 кап.+38 сом 75 кап.

$$15 \text{ км } 98 \text{ м} + 20 \text{ км } 36 \text{ м}$$

$$12 \text{ кг } 78 \text{ г} + 9 \text{ кг } 60 \text{ г}$$

$$15 \text{ м } 98 \text{ см} + 20 \text{ м } 7 \text{ см}$$

$$12 \text{ ц } 78 \text{ кг} + 9 \text{ ц } 60 \text{ кг}$$

$$10 \text{ кг } 564 \text{ г} + 5 \text{ кг } 608 \text{ г}$$

$$80 \text{ км } 750 \text{ м} + 26 \text{ км } 90 \text{ м}$$

276. Счѣтда тергегиз:

$$1) 62 \text{ кап.} + 24 \text{ кап.}$$

$$54 \text{ сом} + 32 \text{ сом}$$

$$75 \text{ кап.} + 25 \text{ кап.}$$

$$63 \text{ сом} + 37 \text{ сом}$$

$$86 \text{ кап.} + 58 \text{ кап.}$$

$$95 \text{ сом} + 48 \text{ сом}$$

$$90 \text{ кап.} + 70 \text{ кап.}$$

$$40 \text{ сом} + 80 \text{ сом.}$$

$$2) 18 \text{ сом } 37 \text{ кап.} + 15 \text{ сом } 42 \text{ кап.}$$

$$23 \text{ сом } 53 \text{ кап.} + 40 \text{ сом } 28 \text{ кап.}$$

$$44 \text{ сом } 17 \text{ кап.} + 40 \text{ сом } 83 \text{ кап.}$$

$$185 \text{ сом } 95 \text{ кап.} + 14 \text{ сом } 45 \text{ кап.}$$

$$257 \text{ сом } 62 \text{ кап.} + 43 \text{ сом } 87 \text{ кап.}$$

277. Туристле тауда 5 км 300 м мийикликде солургъа тох-дагъандыла. Алайдан ары бир кюн 1 439 м, экинчи кюн дагъы-да 700 м ёрге ёрлеб Победа пикни тѣббесине чыкъгъандыла. Победа пикни тѣббеси неллей бир мийикликде турады?

278. Складда тахта кѣгетле сакълана эдиле. Складдан бир джюк машина бла 4 т 800 кг, экинчи бла 3 т 900 кг къоратханларында, складда дагыда къоратханлары чакълы бирден эсе 2 т 650 кг-ны артыкъ тахта кѣгет кългъанды Аллында складда неллей бир тахта кѣгет болгъанды?

279. 1) Эки санны, 80 кг 70 г бла 90 кг 60 г-ны суммасын 36 кг 64 г-гъа кѣб этигиз.

2) Биринчи кшошулуучу 8 ц 67 кг-ды; экинчи кшошулуучу 9 ц 75 кг-ды. Аланы суммаларын табыгъыз.

280. Бир юдегиге квартир, газ эмда электричество бла хайырлангъанлары ючюн сѣт джибергендиле. Анда былай джазылгъанды:

Квартплата	— 3 сом 62 кап.	Тазалау ючюн	— 37 кап.
Отун ючюн	— 1 сом 38 кап.	Электричествогъа	— 85 кап.
Суугъа эм канализациягъа	—	Газгъа	— 55 кап.
24 кап.			

Бу юдеги бу сѣтла бла неллей бир тѣлеригин алгъы бурун кългъытха джазыб, андан сора сѣтда тергеб чыгъарыгъыз.

Сиз джашагъан юдеги алгъан сѣтла бла да быллай тергеуле этигиз.

281. 1) Школ библиотека бу тѣбеннѣи центр газетлени алыргъа джаздыргъанды: «Правда», «Комсомольская правда», «Пионерская правда» эмда «Пионер» деген журналгъа джаздыргъанды. Бу газетле бла журналны сау джылны ичинде алыб турургъа деб джаздыргъан эсе, библиотека неллей бир ачха джойгъанын сѣтда тергеб кѣрюгюз. Бу газетлени эмда журналны джазылуу багъалары не болгъанын билигиз.

2) Сизни школда газетлеге эмда журналлагъа джазылууну юсюнден хыйсабла джарашдырыгъыз эмда аланы чыгъарыгъыз: кесигизни ююгюзде; библиотекада.

282. Эки джол бригада джолну эки джанындан кириб бирбирлерине тюрбча шоссеге асфальт салыб келе эдиле. Бир бригада 5 км 60 м-ге асфальт салыб, экинчи бригада андан эсе 2 км 80 м артыкъ салыб бошагъандан сора, аланы араларында дагыда 860 метр джол кългъанды. Шоссени узунлугъун тергеб чыгъарыгъыз.

283. Пригородный поезд джолда 3 сагъат келгенди. Биринчи сагъатда ол 43 км 500 м этгенди, экинчи сагъатда бирин-

чи сагъатдан эсе 1 км 900 м артыкъ этгенди, ючюнчю сагъатда уа экинчиден эсе 700 м аслам этгенди. Поездни орта тергеу бла сагъатына неллей бир джол къоратханын табыгъыз.

284. Тёртмюйюш рамканы кенълиги 3 см 5 мм-ди, узунлугъу андан 2 см 8 мм-ге асламды. Рамканы тегерегине джетер ючюн къаллай бир узунлугъу болгъан къагъыт полосканы алыргъа керекди? (Эки учун бир-бирине бегитир ючюн 8 см къошугъуз.)

285. Кесигиз чыгъарыгъыз:

- 1) 9 км 356 м + 4 км 875 м
18 кг 56 г + 12 кг 85 г
7 ц 63 кг + 5 ц 37 кг
8 сом 75 кап. + 6 сом 80 кап.

2) ГАЗ-51 джюк автомобиль 2 т 500 кг джюкню элтирге боллукъду, ЗИЛ-150 автомобиль'а андан 1 т 250 кг-гъа артыкъ элтирге боллукъду, МАЗ-200 (11-чи сур.) экиси элтген теньли бир джюкню элтирге боллукъду.

11-чи сур.

Юч машина да неллей бир джюкню элтирге боллукъларын тергеб чыгъарыгъыз.

3) Бу тебеннги примерге эки башха тюрлю хыйсаб джарашдырыгъыз:

$$5 \text{ км } 500 \text{ м} + 6 \text{ км } 800 \text{ м}$$

Къурамлы аталгъан санланы алыу.

286. (Эс де.) 1) 1 т 1 ц-ден ненча килограммгъа кѣбдю?
2) 1 кг 1 г-дан ненча граммгъа кѣбдю?
3) 1 кг 1 ц-ден ненчагъа азды?
4) 1 м 1 км-ден неллей бирге азды?

5) 1 т этиб толтуругъуз: 680 кг-ны; 520 кг-ны; 150 кг-ны; 860 кг-ны.

6) 1 км этиб толтуругъуз: 875 м-ни; 500 м-ни; 320 м-ни; 450 м-ни.

287. Экинчи совет ракетаны Айгъа джиберген заманда ол аллында секундуна 11 км 200 м этиб баргъанды. Андан ары баргъаны сериуюн бола 8 км 890 м-ни аз болгъанды. Ол эм акъырын баргъан заманында секундуна неллей бир этиб баргъанды?

$$11 \text{ км } 200 \text{ м} - 8 \text{ км } 890 \text{ м} = ?$$

$$\begin{array}{r} 11 \text{ км } 200 \text{ м} \\ - 8 \text{ км } 890 \text{ м} \\ \hline 2 \text{ км } 310 \text{ м} \end{array}$$

288. Алыгъыз:

$$\begin{array}{l} 1) \quad 36 \text{ м } 87 \text{ см} - 12 \text{ м } 35 \text{ см} \quad 5 \text{ кг } 825 \text{ г} - 2 \text{ кг } 485 \text{ г} \\ \quad \quad 18 \text{ м } 84 \text{ см} - 10 \text{ м } 42 \text{ см} \quad 9 \text{ км } 632 \text{ м} - 7 \text{ км } 268 \text{ м} \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 2) \quad 8 \text{ ц } 75 \text{ кг} - 3 \text{ ц } 86 \text{ кг} \quad 8 \text{ т } 648 \text{ кг} - 2 \text{ т } 964 \text{ кг} \\ \quad \quad 7 \text{ ц } 18 \text{ кг} - 5 \text{ ц } 28 \text{ кг} \quad 12 \text{ кг } 500 \text{ г} - 4 \text{ кг } 645 \text{ г} \\ \quad \quad 9 \text{ м } 50 \text{ см} - 4 \text{ м } 60 \text{ см} \quad 30 \text{ км } 900 \text{ м} - 6 \text{ км } 940 \text{ м} \end{array}$$

$$3) \quad 9 \text{ сом } 80 \text{ кап.} - 4 \text{ сом } 86 \text{ кап.}$$

$$10 \text{ сом } 45 \text{ кап.} - 5 \text{ сом } 70 \text{ кап.}$$

$$\begin{array}{l} 12 \text{ т } 400 \text{ кг} - 8 \text{ т } 600 \text{ кг} \quad 5 \text{ ц } 75 \text{ кг} - 2 \text{ ц } 96 \text{ кг} \\ 40 \text{ км } 600 \text{ м} - 7 \text{ км } 805 \text{ м} \quad 12 \text{ кг } 425 \text{ г} - 6 \text{ кг } 486 \text{ г} \end{array}$$

289. Школьникле джай 36 кг 800 г дарман ханс джыйгъандыла; липовый цветден (джёгени чакъгъанлары) 12 кг 250 г джыйгъандыла, мурса чапракъланы андан 3 кг 130 г аз джыйгъандыла, къалгъаны уа ромашкала болгъандыла. Школьникле ненча килограмм ромашка джыйгъандыла?

290. Джерни дуняда биринчи искусственный спутнигини аурлугъу 83 кг 600 г болгъанды. Экинчи спутник 508 кг 300 г, ючюнчю — 1 327 кг тартхандыла. Бу берилгенле бла алыгъа хыйсаб джарашдыргъыз эмда аны чыгъарыгъыз.

291. Физкультурник 3 км 500 м чабхандан сора, аны чабханындан эсе 1 км 800 м-ге аз чабары къалгъанды. Физкультурник неллей бир узунлукъгъа чабханды?

292. Кесигизни классны чабыуда, узунлукъгъа, мийикликге секириуде, лыжала бла джорюуде этген джетишимлерини юсюнден хыйсабла джарашдыргъыз.

293. Кѣгетлери болгъан ящик 12 кг 500 г тартады. Кѣгетлени кеслерини аурлукълары 10 кг 700 г болады. Кѣгетле ящикден неллей бирге аурдула?

294. Джауу болгъан сауут 3 кг 500 г тартады. Саутну аурлугу 1 кг 50 г-ды Джауу сауутдан неллей бирге аурду?

295. Бу примерни этилгенине къарагъыз да, алыуу кылай этилгенин анылатыгъыз.

$$12 \text{ км } 86 \text{ м} - 7 \text{ км } 98 \text{ м} = 4 \text{ км } 988 \text{ м}$$

$$\begin{array}{r} 12 \text{ 086 м} \\ - 7 \text{ 098 м} \\ \hline 4 \text{ 988 м} \end{array}$$

3 м 6 см — 1 м 8 см	7 т 24 кг — 2 т 56 кг
9 дм 7 мм — 4 дм 9 мм	4 т 65 кг — 1 т 70 кг
8 ц 6 кг — 2 ц 7 кг	6 км 15 м — 5 км 78 м
10 ц 4 кг — 5 ц 65 кг	4 км 8 м — 2 км 10 м

$$12 \text{ сом } 8 \text{ кап.} - 5 \text{ сом } 10 \text{ кап.}$$

$$10 \text{ сом } 5 \text{ кап.} - 2 \text{ сом } 6 \text{ кап.}$$

$$18 \text{ сом } 2 \text{ кап.} - 6 \text{ сом } 9 \text{ кап.}$$

$$20 \text{ кг } 50 \text{ г} - 10 \text{ кг } 80 \text{ г}$$

296. Кѣргюзюлген амалланы этигиз эмда сынаб кѣрююз:

14 кг 70 г — 12 кг 90 г	25 км 164 м — 10 км 68 м
16 см 6 мм — 8 см 8 мм	11 т 60 кг + 9 т 50 кг
18 ц 9 кг + 4 ц 47 кг	14 км 75 м — 6 км 89 м
28 ц 64 кг — 9 ц 5 кг	50 кг 70 г — 40 кг 80 г

297. Азланыучу 15 км 80 м-ди, азлаучу 8 км 90 м-ди. Башхалыкны табыгъыз.

298. Бир джерден 12 т 80 кг гардош джыйгъандыла, экинчи джерден а андан 3 т 90 кг-гъа аз джыйгъандыла. Джыйылгъан гардошну бир кесегин ташыгъанларында, биринчи джерде 5 т 400 кг, экинчи джерде 3 т 900 кг къалгъанды. Кыайсы джерден аслам гардош ташыгъандыла эмда неллей бирге аслам ташыгъандыла? Тергеб чыгаргъаныгъызны сынаб кѣрююз.

299. Школ сабийле участокда 12 ц 50 кг овощ ёсдюргендиле, гардошну ўа андан 2 ц 80 кг-ға аз ёсдюргендиле. Гардошну эмда овощланы бир кесегин окъуў джылны ал джарымында эртденнѝ ушуўургъа хайырландыргъандыла. Андан сора дагъыда 4 ц 60 кг овощ, 3 ц 45 кг гардош къалгъанды. Гардошлагъа къарагъанда овощладан неллей бирге кѝб къоратхандыла? Тергеб чыгъаргъаныгъызны сынаб кѝрюгюз.

300. (Э с д е.)

1) 18 сом 40 кап.—12 сом	7 кг —3 кг 500 г	
10 сом 25 кап.—75 кап.	8 ц —2 ц 90 кг	
10 м 16 см —80 см	6 км—2 км 60 м	
2) 14 т— 8 ц	12 кг—445 г	18 ц —6 ц 72 кг
19 ц—19 кг	10 км—804 м	20 км—2 км 180 м
56 м—76 см	15 т —328 кг	30 кг—5 кг 470 г

301. 256 км— 35 км 675 м 120 м—87 м 90 см
 480 кг—139 кг 815 г 115 т—46 т 730 кг
 500 сом—387 сом 60 кап. 75 ц—28 ц 67 кг

302. 32 км 165 м—12 км 433 м+49 км 236 м
 180 м 95 см+58 м 45 см—100 м 94 см
 12 т—8 т 350 кг+6 ц 80 кг—3 т 550 кг

303. Нефть къазыўчу бригада скважинаны джылны биринчи джарымында 5 км 400 м теренликге къазгъанды, экинчи джарымында ўа андан 1 км 800 м аз къазгъанды. Бригаданы джыллыкъ планы 6 км 850 м эди. Джыллыкъ планын неллей бирге артыкъ толтургъанды?

304. Автобус расписание бла 104 км 800 м-ни юч сагъатха барыргъа керек эди. Биринчи сагъатха ол 35 км 200 м баргъанды, экинчи сагъатха андан 2 км 400 м аз баргъанды, ючюнчю сагъатха ал эки сагъатда баргъан джолуну джарымына тенъ баргъанды. Былай барыў бла автобус барлыкъ джерине расписаниеде кѝргюзюлген заманнъа джеталлыкъмыды? Джеталмай эсе неллей бир джолу къалады?

305. (Э с д е.) Бу тѝбеннѝ примерледе хар эки пара санны къошхан заманда бош ат аталгъан сан чыгъарча аллай паралагъа бѝлюб, хар тѝрт къошулуўчуну суммасын табыгъыз:

8 м 76 см + 6 м 17 см + 10 м 24 см + 3 м 83 см
 24 сом 8 кап. + 12 сом 35 кап. + 5 сом 92 кап. + 8 сом 65 кап.
 3 км 720 м + 8 км 280 м + 2 км 540 м + 1 км 460 м
 4 кг 550 г + 8 кг 450 г + 10 кг 90 г + 6 кг 910 г

306. Счётда алыгъыз:

1) 85 кап.—32 кап. 1 сом—50 кап. 3 сом—74 кап.
 92 кап.—45 кап. 1 сом—65 кап. 10 сом—90 кап.

2) 63 сом 56 кап.—57 сом 24 кап.
 74 сом 62 кап.—43 сом 9 кап.
 84 сом 46 кап.—28 сом 28 кап.
 52 сом 30 кап.—39 сом 45 кап.
 71 сом 34 кап.—28 сом 40 кап.
 30 сом 20 кап.—17 сом 7 кап.

307. «Белорусь» трактор эм акъырын баргъан заманында сагъатына 4 км 560 м барады, эм бек дженъил баргъан заманында 12 км 950 м барады. Садда эмда бачхада ишлеген трактор эм аз баргъан заманында сагъатына 710 м барады, эм къаты баргъан заманында 12 км 730 м барады. Бу тракторланы акъырын эмда къаты баргъан заманларында джюрюшлерини башхалыгъын табыгъыз.

308. Къол ишни дерслерине школ къумач, халы, инструментле да (ийнеле, оймакъла, кыбдыла эмда башха затла) сатыб алгъанды. Къумачны багъасы 16 сом 15 кап. эди, халылары багъасы андан 9 сом 40 капекге аз эди. Къумач бла халылары багъасы биргелей инструментлени багъасындан 4 сом 80 капекге кёб эди. Сатыб алгъанларыны барыны да бютёулей багъасы неллей бир эди?

309. Алыугъа примерлени эмда хыйсабланы кесигиз этеллик эсегиз этиб, кесигизни сынаб кёрюгюз:

1) 8 м 96 см—4 м 68 см 30 т —10 т 650 кг
 9 ц 80 кг—3 ц 54 кг 20 км—13 км 85 м
 5 км 80 м—2 км 90 м 15 кг 90 г—850 г
 8 кг 75 г —3 кг 82 г 12 сом 10 кап.—86 кап.

2) Тёртмюйюшно узунлугу 6 см 4 мм-ди, кенълиги андан 2 см 6 мм-ге азды. Тёртмюйюшно санларыны суммасы неллей бир болады? Чертёжун этигиз.

3) Джетиджыллыкъгъа дери «Гигант» шахтаны хар ишчи-си бир сменагъа 10 т 650 кг руда къазгъанды, джетиджыл-лыкъны биринчи джылында ўа андан 1 т 120 кг кѣб къаз-гъанды. Джетиджыллыкъны аягъында хар ишчи бир смена-гъа 25 т руда къазар ючюн, хар ишчини бир сменада къа-зыўун энтда неллей бирге кѣб этерге керекди?

4) Бу тѣбеннѣи примерге алыўгъа башха-башха тюрю юч хыйсаб джарашдырыгъыз эмда аланы чыгъарыгъыз; 2 кг 500 г—1 кг 750 г.

Къурамлы аталгъан санланы керелеу.

310. (Э с д е.) 1) Бир чебгеннѣе 2 м 80 см къумач киреди. Аллай 2 чебгеннѣе ненча метр къумач кирликди? 5 чебгеннѣе ўа? 10 чебгеннѣе ўа?

2) Хотагъа 1 м 30 см къумач киреди. Аллай 2 хота тигер ючюн ненча метр къумач керекди? 4 хотагъа ўа? 8 хотагъа ўа? 10 хотагъа ўа?

3) 1 м сатинни багъасы 1 сом 30 капекди. 3 м-ге неллей бир тѣлерге керекди? 6 м-ге ўа? 5 м-ге ўа?

4) 1 кг джаўну багъасы 2 сом 70 кап. 2 кг-ны ўа? 4 кг-ны ўа? 7 кг-ны ўа? 10 кг-ны ўа?

5) Къармакъ чыбыкъны узунлугъу 2 м 50 см-ди, къылыны узунлугъу андан 2 кере кѣбдү. Къармакъны неллей бир узакъ-лыкъгъа атаргъа боллукъдү?

311. Сабий садха 18 сом 25 капекден 3 велосипед эмда 1 сом 75 капекге стройматериалладан 6 набор алгъандыла. Велосипедлеге неллей бир тѣлегендиле? стройматериаллагъа ўа?

$$\begin{array}{r} \times 18 \text{ сом } 25 \text{ кап.} \\ \quad \quad \quad 3 \\ \hline 54 \text{ сом } 75 \text{ кап.} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 1 \text{ сом } 75 \text{ кап.} \\ \quad \quad \quad 6 \\ \hline 10 \text{ сом } 50 \text{ кап.} \end{array}$$

312. 1) 4 кг 286 г $\times 3$ 5 кг 250 г $\times 4$ 19 км 428 м $\times 5$
 5 т 435 кг $\times 2$ 2 км 125 м $\times 8$ 28 т 340 кг $\times 7$
 8 км 136 м $\times 6$ 6 т 200 кг $\times 5$ 32 кг 185 г $\times 9$

2) 9 м 65 см $\times 4$ 27 сом 56 кап. $\times 5$ 8 м 5 дм $\times 6$
 8 ц 78 кг $\times 6$ 19 сом 25 кап. $\times 8$ 4 т 7 ц $\times 9$

313. Бу этилген примерлени джуабларын бир-бири бла тенъ-лешдириб кѣрюгюз эмда биринчи примерде 48 кг-ны 4-ге керелеген заманда чыкыгъанын (192 кг) килограммланы тюбюне нек джазылгъанына, экинчи примерле килограммланы тюбюне кыуру 92 кг нек джазылгъанына джуаб беригиз:

$$\begin{array}{r} 1) \times \begin{array}{r} 5 \text{ т} \quad 48 \text{ кг} \\ 4 \end{array} \\ \hline 20 \text{ т} \quad 192 \text{ кг} \end{array} \qquad \begin{array}{r} 2) \times \begin{array}{r} 5 \text{ ц} \quad 48 \text{ кг} \\ 4 \end{array} \\ \hline 21 \text{ ц} \quad 92 \text{ кг} \end{array}$$

314. Керелегиз:

$$\begin{array}{llll} 8 \text{ кг} \quad 40 \text{ г} \times 5 & 20 \text{ км} \quad 85 \text{ м} \times 7 & 12 \text{ сом.} \quad 9 \text{ кап.} \times 9 \\ 4 \text{ т} \quad 75 \text{ кг} \times 3 & 20 \text{ м} \quad 85 \text{ см} \times 7 & 16 \text{ м} \quad 8 \text{ дм} \times 6 \\ 4 \text{ ц} \quad 75 \text{ кг} \times 3 & 20 \text{ сом} \quad 85 \text{ кап.} \times 7 & 15 \text{ т} \quad 4 \text{ ц} \times 5 \end{array}$$

315. Бир тобда 25 м кыумач барды. Андан 2 м 15 см кирген орунджабыуладан 9-уна джетер чакылы бир кыумачны кесиб алгъандыла. Тобда неллей бир кыумач кыалгъанды?

316. Бу тебенны счѣт бла хар продуктаны багыасын акылда тергеб чыгыарыгыз, продукталаны барыны да багыасын кыагытха джазыб неда счѣтда чыгыарыгыз.

Затланы атлары	Саны	1 кг-ны багыасы		Бютеу багыасы
		сом	кап.	
Конфетле	15 кг	1	30	?
Бышлакъ	12 кг	2	50	?
Джау	10 кг	2	80	?
Бары:				

317. 1) Аллындагы отрезокдан аны ызындан келген отрезок эки кыат узун болгъан юч отрезок сызыгыз. Биринчи отрезокну узунлугу 3 см 25 мм-ди.

2) Биринчи отрезок экинчиден 3 кере узун болгъан, экинчи отрезок ючюнчюден 2 кере узун болгъан юч отрезок сызыгыз, ючюнчю отрезокну узунлугун 1 см 8 мм этигиз.

3) Биринчи отрезок экинчиден 26 мм-ге кыысха болгъан, экинчи отрезок ючюнчюден 2 кере узун болгъан, ючюнчюю узунлугу да $\frac{1}{2}$ дм болгъан юч отрезок сызыгыз.

318. 1) Мастерской аякъ кийимлени джамаргъа заказ алыб, быллай квитанция бергенди:

Ишни аты	Саны	1 затны неда параны багъасы	Багъасы
Олтанла	6 пара	1 сом 75 кап.	10 сом 50 кап.
Джамаула . . .	8 джамау	19 кап.	1 сом 52 кап.
Табан олтанла .	6 олтан	25 кап.	1 сом 50 кап.
Б а р ы:			13 сом 52 кап.

Тюз-терс саналгъанын тергеб сынаб кёрюгюз. Къалай этиликлерин джазыгъыз эмда аланы этигиз.

2) Кесигизни юде аякъ кийим джаматыргъа джойгъан ачагъызыны юсюнден хыйсаб джарашдыргъыз.

319. (Эсде.) 5 т 250 кг-да ненча килограмм барды? 8 ц 6 кг-да уа? 3 км 750 м-де ненча метр барды? 12 м 80 см-де ненча сантиметр барды?

$$320. \quad 8 \text{ м } 76 \text{ см} \times 48 = 420 \text{ м } 48 \text{ см}$$

$$\begin{array}{r} \times 876 \text{ см} \\ 48 \\ \hline + 7008 \\ + 3504 \\ \hline 42048 \text{ см} \end{array}$$

$$\begin{array}{lll} 1) \quad 8 \text{ м } 9 \text{ дм} \times 56 & 7 \text{ м } 85 \text{ см} \times 18 & 5 \text{ км } 685 \text{ м} \times 76 \\ 5 \text{ см } 6 \text{ мм} \times 40 & 4 \text{ ц } 90 \text{ кг} \times 26 & 8 \text{ т } 426 \text{ кг} \times 98 \\ 6 \text{ дм } 8 \text{ см} \times 26 & 8 \text{ ц } 50 \text{ кг} \times 60 & 6 \text{ кг } 384 \text{ г} \times 64 \end{array}$$

$$\begin{array}{lll} 2) \quad 9 \text{ т } 8 \text{ ц} \times 74 & 8 \text{ сом } 35 \text{ кап.} \times 52 & 10 \text{ кг } 506 \text{ г} \times 64 \\ 7 \text{ т } 7 \text{ ц} \times 24 & 6 \text{ сом } 85 \text{ кап.} \times 75 & 8 \text{ т } 305 \text{ кг} \times 40 \\ 6 \text{ дм } 4 \text{ см} \times 19 & 9 \text{ м } 17 \text{ см} \times 68 & 5 \text{ км } 760 \text{ м} \times 90 \end{array}$$

$$321. \quad \begin{array}{lll} 1) \quad 8 \text{ км } 95 \text{ м} \times 16 & 10 \text{ м } 8 \text{ см} \times 76 & 1 \text{ т } 90 \text{ кг} \times 400 \\ 5 \text{ т } 70 \text{ кг} \times 38 & 8 \text{ ц } 6 \text{ кг} \times 45 & 1 \text{ кг } 68 \text{ г} \times 520 \end{array}$$

$$\begin{array}{lll} 2) \quad 9 \text{ кг } 84 \text{ г} \times 52 & 6 \text{ дм } 7 \text{ мм} \times 58 & 2 \text{ км } 79 \text{ м} \times 346 \\ 6 \text{ км } 50 \text{ м} \times 80 & 8 \text{ км } 6 \text{ м} \times 70 & 9 \text{ ц } 75 \text{ кг} \times 108 \end{array}$$

322. Колхоз 96 га джерни хар гектарындан 48 т 5 ц чюгюндюр джыйгъанды. 1 ц чюгюндюрден 16 кг шекер чыгъа эсе, ол чюгюндюрню барындан да неллей бир шекер чыгъарыкъды?

323. Колхозну бал кьошунда 200 бал четени барды. Колхоз хар бал четенинден орта тергеу бла бир джылгъа 68 кг бал эмда 1 кг 300 г балаууз алгъанды. Четенлени барындан да неллей бир бал эмда неллей бир балаууз алгъанды?

Сизге джууукъ бал кьошда алыннъан балны эмда балауузу юсюнден хыйсаб джарашдыргъыз.

324. 40 кг сютден 1 800 г джау алыннъанды. 1 челекке 12 кг 500 г сют кире эсе, 80 челек сютден неллей бир джау алыргъа боллукъду?

325. Тамада классланы сохдалары 65 партаны боягъандыла, 48 партагъа да ремонт этгендиле. Хар партаны боягъаны 43 кап., хар партаны орта тергеу бла ремонту 1 сом 10 кап. бола эсе, сохдала къаллай бир ачханы экономия этгендиле?

326. 6 сом. 78 кап. $\times 26$ 2 км 76 м $\times 96$ 10 м 80 см $\times 604$

8 сом. 3 кап. $\times 48$ 5 т 75 кг $\times 84$ 1 кг 90 г $\times 809$

10 сом. 6 кап. $\times 54$ 10 кг 80 г $\times 75$ 1 км 50 м $\times 706$

327. 1) $(15 \text{ м } 45 \text{ см} + 18 \text{ м } 88 \text{ см}) \times 38$

$(20 \text{ кг } 750 \text{ г } - 18 \text{ кг } 900 \text{ г}) \times 206$

$3 \text{ т } 8 \text{ ц} + 4 \text{ т } 6 \text{ ц} + 9 \text{ ц } 45 \text{ кг} - 3 \text{ ц } 45 \text{ кг}$

2) $2 \text{ кг } 854 \text{ г} \times 28 + 3 \text{ кг } 406 \text{ г} \times 46$

$7 \text{ км } 462 \text{ м} \times 42 - 4 \text{ км } 308 \text{ м} \times 37$

$8 \text{ кг } 769 \text{ г} \times 25 - 3 \text{ кг } 260 \text{ г} \times 17$

328. 1) Керелениучю 5 м 8 дм, керелеучю 20 эсе; 2) керелениучю 6 ц 8 кг, керелеучю 15 эсе, произведениени табаргъа.

329. Пионерле турист походха тебregenлеринде, хар турист башына кюнюне бу тебеннъи ашарыкъланы тергеб чыгъаргъандыла:

сухарь	200 г	шекер	150 г
эт консерва	1100 г	колбаса эм бышлакъ	75 г
крупа	200 г	туз	10 г
джау	60 г		

36 пионер походда 5 кюн боллукъ эселе, хар бир тюрюлю ашарыкъдан неллей бир алыргъа керек болгъанын тергеиз.

330. Кесигизни классха ашарыкълары смета салыгъыз.

331. Бир физкультурник бир секундха 5 м 86 см чабады, башха физкультурник'а — 6 м 9 дм чабады. Биринчи экинчи-

ден 1 минутну ичинде неллей бирге аз чабады? Хыйсабны этилгенин сан формула бла джазыгъыз.

332. Тюзмюйюшню кенълиги 4 см 8 мм-ди, узунлугъу кенълигинден эки кере уллуду. Тюзмюйюшню джанларыны суммасын тергеб чыгъарыгъыз. Чыгъаргъаныгъызны сан формула этиб джазыгъыз.

333. Кесигиз этигиз:

$$\begin{array}{l} 1) \ 18 \text{ км } 500 \text{ м} \times 6 \quad 20 \text{ км } 75 \text{ м} \times 64 \quad 80 \text{ кг} - 4 \text{ кг } 75 \text{ г} \times 8 \\ \quad 12 \text{ кг } 756 \text{ г} \times 38 \quad 36 \text{ сом } 9 \text{ кап.} \times 75 \quad 20 \text{ км} + 4 \text{ км } 50 \text{ м} \times 6 \end{array}$$

2) Интернат школгъа 28 м акъ кетен бла 20 м схарла сатыб алгъандыла. 1 м акъ кетенни багъасы 1 сом 83 капекди, 1 м схарла андан 5 кере багъады.

Бу берилген санлагъа керелеу эмда къошууну кючу бла этилген хыйсаб джарашдырыгъыз. Ол хыйсабны чыгъарыгъыз. Чыгъаргъаныгъызны сан формула бла джазыгъыз.

3) Узунлугъу кенълигинден юч кере кѣб, кенълиги уа 2 см 8 мм болгъан тѣртмюйюш сызыгъыз. Ол тѣртмюйюшню джанларыны суммасын табыгъыз. Тергегенигизни сан формула бла джазыгъыз.

Къурамлы аталгъан санланы юлешиу.

334-341 хыйсабланы эмда примерлени эсде чыгъарыгъыз.

334. 1 т 1 кг-дан ненча кере кѣбдю? 1 т 1 ц-ден? 1 кг 1 г-дан ненча кере кѣбдю? 1 ц 1 кг-дан ненча кере кѣбдю? 1 км 1 м-ден ненча кере кѣбдю? 1 м 1 мм-ден ненча кере кѣбдю?

335. 1 кг макулатурадан 700 г таза къагъыт этиледи. Бир тетрадь 50 г тарта эсе, ол къагъытдан ненча тетрадь этерге боллукъду.

336. 5 школьникден къуралгъан звено кыш 1 ц 30 кг кюл джыйгъанды. Орта тергеу бла хар сабий ненча килограмм кюл джыйгъанды?

337. 1 кг джауу багъасы 2 сом 84 капекди. $\frac{1}{2}$ кг-гъа неллей бир тѣлерге керекди? $\frac{1}{4}$ кг-гъа уа? $\frac{3}{4}$ кг-гъа уа?

338. Ёлкада хар сабий башына 200 г-дан тергеб 8 кг конфет чачхандыла. Ненча сабий конфет алгъанды?

339. Колхозну садыны формасы квадратды, аны джанларыны суммасы 960 м-ди. Садны хар джаныны узунлугу неллей бирди?

340. 1) 1 см, 5 см, 8 см, 15 см метрни ненчанчы кесеклери боладыла?

2) 1 кг, 10 кг, 25 кг центнерни ненчанчы кесеклери боладыла?

3) $\frac{1}{2}$ км-де, $\frac{1}{4}$ км-де, $\frac{5}{8}$ км-де, $\frac{3}{10}$ км-де ненчашар метр барды?

4) $\frac{1}{2}$ ц-де, $\frac{1}{4}$ ц-де, $\frac{3}{4}$ ц-де, $\frac{1}{10}$ ц-де, $\frac{2}{5}$ ц-де ненчашар кг барды?

341. 1) Пионер походха баргъан заманында элтген рюкзагы кесини ауурлугу $\frac{1}{5}$ -ден ауур болмазгъа керекди. 35 кг, 37 кг, 38 кг, 40 кг тартхан пионерле эм кёб элтселе неллей биришер джюк элтириклерин тергеб чыгъарыгъыз.

2) Кесигизни ауурлугу гъузгъа да аллай тергеуле этигиз.

342. Бу примерлени этилгенлерине къараб, юлешиу къалай этилгенин анылатыгъыз.

$$\begin{array}{r|l} 36 \text{ м} & 24 \\ 12 \text{ м} & 1 \text{ м } 50 \text{ см} \\ \hline 1200 \text{ см} & \\ \hline 120 & \\ \hline 0 & \end{array} \quad \begin{array}{r|l} 36 \text{ сом} & 45 \\ 3600 \text{ кап.} & 80 \text{ кап.} \\ \hline 360 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

343. Юлешигиз:

54 сом : 24	13 м : 2	2 дм : 8
77 м : 28	22 км : 5	2 см : 4
35 ц : 10	86 ц : 4	3 м : 6
36 км : 16	98 сом : 8	17 м : 85
152 км : 32	350 м : 28	36 м : 48
482 м : 24	248 сом : 20	15 кг : 60

344. Пионер лагерде 50 пионерге ашарыкгъа бир кюннъе 25 кг ётмек, 10 кг эт, 2 кг джау, 15 кг гардош, 3 кг крупа, 5 кг шекер, 1 кг сютбашы эмда 50 кг кёгет къоратхандыла. Хар тюрлю ашарыкдан бир пионерге неллей бир къоратхандыла?

345. 24 сабий кёлекчикге 60 м къумач киргенди. Сабий кёлекге къарагъанда уллу адамгъа этилген кёлекге 75 см артыкъ киреди. Уллу адамгъа этилген 30 кёлекге неллей бир къумач кирликди?

346. 18 кг джюнден 15 пара тиширыу уюкъ этгенди. Бир пара эркиши уюкъгъа бир пара тиширыу уюкъдан эсе 1 кг артыкъ киреди. 40 пара эркиши уюкъгъа неллей бир джюн керекди?

347. (Э с д е). Машина бла бир сагъатха 3 км узунлугъу болгъан канал къазаргъа боллукъду, джер къазыучу адам 7 сагъатха аллай каналдан 21 м узунлугъу болгъан канал къазаргъа боллукъду. Аллай машина ненча адамны орнун тутады?

Э с г е р т и у. 3 км-ни метрлеге буругъуз.

348. (Э с д е). 25 т джюк кёлтюрген самосвал автомобиль бир кюннъе 16 рейс этгенди, ол элтген джерге ат бир кюннъе 2 т джюкню ташый эсе, ол автомобиль ненча атны орнун тутады?

349. 16 пара ботинкагъа детдом 51 сом 84 кап. тэлегенди. Бир пара ботинканы багъасы неди?

$$\begin{array}{r|l} 51 \text{ сом } 84 \text{ кап.} : 16 = ? & 51 \text{ сом } 84 \text{ кап.} \\ \hline 3 \text{ сом} & 16 \\ \hline 384 \text{ кап.} & 3 \text{ сом } 24 \text{ кап.} \\ \hline 64 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

54 сом 4 кап.: 28 35 км 25 м : 15 81 т 25 кг : 25
40 км 352 м : 32 66 ц 56 кг : 32 98 ц 70 кг : 94

350. Бёлюгюз эмда сынаб кёрюгюз:

721 сом 44 кап.: 36 282 км 975 м : 75 814 ц 3 кг : 203
125 кг 235 г : 45 109 т 392 кг : 48 516 ц 12 кг : 253

351. 18 сабий хотагъа 8 м 64 см къумач киргенди. 1 хотагъа неллей бир къумач киргенди?

$$\begin{array}{r|l} 8 \text{ м } 64 \text{ см} : 18 = ? & 8 \text{ м } 64 \text{ см} \\ \hline 864 \text{ см} & 18 \\ - 72 & 48 \text{ см} \\ \hline 144 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

8 м 64 см : 9 10 ц 44 кг : 36 9 ц 65 кг : 40
4 м 68 см : 6 16 м 32 см : 48 12 м 72 см : 48
3 ц 35 кг : 5 11 м 70 см : 36 2 км 328 м : 75

$$352. \begin{array}{l} 50 \text{ км } 52 \text{ м} : 86 \quad (53 \text{ км } 256 \text{ м} + 30 \text{ км } 744 \text{ м}) : 42 \\ 33 \text{ м } 76 \text{ см} : 80 \quad (5 \text{ т } 120 \text{ кг} - 2 \text{ т } 840 \text{ кг}) : 12 \end{array}$$

$$353. \begin{array}{l} 81 \text{ м} : 54 \times 45 \quad 27 \text{ т } 536 \text{ кг} : 16 + 72 \text{ т } 928 \text{ кг} : 32 \\ 90 \text{ кг} - 7620 \text{ г} : 15 \quad 62 \text{ м } 30 \text{ см} : 35 - 53 \text{ м } 90 \text{ см} : 70 \\ 8 \text{ м } 64 \text{ см} \times 48 : 12 \quad 41 \text{ кг } 745 \text{ г} : 15 - 34 \text{ кг } 335 \text{ г} : 45 \end{array}$$

354. Юлешиниучю 121 кг 440 г-ды, юлешинучю 24-дю. Юлюшюн табыгъыз.

355. Юч колхоз шекер заводха чюгюндюр келтиргенди: бири 633 т 600 кг келтиргенди, экинчиси андан 2 кере аз келтиргенди, ючюнчю биринчи бла экинчи келтиргенни $\frac{1}{4}$ кесегин келтиргенди. Юч колхоз да биргелей шекер заводха неллей бир чюгюндюр келтиргенди?

356. Колхоз кышыны 180 кюнюне 300 ийнекеге 1620 т силос хазырлагъанды. Бир ийнекеге бир кюннъе неллей бир силос берирге боллукъду?

357. Лыжачы аллында 2 сагъатны хар сагъатына 11 км 200 м этиб баргъанды, андан сора баргъан 2 сагъатыны хар бирине 10 км 800 м этиб баргъанды, андан сора чынъ артда баргъан сагъатында 9 км 600 м баргъанды. Орта тергеу бла лыжачы 1 сагъатха ненча километр баргъанды?

358. 1) Айырма сютлю ийнек бир суткагъа 42 кг сют бергенди. Хар сабийге кюнюне 500 г сют бергенде, ол сют ненча сабийге джетерикди?

$$\begin{array}{r} 42 \text{ кг} : 500 \text{ г} = ? \\ 42 \text{ кг} = 42\,000 \text{ г} \end{array} \quad \begin{array}{r} 42\,000 \quad | \quad 500 \\ \underline{4\,000} \quad | \quad 84 \\ 2\,000 \\ \underline{2\,000} \\ 0 \end{array}$$

Джууа б. 84 сабийге.

$$2) \begin{array}{lll} 36 \text{ сом} : 75 \text{ кап.} & 21 \text{ км} : 840 \text{ м} & 30 \text{ ц} : 15 \text{ кг} \\ 35 \text{ кг} : 125 \text{ г} & 72 \text{ м} : 96 \text{ см} & 28 \text{ т} : 8 \text{ ц} \\ 74 \text{ т} : 250 \text{ кг} & 18 \text{ ц} : 72 \text{ кг} & 15 \text{ сом} : 25 \text{ кап.} \end{array}$$

359. Бёлюгюз эмда джууабларын керелеу бла сынаб кёрюгюз:

$$\begin{array}{lll} 6 \text{ кг} : 25 \text{ г} & 8 \text{ м} : 5 \text{ мм} & 20 \text{ сом} : 50 \text{ кап.} \\ 2 \text{ км} : 8 \text{ м} & 7 \text{ ц} : 5 \text{ кг} & 85 \text{ сом} : 25 \text{ кап.} \\ 5 \text{ т} : 2 \text{ кг} & 9 \text{ кг} : 10 \text{ г} & 90 \text{ м} : 10 \text{ см} \end{array}$$

360. 250 тауукыгъа школ сабийле 4 ц такъюзюк джыйгъандыла, хар тауукыгъа 20 г бергенде, ол такъюзюк ненча кюннъе джетерикди?

361. (Э с д е). Оладияла биширген заманда, хар 500 г уннъа 2 гакгы, 2 кружка сют, стакан бла жарым шекер, 3 къашыкъ джау, жарым къашыкъ туз саладыла. 2 кг ундан оладияла биширир ючюн ол продукталаны хар биринден неллей бир алыргъа керекди? (Къуру джуабларын джазыгъыз).

362. Бышлакъ заводда 5 кюннъе 2 т 700 кг бышлакъ этгендиле, 1 кг сотден 90 г бышлакъ алгъандыла. Ол заводда хар кюн сайын неллей бир сютден бышлакъ сыгъылыб тургъанды?

363. Ишчи бир детальда 1 кг 500 г металл экономия этгенди. Бир айны ичинде этген детальларында бютеулей да 180 кг металл экономия этгенди. Ишчи бир айгъа ненча деталь этгенди?

$$\begin{array}{r}
 180 \text{ кг} : 1 \text{ кг } 500 \text{ г} = ? \\
 180 \text{ кг} = 180\,000 \text{ г} \\
 1 \text{ кг } 500 \text{ г} = 1\,500 \text{ г} \\
 \hline
 \begin{array}{r}
 180\,000 \\
 \underline{1\,500} \\
 3\,000 \\
 \underline{3\,000} \\
 0
 \end{array}
 \end{array}
 \begin{array}{r}
 1\,500 \\
 \hline
 120
 \end{array}$$

Джуа б. 120 деталь.

$$\begin{array}{ll}
 364. \text{ 1) } 10 \text{ сом} : 2 \text{ сом } 50 \text{ кап.} & 64 \text{ т} : 3 \text{ т } 2 \text{ ц} \\
 14 \text{ сом} : 2 \text{ сом } 80 \text{ кап.} & 12 \text{ м} : 2 \text{ м } 4 \text{ дм} \\
 21 \text{ км} : 1 \text{ км } 400 \text{ м} & 18 \text{ см} : 3 \text{ см } 6 \text{ мм}
 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll}
 \text{2) } 30 \text{ м} : 3 \text{ м } 75 \text{ см} & 35 \text{ кг} : 125 \text{ г} \\
 6 \text{ т} : 2 \text{ ц } 40 \text{ кг} & 4 \text{ м} : 50 \text{ мм}
 \end{array}
 \begin{array}{ll}
 132 \text{ м} : 2 \text{ м } 75 \text{ см} \\
 54 \text{ сом} : 4 \text{ сом } 50 \text{ кап.}
 \end{array}$$

365. Къурамлы ат аталгъан санны бош ат аталгъан санныа юлешиннъенине къарагъыз эмда бош ат аталгъан сан къурамлы ат аталгъан санныа юлешиннъен пример бла тенълешдириб кёрюгюз. Андан оюм этигиз.

$$\begin{array}{r}
 3 \text{ т } 6 \text{ ц} : 45 \text{ кг} = ? \\
 3 \text{ т } 6 \text{ ц} = 36 \text{ ц} = 3\,600 \text{ кг} \\
 \hline
 \begin{array}{r}
 3\,600 \\
 \underline{3\,60} \\
 0
 \end{array}
 \end{array}
 \begin{array}{r}
 45 \\
 \hline
 80
 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll}
 366. \text{ 1) } 26 \text{ сом } 24 \text{ кап.} : 32 \text{ кап.} & 8 \text{ дм } 6 \text{ см} : 4 \text{ мм} \\
 48 \text{ м } 24 \text{ см} : 36 \text{ см} & 6 \text{ ц } 68 \text{ кг} : 200 \text{ г} \\
 22 \text{ км } 50 \text{ м} : 150 \text{ м} & 8 \text{ т } 100 \text{ кг} : 9 \text{ ц}
 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll}
 2) \ 14 \text{ ц } 56 \text{ кг} : 52 \text{ кг} & 29 \text{ км } 240 \text{ м} : 680 \text{ м} \\
 28 \text{ м } 50 \text{ см} : 75 \text{ см} & 12 \text{ м } 50 \text{ см} : 250 \text{ мм} \\
 16 \text{ т } 9 \text{ ц} : 50 \text{ кг} & 47 \text{ т } 89 \text{ кг} : 217 \text{ кг}
 \end{array}$$

367. Бир тоб кѳумачда 38 м 80 см схарла барды, башхасында андан 12 м 60 см-ге аз барды. Бир пальтогѳа 3 м 25 см схарла киреди. Ол эки кѳумачдан ненча пальто тигерге боллукѳу?

368. Кѳара будайны тизгинлерини арасын тар этиб себгенлеринде 1 га джерден алгѳан мѳрзеѳлери 2 ц 50 кг-гѳа кѳб болгѳанды. Бѳутѳу да алгѳан мѳрзеѳлери 50 т-гѳа кѳб болгѳан ѳсе, ненча гектар джерге кѳара будай себген ѳдиле?

369. Кѳуру бѳчге 14 кг 500 г тартады, аны патегенден толтурсанѳ 94 кг 300 г тартады. 1 л патеген ... тарта ѳсе (205-чи бетде 4-чѳу кѳошакѳгѳа кѳараб), бѳчгеде ненча литр патеген барды?

370. Чѳблеѳу джаѳу болгѳан бидон 14 кг 800 г тартады. Бош бидонну аѳурлугѳу 2 кг 775 г-ды. 1 л чѳблеѳу джаѳу ... тарта ѳсе (205-чи бетде 4-чѳу кѳошакѳгѳа кѳарагѳыз), бидонда ненча литр джаѳу барды?

371. Хар иш кѳюнѳне 85 капекден тергеб колхозчу иш кѳюнлери кѳюн 357 сом ачѳа алгѳанды. Аны юсѳне да хар иш кѳюннѳе 5 кг овощ ѳмда 2 кг 400 г будай бериле ѳди. Колхозчу неллей бир будай ѳмда овощ алгѳанды?

372. Хар иш кѳюнѳне 6 кг-дан тергеб колхозчу иш кѳюнлерини барына 2 т 16 кг овощ алгѳанды. Андан сора да ол хар иш кѳюнѳне 3 кг мѳрзеѳу, 85 капек ачѳа алгѳанды. Колхозчу неллей бир мѳрзеѳу ѳмда неллей бир ачѳа алгѳанды?

373. 1) Кийим тикген мастерскойда 166 м 25 см алакѳыгайдан чебгенле тикгендиле; хар чебгеннѳе 4 м 75 см киргенди. Ол кѳумачдан ненча чебген тикгендиле?

$$\begin{array}{l}
 166 \text{ м } 25 \text{ см} : 4 \text{ м } 75 \text{ см} = ? \\
 166 \text{ м } 25 \text{ см} = 16625 \text{ см} \\
 4 \text{ м } 75 \text{ см} = 475 \text{ см}
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 16625 \quad | \quad 475 \\
 \underline{1425} \\
 2375 \\
 \underline{2375} \\
 0
 \end{array}$$

Д ж у ѳ а б. 35 чебген.

2) 8 ц 52 кг : 2 ц 84 кг 197 сом 60 кап.: 5 сом 20 кап.
 17 м 25 см : 3 м 45 см 211 сом 90 кап.: 8 сом 15 кап.
 1 м 81 мм : 4 см 7 мм 190 ц 8 кг : 3 ц 52 кг

374. Бёлюгюз эмда керелеу бла сынаб кёрюгюз:

173 т 6 ц : 2 т 8 ц 8 дм 16 мм : 6 см 8 мм
 56 сом 70 кап.: 4 сом 5 кап. 129 м 60 см : 5 м 40 см

375. Самолётну моделин этер ючюн сабийлеге 11 темир чыбыкъ кесек керек болгъанды. Темир чыбыкъ кыббадан 18 м чыбыкъны алыб, эки тенъ кесекге бёлгендиле: бирин алыб узунлугъу 1 м 80 см болгъан кесеклеге юлешгендиле, экинчисин узунлугъу 1 м 50 см болгъан кесеклеге юлешгендиле. Кесеклени саны алагъа керекли чакълы бир болгъанмыды?

376. Узунлугъу 9 м 60 см болгъан темир чыбыкъны кыйырындан 7 м 20 см-ни кесиб алгъандыла. Темир чыбыкъны къалгъан кесеги кесилиб алыннъан кесегинден ненча кере азды?

377. Иги породалы бир къочхардан бир джылгъа 23 кг 300 г джумушакъ джюн алгъандыла, экинчи къочхардан'а андан 3 кг 800 г-гъа кёб алгъандыла. Бир костюмлукъ къумачха 3 кг 600 г джюн керек болады. Ол эки къочхардан алыннъан джюнден этилген къумачдан ненча костюм тигерге боллукъду?

378. Кесигиз этигиз:

1) 72 см : 16 18 кг : 75 г
 24 т : 60 28 сом : 5 сом 60 кап.
 20 ц 88 кг : 72 1 м 72 см : 8 мм
 54 сом 4 кап.: 28 8 ц 48 кг : 1 ц 6 кг

Биринчи эмда эм артдагъы примерлени этгенден сора сынаб кёрюгюз.

2) Школну мастерскойларында детальланы этгенлери ючюн завод школгъа 345 сом бергенди. Ол ачханы $\frac{4}{5}$ -не Кърымгъа экскурсиягъа барыгъа сохдалагъа поездге билет алгъандыла, къалгъан ачагъа ўа 15 спорт костюм алгъандыла. Бир билетни багъасы 6 сом 90 кап. эсе, ненча билет эмда хар костюмну не багъадан сатыб алгъандыла?

3) Джанларыны суммасы 18 см болгъан квадрат сызыгъыз. Ол квадратны хар джаныны узунлугъу неллей бирди?

Аталгъан санла бла амалланы барына да хыйсабла.

379. 1) Бир классны сохдалары 80 кг 250 г макулатура джыйгъандыла, башха классны сохдалары андан 39 кг 500 г-гъа кёб джыйгъандыла. Ол макулатураны барындан да джазаргъа джараулу къагъыт этгенлеринде, макулатураны ауурлугъуну $\frac{3}{5}$ -юне тенъ болгъан иги къагъыт чыкыгъанды. Бир тетрадь 30 г тарта эсе, ол къагъытдан ненча тетрадь этерге боллукъду?

2) Сизни школда макулатура джыйыууну юсюнден хыйсаб джарашдыргъыз эмда аны чыгъарыгъыз.

380. 1) Школ сабийле джай джыйыб аптекагъа 8 кг къайын почкаланы (чирчиклени) хар килограммын 1 сом 25 капекден бергендиле, 12 кг постушья сумка джыйыб хар килограммын 27 капекден бергендиле эмда талай килограмм джабышмакъ чичек джыйыб 74 капекден бергендиле. Аланы барына да 19 сом 90 капек алгъандыла. Ала аптекагъа джабышмакъ чичекледен ненча килограмм бергендиле?

2) Кесигизни школну окъуучуларыны дарман ханс джыйгъанларыны юсюнден хыйсаб джарашдыргъыз.

381. Коммунист урунууу бригадасыны 25 ишчисини хар бири кюнюне 60 г ийирилген халыны экономия этгенди. 1 м къумачха 520 г ийирилген халы кете эсе, бригада бир айгъа экономия этген халыдан ненча метр къумач этерге боллукъду? Ол къумачдан бир костюмгъа 3 м кире эсе, ненча костюм этерге боллукъду?

Эсгертю. Айда 26 иш кюн барды.

382. 50 джашчыкъ бла 45 къызчыкъгъа школа-интернат костюмлагъа эмда чебгенлеге заказ бергенди. Қызчыкълагъа кийимге быллай бир берген эселе:

	Саны	М-ни багъасы		Бютеулей багъасы	
		сом	кап.	сом	кап.
Чебгенлеге къумач	2 м	9	—		
Хотагъа къумач .	80 см	5	—		
Тюймеле				—	20
Халы				—	12
Тикгенликге тѐлен- нъени				6	—

Джашчыкълагъа этилген костюмгъа быллай бир берген эселе:

	Саны	М-ни багъасы		Бютеу багъасы	
		сом	кап.	сом	кап.
Костюмгъа къумач . . .	1 м 80 см	8	—		
Ичлиги	50 см	1	20		
Тюймеле				—	21
Халы				—	12
Тикгенликге тѣленнѣени				5	

Ол кийимлени барыны да багъасы неллей бирди?

383. 1) Школну джылытыргъа 44 т 500 кг ташкѣмюр келтиргендиле; аны 5 машинаны хар бирине 3 т 500 кг салыб, 3 машинагъа 4 т 200-шер кг, къалгъан ташкѣмюрню да 4 машинагъа тенъ салыб келтиргендиле. Артдагъы машиналаны хар бирине неллей бир ташкѣмюр салыб келгендиле?

2) Энди хыйсабны арты аллына этигиз, алай демек, машиналаны саны, хар машинагъа джюкленнѣен ташкѣмюрню саны белгили болуб, бютеулей да неллей бир ташкѣмюр келтиргенлерин табыгъыз.

384. Темир джолну вагонла сакъланыучу бутагъында бир-бири ызындан тизилиб 60 джюк эмда пассажир вагонла турадыла, аланы $\frac{1}{5}$ -и пассажир вагонладыла. Джюк вагонну узунлугъу 7 м 5 дм-ди, пассажир вагонну уа 11 м 5 дм-ди. Тизилген вагонланы барыны да узунлугъун табыгъыз.

385. Паровоз бир сагъатха поездни аурлугъуну хар тоннасына 8 кг 500 г сууну къоратады. Поезд 95 т тартхан паровоз бла хар бири орта тергеу бла 22 т 5 ц тартхан 44 вагондан къуралады. 4 сагъат джол джюрюрюк эсе паровоз ненча тонна суу алыргъа керекди?

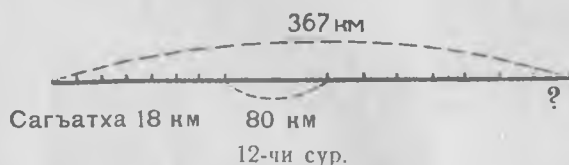
386. Урунуугъа юретиу дерслеge школ 45 кыбды 14 да мычхы сатыб алгъанды. Бир кыбдыны багъасы 56 кап. эди, эки мычхыны багъасы 7 кыбдыны багъасына тенъ бола эди. Бютеу барыны да багъасы неллей бир эди?

387. Природоведениени дерслерине хар бирини багъасы 2 сом 45 кап. болгъан къабыргъагъа тагъылгъан 6 карта, 3 сом 69 капекге бир уллу глобус, аны тышына да 20 гитче глобус сатыб алгъандыла. 9 гитче глобусну багъасы 2 уллу глобусну багъасына тенъ бола эсе, бютеу сатылыб алыннъанланы барына да неллей бир ачха бергендиле?

388. Юч джюк машинагъа тенъ машоклагъа къуюб 92 ц мюрзеу джюклегендиле. Бир машинагъа 42 машок салгъандыла, экинчисине — 38, ючюнчюге — 35 машок салгъандыла. Хар машинагъа ненча килограмм мюрзеу джюклегендиле?

389. Араларында узакълыкъ 270 км болгъан эки пристаньдан бир-бирлерине тюбеширча бир заманны ичинде эки теплоход чыкъгъанды. Аланы бири сагъатына 20 км этгенди. Теплоходла 6 сагъатдан тюбешгендиле. Бирси теплоход сагъатына ненча километр джюрюгенин тергеб чыгъарыгъыз.

390. Араларыны узакълыгъы 367 км болгъан эки пристаньдан бир заманны ичинде бир-бирине тюберча эки кеме чыкъгъанды (12-чи сур.). Аланы бири сагъатына 18 км этгенди. 7 сагъатдан аланы араларында 80 км къалгъанды. Бирси кемени сагъатына ненча километр этгенин табаргъа. Юч амал бла этиб тергегиз.

391. Керекли санланы табыб, бу тѣбеннѣи хыйсабланы чыгъарыгъыз:

1) Атасы бла аны он джыл болгъан джашчыгъы бир-бирлерине тюбер муратда экиси эки колхоздан бир заманны ичинде джолгъа чыгъыб тебregenдиле. Атасы сагъатына ... км, джашы ... км этгендиле. Ала ... сагъатдан тюбешгендиле. Эки колхозну арасында джол неллей бир болгъанын табыгъыз.

2) Атасы бла аны он джыл болгъан джашчыгъы бир-бирлерине тюбер муратда бир заманны ичинде экиси эки джерден джолгъа чыгъыб тебregenдиле. Аланы аралары ... км болгъанды. Атасы сагъатына ... км, джашы уа ... км баргъандыла. Ала ненча сагъатдан тюбешгендиле?

3) Эки велосипедчи, бир-бирлерине туберча бир заманны ичинде, аралары ... км болгъан эки джерден тебregenдиле. Ала ... сагъатдан тубешгендиле. Бир велосипедчи сагъатына ... км этгенди. Бирси велосипедчи сагъатына ненча километр этгенди?

392. Эки ишчи бригада бир айгъа 100 м джер тешик къазаргъа сёз бергендиле. Бир бригада 20 кюннъе 40 м 20 см къазгъанды, бирси бригада андан 4 м 60 см-ге аслам къазгъанды. Бригада ола ишлеуден ишлеселе, алгъан борчларын ненча метрге артыкъ толтурлукъдула?

Эсгертиу. Бир айда 26 иш кюн барды.

393. Совхозда 150 ийнекни хар бири орта тергеу бла джылына 6 050 л сют бергенди. Ол сютню барыны да сют башысындан джау джыйгъандыла. 25 л сютден 1 кг джау чыкгъанды. Джылына адам башына 11 кг джау берилсе, ол джыйылгъан джау ненча адамгъа джетерикди?

394. 1) Эки тюз телеграмма бла бир ашыгъыш телеграммагъа 2 сом 76 кап. телегендиле. Бир тюз телеграммада 17 сёз, бирсисинде 23 сёз болгъанды. Ашыгъыш телеграммада ненча сёз болгъанды?

Эсгертиу. Тюз телеграмманы хар сёзюне 3 кап., ашыгъышыныкына — 9 кап. телейдиле. Аны юсюне да хар телеграмманы ийгенликге 10 кап. аладыла.

2) Ашыгъыш телеграмманы багъасын тергеб чыгъарыгъыз: Черкесск Ленин орамы 9 школ директор Петровгъа.

Черкесскге джыйырманчы июнда 63 поездде 9 вагонда келликбиз тубеширигизни тилейме Семенов

395. Бир школну сохдалары джылны ичинде башха сохдала бла джазыб письмо джюрютген къагъытларына 1 сом 86 капек джойгъандыла; ала 16 тюз письмо, 14 ачыкъ письмо, талай да заказ письмо ийгендиле. Заказ письмону багъасы 10 кап., тюз письмонукъу — 4 кап., ачыкъ письмонукъу уа — 3 кап. болады. Ненча заказ письмо ийген эдиле?

396. Эки бичен орунда 4 т бичен бар эди. Эки бичен орундан да тенъ бичен къоратханларында, экисинде да 2 т 100 кг бичен къалгъанды. Хар бичен орундан неллей бир бичен алыннанды?

397. Эки складда 96 т 500 кг овощ болгъанды. Хар складдан тенъ овощ алгъандыла; андан сора бир складда 18 т 200 кг,

бирси складда 20 т 800 кг овощ кългъанды. Аллында хар складда неллей бир овощ болгъанды? Тергеб чыгъаргъаны-гъызы тюз-терс этилгенни сынаб кърююз.

398. Тюкен тюрлю-тюрлю сортлу алмаладан 1 т 4 ц сатханды. Алмаланы бютеу барыны $\frac{3}{4}$ -юню хар 1 кг-ын 34 капекден сатыб, кългъан алманы хар 1 кг-ын 39 капекден сатхандыла. Алмаланы барына да магазин неллей бир ачха алгъанды?

399. Тюзмюйюш формасы болгъан таланы узунлугъу 1 км 500 м-ди, кенълиги андан 600 м-ге азды. Бир минутха 75 м джюрюу бла ол таланы тегерегине неллей бир заманныа айла-ныб келирге боллукъду?

$$400. 1) \begin{aligned} &65\,254 : 79 - 75\,369 : 97 + 766\,506 : 951 \\ &500\,100 - 356 \times 101 + 78\,052 : 26 \times 48 \\ &460 \times 308 + 447\,480 : 132 - 398\,748 : 564 \\ &73\,689 : 87 - 96\,064 : 158 + 310\,726 - 95\,437 \\ &76\,428 - 771\,840 : 192 + 209\,160 : 249 \\ &200\,000 - 408 \times 309 + 340 \times 750 - 84\,527 \end{aligned}$$

$$2) \begin{aligned} &(428\,340 : 605 + 142\,914) : (3\,000 - 58 \times 49) \\ &(199\,325 - 119 \times 805) : (158 + 17\,072 : 176) \\ &(1\,300 - 40\,964 : 209) \times (520 + 10\,000 : 125) \\ &(576 + 126\,828 : 542) \times (47\,600 - 406 \times 117) \end{aligned}$$

401. Амалланы этигиз:

$$\begin{aligned} &5\,т\,83\,кг + 4\,т\,96\,кг \quad 38\,с\,м\,7\,кап. \times 56 + 2\,с\,м\,8\,кап. \times 36 \\ &8\,км\,90\,м - 1\,км\,85\,м \quad 15\,т\,90\,кг \times 53 - 6\,ц\,58\,кг \times 48 \\ &3\,кг\,80\,г - 1\,кг\,96\,г \quad 73\,м\,80\,см : 36 + 58\,м\,56\,см : 24 \\ &7\,км\,75\,м - 2\,км\,85\,м \quad 16\,кг\,560\,г : (20\,кг\,560\,г - 19\,кг\,640\,г) \\ &9\,м\,86\,см + 4\,м\,6\,дм \quad (56\,с\,м\,16\,кап. + 86\,с\,м\,25\,кап. : 3) \times 36 \end{aligned}$$

Диаграммала.

Диаграмма — тюрлю-тюрлю величина-ланы (уллулукъла-ны) бир-бири бла теньлешдирге болушхан чертѣжду.

Диаграммалада санла тюз сыз бла, тюзмюйюш бла, круг бла эм башха тюрлю фигурала бла белгиленедиле, суратла бла да салынадыла.

Диаграммала промышленностну, эл мюлкню ёсгенлерин кѣргюзюрге, школ джашауда сохдаланы билимлерин, школ-

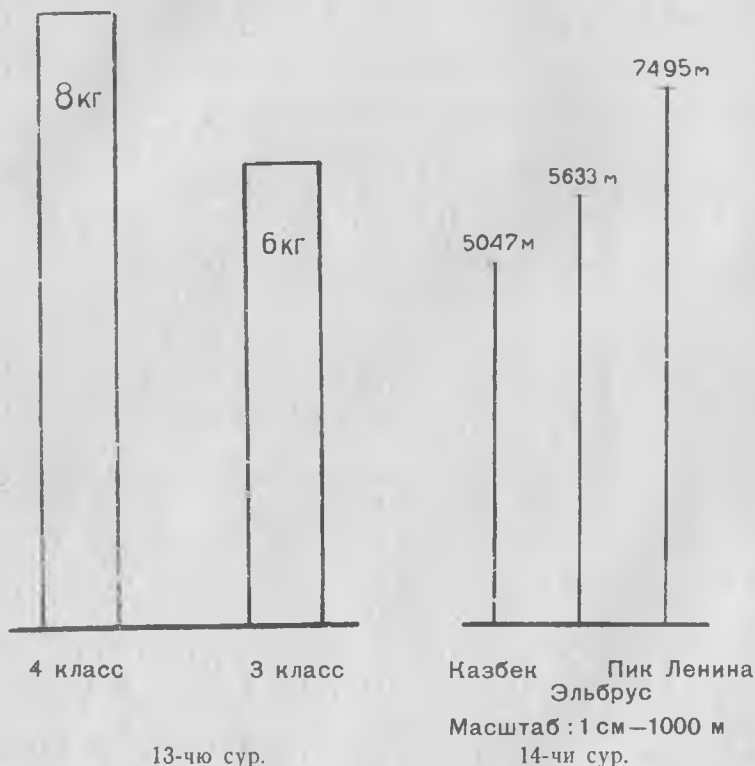
гъа къалай джюрюгенлерин эм аны кибик башха затларын кѣргюзюрге хайырланадыла.

Диаграмманы сызардан алгъын, не масштаб бла этиллигин билирге керекди.

402. 13-чю диаграммада 2-чи классны сохдаларыны дарман хансла джыйгъанлары ачыкъ кѣрюнеди, анда 3-чю класс 6 кг, 4-чю класс 8 кг джыйгъаны кѣрюнеди. Столбикни мийиклигини 1 см-и 1 кг-ны белгилейди.

403. Диаграммада (14-чю сур.) Казбекни, Эльбрусу, пик Ленинаны мийикликлери тенълешдирилиб кѣргюзюлгендиле. Бу диаграмма нени кѣргюзеди?

404. Кесигизни классда джашчыкъла бла къызчыкъланы санын кѣргюзген диаграмма сызыгъыз.

405. Школда 160 пионер бар эди, бир джылдан ала 220 болдула. Пионерлени санларыны ёсгенин кѣргюзген диаграмма сызыгъыз.

413. Самолёт 12 сагъатха 6 380 км учханды. Самолёт 6 сагъатха ненча километр учханды? 3 сагъатха ўа?

414. 5 600 ц шекеҗ чюгюндюрден 952 ц шекеҗ алгъандыла. Хар 100 ц чюгюндюрден неллей бир шекеҗ алгъандыла?

415. 26 400 л сютден 1 056 кг джаў алгъандыла. Хар 100 л сютден ненча килограмм джаў алгъандыла?

416. Тёбеннъи хыйсабланы эки джол бла чыгъарыгъыз:

1) 16 кюрекге 9 сом 60 кап. бергендиле. Аллаһ 48 кюрекге неллей бир тёлерге керекди?

2) Поезд 4 сагъатха 160 км баргъанды. Поезд алай барыб турса 8 сагъатха неллей бир джол къоратырыкъды? 12 сагъатха ўа? 16 сагъатха ўа? 20 сагъатха ўа? 24 сагъатха ўа?

3) Комбайнер 3 кюннъе 54 га будайны оргъанды. Ол халда оруб турса, 9 кюннъе ненча гектарны орлукъду?

417. 10 т нефть 14 т ташкёмюр тенъли джылыў береді. Завод 8 айгъа 73 640 т ташкёмюр кюйдюргенди. Ташкёмюрню орнуна нефть кюйдюрсе ол заводха бир джылгъа неллей бир нефть керек боллукъ эди?

418. Биринчи автомобиль 460 км баргъанды, экинчи автомобиль 574 км баргъанды. Биринчи автомобиль хар 4 км джолгъа 450 г бензин къоратханды, экинчи ўа хар 7 км-ге 820 г къоратханды. Қайсы автомобиль кёб бензин къоратханды эм ненчагъа кёб къоратханды?

419. Хар 100 км-ге машинала быллай бир бензин къоратадыла: малолитраж машина — 6 л, «Москвич» — 9 л, «Волга» — 12 л, «Чайка» — 16 л. 500 км-ге барыр ючюн хар машинагъа ненча литр бензин керекди?

420. Колхозда 540 къой барды, аланы хар бири джылына 4 кг джюн бергенди. 5 кг джюнден 4 м ысхарла болады, 2 м ысхарладан бир сабий пальто чыгъады. Ол къойланы джюнюнден этилген ысхарладан ненча сабий пальто этерге боллукъду?

421. 108 саўулгъан ийнек барды; аланы хар бири орта тергеў бла кюнюне 17 л береді, 20 л сютден'а 900 г сары джаў чыгъады. Ол ийнеклени барындан да бир джылгъа алыннъан сютден ненча килограмм сары джаў алыргъа боллукъду?

Эсгертиў. Джылны ичинде ийнекле 300 кюн саўулгъан эдиле.

422. Қойчуну сюрююнде 500 къою барды; орта тергеў бла бир къойдан къыркъылгъан джюн 4 кг болады. Хар 100

къой ючюн сюрюучюге бир джылгъа 12 иш кюн джазадыла; аны юсуне да хар 10 кг джюн ючюн 2 иш кюн джазадыла. Сюрюучюге бир джылгъа бютеу да ненча иш кюн джазгъандыла?

423. 8 кг джанъы бишген кертмеден 3 кг кертме къатхан болады, 11 кг джанъы бишген алмадан 5 кг алма къатхан болады. 1 т кертмеден эмда 3 т 3 ц алмадан неллей бир кертме къатхан эм неллей бир алма къатхан чыгъарыкъды?

424. Бу берилгенлеге кёре хыйсаб джарашдыргъыз да аны тергеб чыгъарыгъыз:

$$13 \text{ м} - 3 \text{ чебген}$$

$$52 \text{ м} - x \text{ чебген}$$

425. Былай этиллик хыйсабны къурагъыз:

$$1) \quad 12 \text{ сагъ.} : 3 \text{ сагъ.} = 4$$

$$2) \quad 100 \text{ км} \times 4 = 400 \text{ км}$$

Д ж у а б. 12 сагъатха поезд 400 км барлыкъды.

426. 1) 364-ден 74 984 ненча кере кёб эсе, 308-ден анча кере кёб болгъан санны табаргъа.

2) 4 572-ден 508 ненча кере аз эсе, 360 018-ден анча кере аз болгъан санны табаргъа.

427. Кесигиз чыгъарыгъыз:

1) 20 кг гардошдан 3 кг крахмал чыгъады. 140 кг гардошдан неллей бир крахмал чыгъарыкъды?

2) «Волга» автомобиль бир джолгъа 60 л бензин алады, 100 км джолгъа ... л къоратады. (206-чы бетде 5-чи къошакъгъа къарагъыз.)

Ол алгъаны ненча километрге джетерикди?

3) Электровоз 8 сагъатха 780 км баргъанды. Электровоз 4 сагъатха неллей бир джол къоратханды?

4) 6 т темир рудадан 2 т 640 г чоюн алыннъанды. Аллай 18 т рудадан неллей бир чоюн алынныкъды? Хыйсабны эки джол бла этигиз.

5) Биринчи кюн заводха 1 280 ц чюгюндюр келтиргендиле, экинчи кюн андан 3 кере кёб келтиргендиле. 160 ц чюгюндюрден 27 ц шекер ала эселе, ол чюгюндюрню барындан да неллей бир шекер алгъандыла?

6) 48-ден 9 840 ненча кере кёб эсе, 4 050-ден анча кере кёб болгъан санны табаргъа.

ПЛОЩАДНЫ ЁЛЧЕЛЕУ.

Бизни тегерегибизде болгъан затлада тюзмюйюш формасы болгъанла да кёбдюле, сёз ючюн: тетрадь къагъыт, столну башы, класс къанъа, юйню полу, къабыргъалары эм ала кибик башхала.

Площадла тюрлю-тюрлю боладыла: кими уллу, кими гитче, бири-бирине тенъ площадла да тюбейдиле. Сёз ючюн: терезени площади къабыргъаны площадындан гитчеде, класс къанъаны площади столну башыны площадындан уллуду, юйню бир-бири къаршчысында тургъан къабыргъалары тенъдиле.

Площадланы ёлчелерге квадрат ёлчеле джюрюйдюле: квадрат метр, квадрат дециметр, квадрат сантиметр эмда башхала.

Квадрат метр деб джаныны узунлугъу 1 м болгъан квадратны площадына аталады.

Квадрат дециметр деб джаныны узунлугъу 1 дм болгъан квадратны площадына аталады.

Квадрат сантиметр деб джаныны узунлугъу 1 см болгъан квадратны площадына аталады.

428. 1) Картондан квадрат дециметр этигиз.

2) Тетрадыгъызда квадрат дециметр бла квадрат сантиметр сызыгъыз. Аланы боягъыз.

3) Кесиб, джабышдырыб газетледен квадрат метр этигиз.

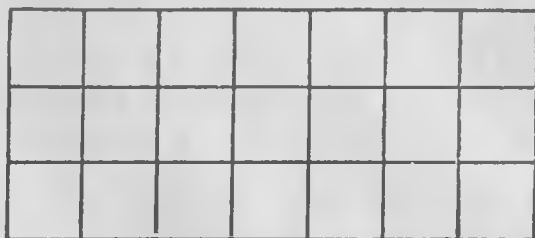
429. Талай онлукъ квадрат сантиметрле кесиб алыгъыз да аланы бир-бири джанларындан тизиб узунлугъу 6 сантиметр, кеңлиги 4 см болгъан къагъытны юсюне салыгъыз. Ол къагъытны площадына ненча квадрат сантиметр сыйыннъанын санагъыз.

430. Узунлугъу 7 см, кенълиги 1 см болгъан тюзмюйюш сызыгъыз да тубюнде кѣргюзюлгенча аны квадрат сантиметр-леге бѣлююз. (16-чы сур.). Анда ненча квадрат сантиметр барды?

16-чы сур.

431. Узунлугъу 7 см, кенълиги 3 см болгъан тюзмюйюш сызыгъыз да бу тубюнде кѣргюзюлгенча аны квадрат сантиметр-леге бѣлююз (17-чи сур.). Анда ненча квадрат сантиметр барды?

17-чи сур.

432. 18-чи суратда кѣргюзюлген тюзмюйюшню площадинда ненча квадрат бирлик барды? (Эки джол бла чыгъарыгъыз эмда тергеулеригизни джазыгъыз).

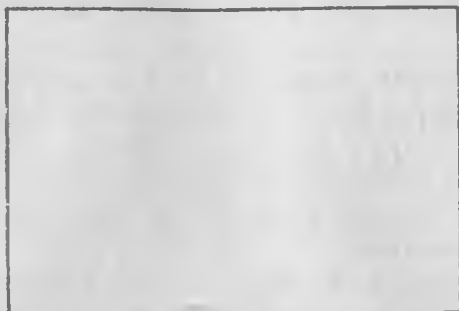
18-чи сур.

Чыгъарыу:

$$11 \text{ кв. бирлик} \times 6 = 66 \text{ кв. бирлик неда}$$

$$6 \text{ кв. бирлик} \times 11 = 66 \text{ кв. бирлик}$$

433. Тюзмюйюшню узунлугъун, кенълигин ёлчелегиз да аны площадын квадрат сантиметрлеге бёлююз. Тюзмюйюшню площадында ала ненча болгъанларын тергегиз (19-чу сур.).

19-чу сур.

434. Бизни классны узунлугъу ... м-ди, кенълиги ... м-ди. Полну саўлай площадына ненча квадрат метр сыйынныкъды?

435. Бу берилгенлеге кёре тюзмюйюшню площадын тергеб чыгъарыгъыз:

Узуну	8 см,	кенълиги	3 см
»	15 см,	»	8 см
»	42 см,	»	10 см

Тюзмюйюшню площадын табар ючюн, аны узунун кенъин да бир ёлче бла ёлчелеб, чыкъгъан санланы бир-бирине керелерге керекди. Аллаи произведениеде хар заманда квадрат ёлчеле чыгъадыла.

436.* 1) Комнатаны узунлугъу 5 м-ди, кенълиги 4 м-ди. Полну площадын тергеб чыгъарыгъыз.

2) Мен джашагъан комнатаны узунлугъу ... м-ди, кенълиги ... м-ди. Мени комнатамы полуну площады неллей бирди?

437. 1) Бачханы узунлугъу 40 м-ди, кенълиги 20 м-ди. Бачханы площадын тергеб чыгъарыгъыз.

2) Бизни бачханы узунлугъу ... м-ди, кенълиги ... м-ди. Бизни бачханы площады неллей бирди?

438. II) Классны узунлугъу 8 м-ди, кенълиги 6 м-ди. Классда 24 сохда барды. Бир сохдагъа полну площадындан ненча квадрат метр джетеди? Бу масштаб бла чертёж этигиз: 1 см = 2 м.

* Бу бёлюмю мындан ары келген хыйсабларыны барында да тюзмюйюш формасы болгъан фигурала бериледиле.

2) Бизни классны узунлугъу ... м-ди, кенълиги ... м-ди. Классда ... сохда барды. Бир сохдагъа полну площадындан ненча квадрат метр джетеди?

439. Садны узунлугъу 60 м-ди, кенълиги 40 м-ди. Анда 50 алма терек ёседи. Бир алма терек ненча квадрат метрни алады?

440. 1) Коридорну узунлугъу 20 м-ди, кенълиги андан 16 м-ге азды. Коридорну полуну площади неллей бирди?

2) Бизни коридорну узунлугъу ... м-ди, кенълиги ... м-ди. Бизни коридорну полуну площади неллей бирди?

441. Гардош бачханы кенълиги 120 м-ди, узунлугъу андан 60 м-ге кёбдю. Бачханы площади неллей бирди?

Бу масштаб бла тёртмюйюш участкану сызыгыз: 1 см—20 м.

442. Джюзерге этилиннъен бассейнни узунлугъу 30 м-ди, кенълиги узунлугъуну $\frac{1}{2}$ -ине тенъ болады. Бассейнни площади неллей бирди?

443. Школну садына 2 880 кв. м берилгенди. Бир алма терекге узунлугъу 6 м, кенълиги 6 м болгъан джер керек эсе, ол берилген джерге ненча алма терек салыргъа боллукъду?

444. Школда 4 класс барды. Хар классны узунлугъу 9 м, кенълиги 8 м болгъан джер юлюшю барды. Классланы барыны да джерлерини биргелей площади неллей бирди?

445. Классны узунлугъу 8 м-ди, кенълиги 6 м-ди; коридорну узунлугъу 24 м-ди, кенълиги уа 4 м-ди. Коридорну площади классны площадындан ненча кере кёбдю?

446. Бачханы узунлугъу 96 м-ди, кенълиги узунлугъуну $\frac{1}{3}$ -ине тенъ болады. Бачханы площадины $\frac{1}{4}$ кесегине кюбусда, $\frac{1}{8}$ кесегине корнеплодла, къалгъанына гардош салгъандыла. Ненча квадрат метрге гардош салгъандыла? Бу масштаб бла чертёж этигиз: 1 см—8 м эмда хыйсабда берилгенича бачханы участоклагъа бёлююз.

Кесигизни бачхада тюрю-тюрю урлукъла салыннъан участокланы ёлчелегиз да хыйсаб джарашдырыгъыз.

447. Сабан ызны узунлугъу 450 м-ди, кенълиги андан 225 м-ге асламды. Сабанны площадины $\frac{1}{5}$ -не гречка, $\frac{1}{3}$ -не арпа, къалгъанына да зынтхы салыннъанды. Зынтхы неллей бир площадьда салыннъанды?

448. Джанлары: 5 см; 9 см; 12 см; 25 см; 40 см болгъан квадратланы площадларын тергеб чыгъарыгъыз.

449. Шахарда квадрат формасы болгъан парк салгъандыла. Паркны хар джаныны узунлугъу 100 м эсе паркны площади неллей бирди?

450. Арбазны квадрат формасы барды, аны джаныны узунлугъу 25 м-ди. Арбазны площади неллей бирди? Арбазны бютеу джанларыны барыны да узунлугъу неллей бирди?

451. Квадратны джаныны узунлугъу 5 см-ди. Квадратны хар джаныны узунлугъун 2 кере кѣб этгендиле. Джанты квадратны площади неллей бирди? Квадратны площади ненча кере кѣб болду?

Чертѣж этигиз, фигураны кесиб алыб, гитче квадратны уллу квадратны юсюне салыгъыз.

452. 1) Квадратны джаныны узунлугъу 5 см-ди. Аны хар джанын 3 кере кѣб этгендиле. Джанты квадратны площади неллей бирди? Квадратны площади ненча кере кѣб болду?

2) Квадратны джаныны узунлугъун 4 кере кѣб этселе, аны площади ненча кере кѣб боллукъду?

453. Джаныны узунлугъу 100 м болгъан квадратны формасында этилген участкада кинотеатр ишлегендиле эм парк салгъандыла. Кинотеатр салыннган джерни формасы квадратды. Аны бир джаныны узунлугъу участокну бир джаныны узунлугъуну тѣртден бир кесегине тенъ болады (20-чы сур.). Парк орналгъан джерни площади неллей бирди?

20-чы сур.

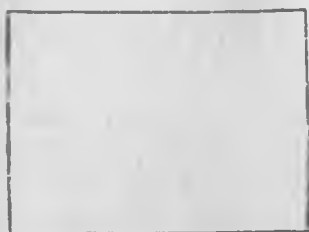
454. Площады 120 кв. м болгъан тюзмюйюшню узунлугъу бла кенълиги неллей бир боллукъдула?

455. Шахарны паркында оюнлагъа деб юч площадка ишлегендиле: волейболгъа узунлугъу 15 м кенълиги да 10 м болгъан, футболгъа узунлугъу 90 м кенълиги да 75 м болгъан, крокетге узунлугъу 25 м, кенълиги да 20 м болгъан. Юч площадка да ненча квадрат метр джерни аладыла?

456. Узунлугъу 28 м, кенълиги 24 м болгъан школ бачхада биринчи классха 60 кв. м, экинчи классха андан 15 кв. м артыкъ, ючюнчю бла тёртюнчю класслагъа, хар бирине 90 кв. м бергендиле; андан къалгъан площадь гокга хансла бла джер кёгетле салгъандыла. Гокга хансла бла джер кёгетлени ненча квадрат метр джерге салгъандыла?

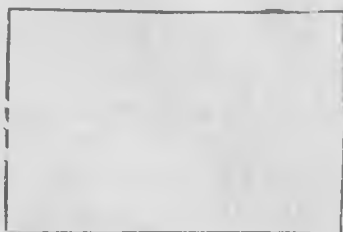
Кесигизни бачхагъызда джерни къалай юлешиннъенине хыйсаб джарашдырыгъыз.

457. 21-чи эм 22-чи суратлада участокну планы берилгенди. Хар участокну джанларыны узунлугъун тергеб чыгъарыгъыз. Хар участокну площадын тергегиз.

Масштаб: 1 см — 50 м

21-чи сур.

Масштаб: 1 см — 100 м

22-чи сур.

458. Джанларыны суммасы 20 см болгъан квадрат формада къагъыт кесиб алыгъыз. Ол къагъытны площади неллей бирди?

Ол квадратны кенълиги 1 см болгъан тилимдиле этиб кесигиз. Хар тилимдини площади неллей бирди? Бир тилимдини джанларыны суммасы неллей бирди?

459. Джанларыны суммасы 36 см болгъан квадрат къагъытчыкъ алыгъыз. Ол къагъытчыкъны площадинда ненча квадрат сантиметр барды?

Ол квадратны, кенълиги 1 см болгъан тилимдиле этиб, кесигиз. Хар тилимдини площади неллей бирди? Бир тилимдини джанларыны суммасы неллей бирди?

Джер участокланы площадлары арла эм гектарла бла ёлчеленедиле.

Ар — джаны 10 м болгъан квадратны площадиды. Бир арда 100 кв. м барды. «Ар» деген сёз санланы джанында къысхача а хариф бла белгиленеди. Сёз ючюн, 5 а, 3 а, 8 а.

Гектар — джаны 100 м болгъан квадратны площадиды.

Гектарда 10 000 кв. м барды. Гектарда 100 а барды. «Гектар» деген сөз санланы джанында кысхача га деб белгиленеди. Сөз ючюн, 15 га; 300 га.

460. 1) Школну юйюнде эмда школну джанында 1 а тенъ-ли площади болгъан не затла бардыла?

2) Площады 1 а болгъан тюзмюйюшню узунлугъу бла кенъ-лиги неллей бир болургъа боллукъдула? Аллай тюзмюйюшлени бирин бу масштаб бла сызыгъыз: 1 см—5 м.

461. Пионер лагерни сабийлери колхозгъа болушуб, узунлугъу 75 м, кенълиги 16 м болгъан бачхагъа чага этгендиле. Пионерле ненча ар джерге чага этгендиле?

462. Узунлугъу 20 м, кенълиги 15 м болгъан сынау участокда школ сабийле будайны джанъы сортун ёсдюргендиле. Хар ардан орта тергеу бла 32 кг мюрзеу алгъандыла. Школ сабийле бютеу да неллей бир мерзеу алгъандыла? Аллай битимге кёре 1 га джерден ненча килограмм мюрзеу алыргъа боллукъду?

463. Узунлугъу 20 м, кенълиги 15 м болгъан сынау участокга школ сабийле чунъурларын квадрат халда этиу джол бла гардош салгъандыла. Хар ардан эсги джорукъ бла салгъанларындан эсе, 2 кере кёб гардош алгъандыла. Эсги джорукъ бла салгъан заманда 1 а джерден 140 кг гардош алына эсе, энди сынау участокдан неллей бир гардош алгъандыла?

464. 1) 300 кв. м, 800 кв. м, 1 000 кв. м, 2 600 кв. м, 4 800 кв. м, 7 000 кв. м, 8 200 кв. м-де бютеу да ненчашар ар барды?

2) Ненча ар бла ненча квадрат метр къурайдыла:

125 кв. м	705 кв. м	1 280 кв. м	6 965 кв. м
-----------	-----------	-------------	-------------

375 кв. м	840 кв. м	3 608 кв. м	2 078 кв. м
-----------	-----------	-------------	-------------

465. Площады 1 га болгъан тёртмюйюш формалы джер участокну узуну бла кенъи неллей бир болургъа боллукъду? Аллай участокланы бирин бу масштаб бла сызыгъыз: 1 см—25 м.

466. Тюзмюйюш таланы узунлугъу 750 м-ди, кенълиги 160 м-ди. Бу тала ненча гектар болады? Таланы чеклерини узунлугъу неллей бирди?

467. Тёртмюйюш сабан ызны узунлугъу 960 м-ди, кенълиги 750 м-ди. Анъа будай урлукъ себгендиле. 1 га джерге 140 кг урлукъ себгендиле. Ол сабан ызгъа неллей бир будай себгендиле?

468. 1) 10 000 кв. м; 20 000 кв. м; 60 000 кв. м; 100 000 кв. м;
450 000 кв. м; 700 000 кв. м-де ненча гектар барды?

2) Ненча гектар эм квадрат метр къурайдыла: 36 000 кв. м;
506 000 кв. м; 2 725 000 кв. м; 82 725 кв. м?

469. Берилген юлгю бла (23-чю сур.) квадрат дециметр сы-
зыгъыз эм аны квадрат сантиметрлеге бѐлюгюз, бир квадрат
сантиметрни да квадрат миллиметрлеге бѐлюгюз.

Квадрат дециметрде ненча квадрат сантиметр барды?

Квадрат сантиметрде ненча квадрат миллиметр барды?

Квадрат ёлчелени таблицасы.

$$1 \text{ кв. м} = 100 \text{ кв. дм}$$

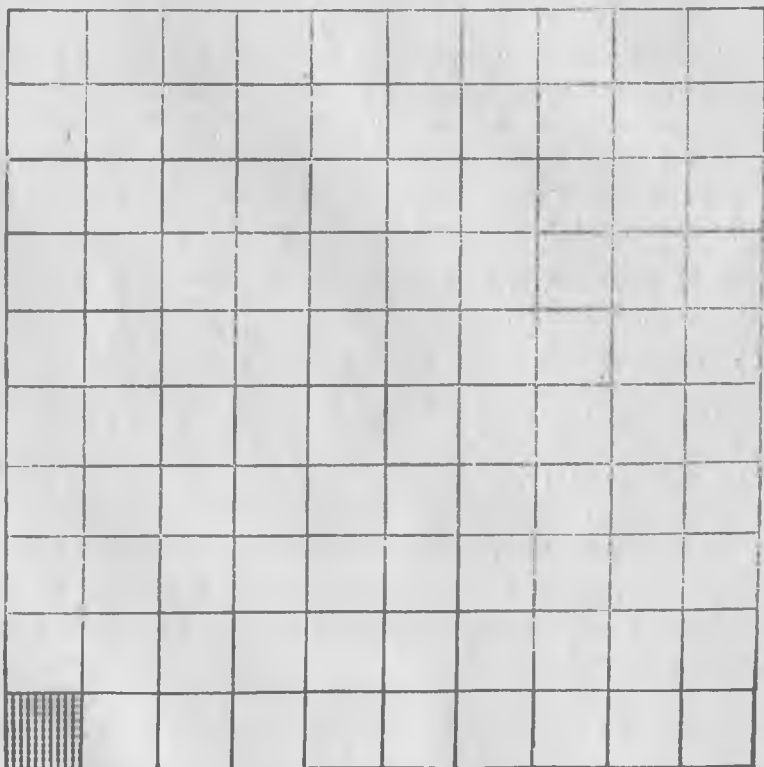
$$1 \text{ а} = 100 \text{ кв. м}$$

$$1 \text{ кв. дм} = 100 \text{ кв. см}$$

$$1 \text{ га} = 100 \text{ а} = 10\,000 \text{ кв. м}$$

$$1 \text{ кв. см} = 100 \text{ кв. мм}$$

$$1 \text{ кв. км} = 1\,000\,000 \text{ кв. м}$$

23-чю сур.

470. Узунлукъ ёлчеле бла квадрат ёлчелени таблицаларын тенълешдиригиз:

$$1 \text{ м} = 10 \text{ дм}$$

$$1 \text{ кв. м} = 100 \text{ кв. дм}$$

$$1 \text{ дм} = 10 \text{ см}$$

$$1 \text{ кв. дм} = 100 \text{ кв. см}$$

$$1 \text{ см} = 10 \text{ мм}$$

$$1 \text{ кв. см} = 100 \text{ кв. мм}$$

471. 1) 24-чю суратда кёргюзюлген ёлче бирликле бла нени ёлчелейдиле?

Узунлукъ
сантиметр

Квадрат
сантиметр

24-чю сур.

2) Узунлукъну ёлчелеген дециметр бла квадрат дециметрни сызыгъыз.

472. 1) 100 кв. мм-де, 400 кв. мм-де, 500 кв. мм-де ненчашар квадрат сантиметр барды? 2) 100 кв. см-де, 200 кв. см-де, 700 кв. см-де, 900 кв. см-де ненчашар квадрат дециметр барды? 3) 100 кв. дм-де, 600 кв. дм-де, 800 кв. дм-де, 10 000 кв. см-де, 30 000 кв. см-де, 60 000 кв. см-де, 83 000 кв. см-де, 36 100 кв. см-де ненчашар квадрат метр барды?

473. 1) Тетрадьны бетини узунлугъу 2 дм 1 см, кенълиги 1 дм 7 см болады. Тетрадьны бетини площади неллей бирди?

2) Столну башыны узунлугъу 1 м 4 дм, кенълиги 9 дм болады. Столну башыны площади тергеб чыгъарыгъыз.

474. Терезени мийиклиги 1 м 9 дм, кенълиги 1 м 2 дм болады. Соруу салыгъыз эм хыйсабны чыгъарыгъыз.

475. Ёлчелегиз да площадьларын тергеб чыгъарыгъыз:

1) Бизни классны эшигини кенълиги ..., мийиклиги Эшикни площади

2) Бизни классны терезесини мийиклиги ..., кенълиги Терезени площади

3) Столну башыны узунлугъу ..., кенълиги Столну башыны площади

4) Мени тетрадымы бетини узунлугъу ..., кенълиги Бетини площади...

476. План бла колхоз узунлугъу 1 км, кенълиги 600 м болгъан участокгъа гардош салыргъа керекди. 1 га джерге 2 т гардош салына эсе, колхоз неллей бир урлукъ гардош хазырларгъа керекди?

477. Биченликни узунлугъу 1 км 250 м, кенълиги 800 м болады. Хар гектардан 120 ц чий бичен чалгъандыла. 24 ц чий биченден 5 ц къургъакъ бичен чыгъа эсе, ол чалгъанларындан неллей бир къургъакъ бичен боллукъду?

478. Узунлугъу 1 км 250 м, кенълиги 24 м болгъан орамгъа асфальт салгъандыла. Хар 100 кв. м джерге 3 т 900 кг асфальт къоратхандыла. Ненча тонна асфальт къоратхандыла?

479. Къанатлылагъа аш берирге сауутха узуну, кенъи 45-шер см болгъан къангъа джарайды. Мюйюшлери тюз эселе, ол къангъаны формасы къаллайды? Площады неллей бирди? Джанларыны суммасы неллей бирди?

480. Узунлугъу 10 м, кенълиги 9 м болгъан сынау участок-да школ сабийле нартюхню рассадасын кёчюрюб салгъандыла. Бир нартюх ёсер ючюн узунлугъу 50 см, кенълиги 30 см болгъан джерни ала эсе, ол участокга ненча нартюх салгъандыла?

481. 1 га джерге 2 ц-ден тергеб, 12 кв. м участокга школ сабийле къудору салгъандыла. Салгъанларындан 16 кере кёб къудору джыйгъандыла. Школ сабийле ненча килограмм къудору джыйгъандыла?

482. Узунлугъу 48 см, кенълиги 36 см болгъан картонну узунлугъу 16 см, кенълиги да 12 см болгъан кесеклеге юлешгендиле. Ненча кесек чыкыгъанды?

483. Узунлугъу 80 см, кенълиги 64 см болгъан мияланы, узунлугъу 32 см, кенълиги 30 см, дагыда узунлугъу 50 см, кенълиги 32 см болгъан миялала этиб кесерге керек эдиле.

Масштабы 1 см—8 см этиб чертёж салыгъыз эм мияланы къалай кесерге керек эсе аны кёргюзюб, чертёжда белгиле этигиз.

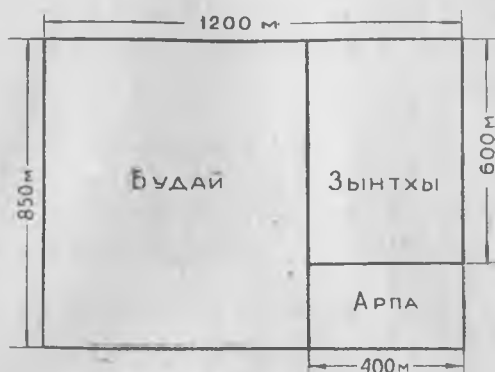
484. Бу берилгенлеге кёре төртмюйюшню площадын тергеб чыгъарыгъыз:

1) узунлугъу 86 м,	кенълиги 48 м
2) » 76 м,	» 50 см
3) » 8 м 50 см,	» 4 м 8 см

485. Таблицаны кёчюрюб алыб, арт графаны толтуругъуз.

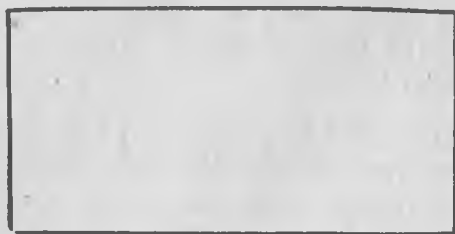
Тюзмюйюшню узунлугъу	Тюзмюйюшню кенълиги	Гектар санда площади
840 м	750 м	
2 км	120 м	
1 км	1 км	
1 км 200 м	800 м	
1 км 250 м	1 км	

486. 25-чи суратда кёргюзюлген ёлчелеге кёре, хар мюрзеуге берилген площадны тергеб чыгъарыгъыз.

25-чи сур.

487. Кёз къарам бла тюзмюйюшлени площадларын билигиз (26-чы сур.) да джууабларыгъызны тюз-терс болгъанларын ёлчелеб эмда тергеб чыгъарыб, сынаб кёрююз.

26-чы сур.

488. Алма терекни чапрагыны (27-чи сур.) площадинда ненча квадрат бирлик болганын орта тергеу бла эсеблеб керююз.

489. Къуршалаб тургъан затланы площадларын кез къарам бла тергеб айтыгъыз да джуабларыгъызны ёлчелеу эм тергеу бла сынаб керююз.

27-чи сур.

490. Площадланы тергеб кесигиз, чыгъара биле эсегиз, хыйсабланы чыгъарыб керююз:

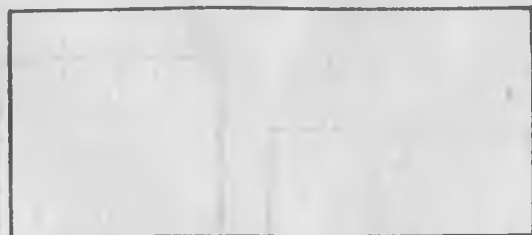
1) Бачханы узунлугъу 160 м-ди, кенълиги узунлугъуну $\frac{3}{4}$ -ю болады.

Бачханы площадын тергеб чыгъарыгъыз.

2) Школ сабийле узунлугъу 30 м, кенълиги 20 м болгъан участокда нартюх ёсдюргендиле Хар кв. м джерден 5 кг 500 г мюрзеу джыйгъандыла. Ала неллей бир мюрзеу нартюх джыйгъандыла?

3) Паркны узунлугъу 600 м-ге, кенълиги 400 м-ге созуладыла. Парк ненча гектар джерни алады? Паркны буруууну узунлугъу неллей бирди?

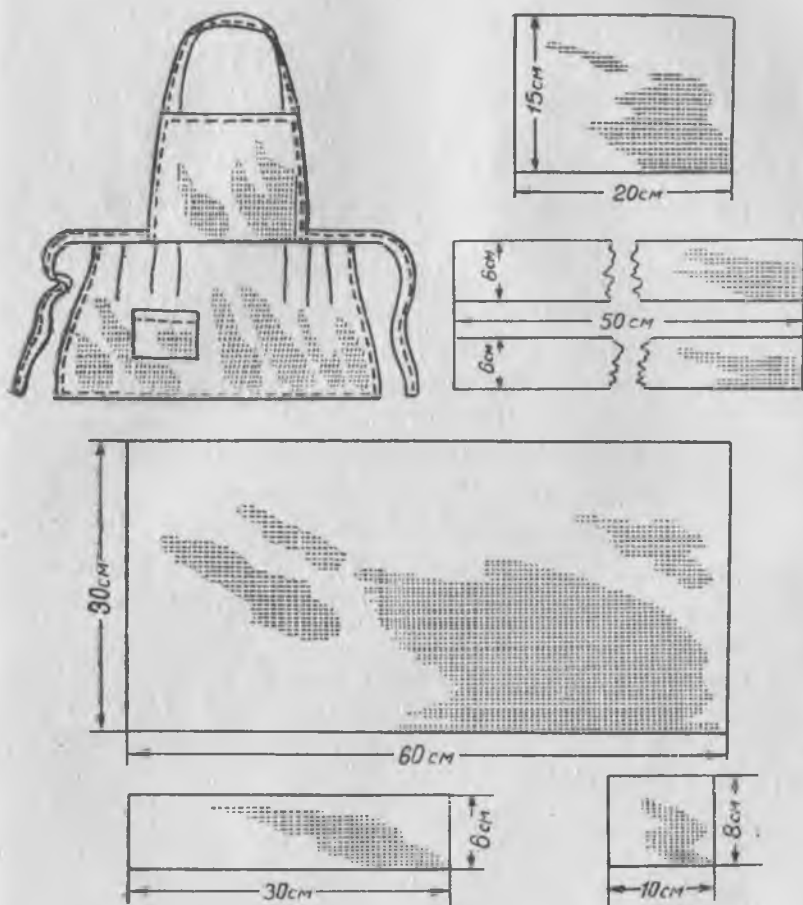
4) Джер участокну планы бу масштаб бла берилгенди: 1 см—50 м. Участокну узунун, кенъин, площадын тергеб чыгъарыгъыз. Ол участокну чеклерини узунлугъун тергегиз (28-чи сур.).

М а с ш т а б : 1 см—50 м

28-чи сур.

491. Къызчыкъ юлгю бла бичилген (29-чу сур.) хота тигеди. Хота юлгюню суратына къарагъыз. Бир хотагъа неллей бир къумач керек боллугъун эсеблегиз.

29-чу сур.

Къайытаруъгъа соруула эмда примерле.

- 1) Квадрат деб неге аталады?
- 2) Площадны ёлчелерин айтыгъыз эм аланы таблица халда джазыгъыз.
- 3) Джер площадланы ёлчелерге къаллай ёлчеле джюрютю-ледице?

4) Тёртмюйюшню площадин кялай табадыла? Квадратны площадин кялай табаргъа боллукъду?

492. 1) $887\,904 + 20\,796 - 900\,789 + 103\,089$
 $200\,100 - 30\,724 + 906\,318 - 452\,987$

2) $3\,080 \times 79 + 327\,008 - 90\,827$ $918 - 306 + 75 : 25$
 $4\,008 \times 96 - 16\,826 + 19\,798$ $603 + 840 \times 36 : 48$

493. 1) $9\,792 : 32 + 8\,364 : 82$ $28\,196 : 266 + 21\,060 : 156$
 $2\,804 \times 75 - 1\,406 \times 54$ $4\,758 \times 160 - 34\,398 : 54$
 $3\,467 + 785 - 2\,395 \times 608$ $1\,802 \times 403 - 81\,612 : 12$

2) $(242\,530 + 118\,350) : 60$ $(35\,730 + 91\,800 : 36) : 120$
 $(23\,285 - 12\,279) \times 38$ $5\,608 + (30\,000 - 2\,160) : 174$
 $749 \times 88 - 71\,592 : 76$ $15\,264 + 60\,480 : (1\,020 - 894)$
 $560\,560 : 28 - 101 \times 101$ $(234\,690 - 306 \times 201) : 192$

3) $597 \times 39 - 205\,776 : 144 + 38\,880 : 108$
 $386 \times 57 + 523\,920 : 236 - 1\,357\,400 : 617$
 $1\,000\,000 : (25 \times 40) + 550 \times 480$
 $311\,584 : (15\,001 - 14\,252) - 1 \times 416$

Хыйсабла.*

494. 1) 10 л сютден 1 бидон сют башы бла 4 аллай бидон башы алыннъан сют чыкыгъанды (30-чу сур.). Ненча литр башы алыннъан сют чыкыгъанды?

2) Сютден бир юлюш сют башы аллай 4 юлюш да башы алыннъан сют чыкыгъанды. 25 л сютден неллей бир сют башы эм неллей бир башы алыннъан сют чыгыарыкыды? 40 л сютден'а? 60 л сютден'а?

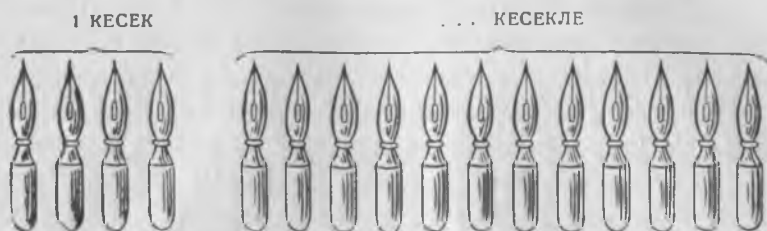

30-чу сур.

* 494—517 хыйсабла эки санны аланы суммаларына, отношениелерине кёре табыугъа берилгендиле.

495. Эки джашчык чётрлөүюклени бирине 1 юлюш, экинчисине аллай 2 юлюш джетерча 120 чётрлөүюкню алай юлешгенди. Хар джашчыкыга ненча чётрлөүюк джетгенди?

496. 31-чи суратха къарагыз да соруулагыа джууаб беригиз:

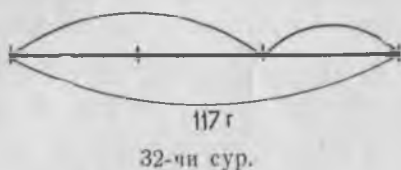
31-чи сур.

1) Сол джанында ненча перо барды? 2) 4 перо бир юлюшге саналса, онъ джанында салыннган перола аллай ненча юлюш боллукъдула? 3) Перола бары да ненча тенъ юлюшню къурайдыла?

497. Челекчикни къулагын бегитир ючюн сабийле къоргъашындан 2 юлюш, тутурукъдан бир юлюш алыб (32-чи сур.), 117 г тартхан эритме этгенди.

Ол эритмеге ненча грамм къоргъашын бла ненча грамм тутурукъ киргенди?

КЪОРГЪАШЫН ТУТУРУКЪ

498. Джелим этер ючюн 1 юлюш крахмал, 1 юлюш сууукъ суу эмда 13 аллай юлюш къайнагъан суу аладыла. Хар бирине 250 г кирген бютеулей да 3

стакан джелим хазыр этилген эди. Ненча грамм крахмал кетгенди?

499. Агъач джелим этер ючюн сабийле плиткалача этилген къургъакъ джелимден 8 юлюш алыб, анъа 9 юлюш суу кьошадыла (33-чю сур.). Къургъакъ джелимден 40 г алгъан эселе, анъа ненча грамм суу кьошхандыла?

ДЖЕЛИМ

СУУ

33-чю сур.

500. Завод 780 т шышалыкъ мяла этерге керекди. Мяла этген заманда 100 юлюш кўумгъа 36 юлюш сода бла 20 юлюш тытыр кўошулады. Мяла этер ючюн заводха ненча тонна кўум керекди?

501. 1) Бачханы бир юлюшюне кўобусда, аллай юч юлюшюне да гардош салгъандыла. Бир площадь экинчи площаддан ненча кере кёбдю?

2) Плошады 1200 кв. м болгъан бачхагъа кўобусда бла гардош салыннъанды. Кўобусдадан эсе гардошну 3 кере кёб джерге салгъанды. Кўобусдагъа плошадны ненча юлюшю джетеди, гардошха уа ненча юлюшю джетеди? Ненча квадрат метрге кўобусда салыннъанды эм ненчагъа гардош салыннъанды?

502. Бютеу да 900 терек болуб паркда къайынла бла джёгеле ёседиле. Къайынланы саны джёгеленикинден 5 кере кёбдю. Паркда ненча къайын терек эм ненча джёге терек ёседи?

Чыгъарыу.

Джёгеле — 1 юлюш

Къайынла — 5 юлюш

1) Джёгеле бла къайынла бютеу да ненча тенъ юлюш къурайдыла?

$$1\text{ ю.} + 5\text{ ю.} = 6\text{ ю.}$$

2) Паркда ненча джёге ёседи?

$$900\text{ т.} : 6 = 150\text{ т.}$$

3) Паркда ненча къайын терек ёседи?

$$150\text{ т.} \times 5 = 750\text{ т.}$$

Джууа б. 150 джёге; 750 къайын.

$$\text{Сынау. } 750 : 150 = 5$$

$$750 + 150 = 900$$

503. Пионерле бла октябрёнокла биргелей 300 кг макулатура джыйгъандыла, пионерле октябрёнокладан эсе 3 кере кёб джыйгъандыла. Пионерле ненча килограмм макулатура джыйгъандыла эм октябрёнокла ненча джыйгъандыла?

504. Колхозда 125 ийнек бла 100 бузоўгъа 6000 ц силос хазырлагъандыла. Саўлай ийнекlege бузоўланы барындан эсе да 5 кере кёб силос хазырлагъандыла. Хар ийнекге эм хар бузоўгъа неллей бирер силос хазырлагъандыла?

505. Эркиши костюмла бла тиширыу чебгенле тикгенликге 450 сом төлегенди́ле. Чебген тикгенни багъасы костюм тикгенден 2 кере аз эди. Чебген тикген бла костюм тикгенни башха-башха багъалары неллей бир эди?

506. Узунлугъу 75 м, кенълиги 60 м болгъан школ участокда сад эм бачха салгъандыла. Садха берилген джерни площади бачханыкъындан юч кере аз эди. Бачханы площади́н эм садны площади́н айырыб табаргъа.

507. Школ сабийле колхозгъа 1716 къанатлы ёсдюрюрге болушхандыла; къанатлылары нчинде 1230-у тауукъла, къалгъанлары къазла бла бабушла эдиле. Қъазла бабушладан 2 кере аз эдиле. Школ сабийле ненча къаз бла ненча бабуш ёсдюргенди́ле?

508. Участокну узунлугъу 120 м-ди, кенълиги андан 2 кере азды. Участокну площадины $\frac{1}{3}$ -ине алма терекле бла кертме терекле орнатхандыла, алма терекледен эсе кертме тереклеге 2 кере аз джер бергенди́ле. Кертме тереклеге ненча квадрат метр джер бергенди́ле?

509. 1953 м ысхарладан эркиши пальтола бла сабий пальтола тикгенди́ле. Эркиши пальтолагъа сабий пальтоладан эсе 2 кере кёб ысхарла къоратхандыла. Бир эркиши пальтогъа 3 м 10 см, бир сабий пальтогъа да 1 м 50 см киргенди. Ненча эркиши эмда ненча сабий пальто тикгенди́ле?

510. Школгъа талай пара лыжа эм конёкла сатыб алгъандыла, саулай лыжалагъа конёкланы барындан эсе 3 кере кёб төлегенди́ле. Конёклагъа 12 сом 60 кап. төлеген эселе, бютеу алгъан затларыны барына да неллей бир төлегенди́ле?

511. Ууакъ классланы сохдалары 1320 кг кюл джыйгъандыла, абадан классланы сохдалары уа аладан 3 кере кёб джыйгъандыла. Джыйылгъан кюлню бары да эки участокга къуюлгъанды, бир участокга экинчи участокдан эсе 2 кере кёб къуюлгъанды.

Хар участокга ненчашар килограмм кюл къуйгъандыла? Чыгъаргъаныгъызны тюз-терс этилгенин сынаб кёрюгюз.

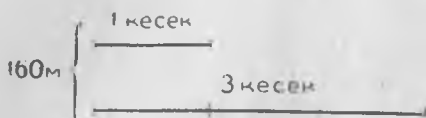
512. Класс къанъаны сол джаны онъ джанындан 4 кере аз болурча бёлюгюз.

513. Қартон полоскагъа, бир кесеги экинчи кесегинден 5 кере (неда 6, 7 кере) кёб болурча этиб, белгиле салыгъыз.

514. 39 сохдасы болгъан классха 400 кв. м бла 800 кв. м площады болгъан эки джерни тазаларгъа буюргъандыла.

Ол эки джерни хар бирин тазаларгъа ненча сохда керекди?

515. 34-чю бла 35-чи суратлагъа хыйсабла джарашдырыгъыз.

34-чю сур.

35-чи сур.

516. Былай этиллик хыйсаб къурагъыз:

1) $1 \text{ ю.} + 2 \text{ ю.} = 3 \text{ ю.}$

2) $60 \text{ сом} : 3 = 20 \text{ сом}$

3) $20 \text{ сом} \times 2 = 40 \text{ сом}$

Джууа б. Сагъатны багъасы 20 сом, велосипедни багъасы да 40 сом.

517. Бу тѣбен келген санланы бир кесеклери экинчи кесеклеринден 2 кере кѣб болурча аллай кесеклеге бѣлюгюз:

1 968, 72 168, 408 600.

518. Кесигиз, тергеб чыгъарыгъыз:

1) Комсомолчула бла пионерле 258 терек орнатхандыла, комсомолчула пионерледен эсе 2 кере кѣб терек орнатхандыла. Комсомолчула ненча терек, пионерле ненча терек орнатхандыла?

2) Узунлугъу 50 м, кенълиги 30 м болгъан садда пионерле алма терекле эмда дугъум терекле орнатхандыла, алма тереклени дугъумладан эсе юч кере кѣб джерге орнатхандыла. Алма тереклени ненча квадрат метрге орнатхандыла, дугъумну да ненчагъа орнатхандыла?

3) 1 377 м сатинден тиширыу чебгенле бла сабий чебгенле тикгендиле. Саулай тиширыу чебгенлеге сабий чебгенлени барындан эсе 2 кере аз сатин киргенди. Хар тиширыу чебгеннге 3 м 40 см, сабий чебгеннге да 1 м 80 см къорагъан эсе, ненча тиширыу чебген эмда ненча сабий чебген тикгендиле?

4) Эки бичен орунда 12 т бичен болгъанды. Биринчи бичен орундан 2 т 6 ц, экинчиден андан эсе 2 кере кѣб бичен къоратханларында, биринчи бичен орунда экинчиден эсе 2 кере кѣб бичен къалгъанды. Хар бичен орунда неллей бир бичен къалгъанды?

5) Сол джанында юлюшю онъ джанында юлюшюнден 3 кере кѣб болурча тетрадь бетни алай бѣлюгюз.

САУ САНЛА.

Эсде эмда джазыуда нумерлеу.

Затла ненча болгъанларын билирге керек болса—аланы санагъан этедиле. Санагъан заманда бу санла чыгъадыла: бир, эки, юч, төрт д. а, к., алагъа сау санла дейдиле.

Эм гитче сау сан—бирди. Аны ызындан келген сау санла бирни къошуу бла къураладыла. Бирни учсуз-къыйырсыз къошуб барыргъа болады, ол себебден эм уллу сау сан барды деб айтыргъа болмайды.

Затланы бирем-бирем санагъан бла къалмай, онлукъла, джюзлюкле, минъликле, он минъликле, джюз минъликле д. а. к. бла санаргъа болады.

Бош бирлеге 1-чи разрядны бирликлери дейдиле.

Онлукълагъа 2-чи разрядны бирликлери дейдиле.

Джюзлюкlege 3-чи разрядны бирликлери дейдиле.

Қайсы бир разрядны да он бирлиги аны ызындан башлангъан огъары разрядны бир бирлигин къурайды.

Хар классда юч разряд барды. Бирликле, онлукъла, эмда джюзлюкле—бирликлени классын, башхача айтханда, биринчи классны къурайдыла. Бир минъликле, он минъликле эмда джюз минъликле—минъликлени классын, башхача айтда, экинчи классны къурайдыла.

Санла тарихле бла джазыладыла.

Тарихле бары да ондула: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0.

Нуль деген тарих къайсы болса да бир разрядны бирлиги болмагъанын кѣргюзеди.

519. Бу санланы хар бирин бир сѣз бла къалай айтыргъа боллукъду: 10 бирлики? 10 онлукъну? 10 джюзлюкню? 10 джюз минълики?

520. Разряд бирликлени бир-бири ызларындан джюз минъ-ликлеге дери (ала да ичлерине кириб) атларын айтыгъыз.

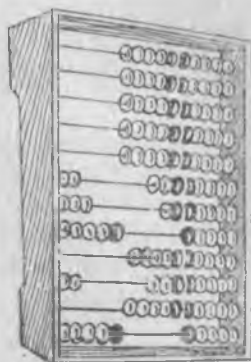
521. Биринчи классны эмда экинчи классны разряд бирлик-лерини барыны да атларын айтыгъыз.

522. Онлукъ бирликден ненча кере кѣбдю? джюзлук онлукъ-дан ненча кере кѣбдю? минълик джюзлукден ненча кере кѣбдю?

523. 1) Орус сѣт салыннъан 36-чы суратха къарагъыз. Бу разряд бир-ликле аны къайсы чыбыкъларында тартыладыла: бирликле, онлукъла, джюзлукле, минъликле, он минълик-ле, джюз минъликле, бир миллион-лукъла?

2) Сѣтда тартылгъан санны окъу-гъыз.

524. Бу санланы сѣтда тартыгъыз эмда джазыгъыз: 458; 605; 800; 1 352; 26 385; 632 784; 10 785; 340 216; 100 000

36-чы сур.

525. 10 джюз минъ, неда 1 000 минъ не санны къурайды? Сѣтда 1 миллионну тартыгъыз.

526. Сѣтда былай къошугъуз: бирер миллион бла он мил-лионнъа дери: онушар миллион бла джюз миллионнъа дери; джюзюшер миллион бла минъ миллионнъа дери.

10 джюз минъ 1 миллионну къурайды.

10 миллион 1 он миллионлукъну къурайды.

10 он миллионлукъ 1 джюз миллионлукъну, башхача айт-ханда, 1 миллиардлыкъны къурайды.

Бир миллионлукъла, он миллионлукъла эмда джюз мил-лионлукъла—миллионлукъланы классын, башхача айтханда, ююнчю классны къурайдыла.

527. Бу таблицагъа къарагъыз.

Ююнчю класс—мил-лионлукъланы классы			Экинчи класс—минъ-ликлени классы			Биринчи класс—бир-ликлени классы		
джюз-люкле	онлукъ-ла	бир-ликле	джюз-люкле	онлукъ-ла	бир-ликле	джюз-люкле	онлукъ-ла	бир-ликле
	6	5	3	6	4	8	2	4
		3	5	0	6	4	0	5
2	4	6	0	3	5	0	3	5

Бу төбенни соруулагъа джууаб беригиз:

Ючюнчю классда къайсы разрядла бардыла? Бирлик миллионла (онъ джанындан) къайсы орунда турадыла? онлукъ миллионла ўа? джюзлукъ миллионла ўа?

Онъ джанындан джетинчи орунда тургъан тарих нени кёрюзеди? сегизинчи орунда тургъан'а? тогузунчу орунда тургъан'а?

Джетинчи разрядны 5 бирлиги къайсы санны къурайдыла? Сегизинчи разрядны 3 бирлиги ўа? тогузунчу разрядны 6 бирлиги ўа?

Таблицаны тизгинлеринде джазылгъан санланы окъугъуз эм сётда тартыгъыз.

528. Тетрадларыгъызгъа 527-чи таблицаны юлгюсю бла классланы эмда разрядланы таблицасын тартыгъыз да анда бу санланы джазыгъыз: 6 млн. 375 минъ 125; 18 млн. 906 минъ 384; 235 млн. 58 минъ 40.

529. Текстлени окъугъуз да алада берилген санланы сётда тартыгъыз: 1) Биринчи совет искусстванный спутник Джергъи тегерегине 1 400 кере айланыб, 60 000 000 км джол джюрюгениди.

2) Совет Союзу халкъы 1939 джыл 190 700 000 адам болгъанды, 1959 джылда 208 826 000 адам болгъанды.

530. Бу санланы окъугъуз сётда да тартыгъыз:

1) 1 000 000; 8 000 000; 32 000 000; 564 000 000; 40 000 000 500 000 000; 604 000 000;

2) 325 800 000; 486 720 000; 513 482 000; 8 126 738; 644 317 982; 999 845 736; 725 308 701;

3) 5 026 340; 4 078 056; 20 105 068; 100 050 030; 3 006 006; 700 700 700; 90 090 090; 101 001 001;

4) 426 000 318; 360 000 650; 800 000 700; 90 723 000.

Бир миллионлукъла онъ джанындан джетинчи орунда джазыладыла, он миллионлукъла — сегизинчи орунда, джюз миллионлукъла — тогузунчу орунда джазыладыла.

531. Бу санланы тарихле бла джазыгъыз.

1) Джерден Кюннѐ дери джюз кыркъ тогуз миллион бешджюз минъ километрди, Джерден Айгъа дери ўа юджюз сексен төрт минъ километрди.

2) Қытайны халқы алты джюз элли миллион адамдан артык болады.

532. Бу санланы тарихле бла джазыгъыз:

1) Ючджюз джыйырма беш миллион; алтыджюз юч миллион; бешджюз миллион;

2) Тёртджюз сексен эки миллион джетджюз минь; эки миллион алтыджюз онеки минь; кыркь юч миллион сегизджюз тогъуз минь;

3) Ючджюз кыркь бир миллион тёртджюз тогъсан минь бешджюз оналты; джыйырма сегиз миллион бешджюз джети минь сексен юч; бир миллион кыркь минь элли; алтмыш миллион алтмыш минь тогъсан; тёрт миллион тёрт минь тёрт;

4) Джетиджюз отуз тёрт миллион бешджюз джыйырма алты; отуз миллион кыркь; онджети миллион джыйырма.

533. 1) 999 997 деген санны ызындан келген беш санны джазыгъыз.

2) 100 004 деген сандан бирни бирем-бирем 6 кере ызына алыгъыз да, чыкыгъан санларын джазыгъыз.

534. (Э с д е.)

54 млн. + 18 млн.	90 млн. — 36 млн.	12 млн. × 7
19 млн. + 81 млн.	68 млн. — 25 млн.	80 млн. × 9
70 млн. + 60 млн.	72 млн. — 18 млн.	60 млн. × 8

535. Счѣтда миллиардланы бирем-бирем кѡшуб он миллиардха дери барыгъыз; миллиардланы онушар кѡшуб джюз миллиардха дери барыгъыз; миллиардланы джюзюшер кѡшуб минь миллиардха дери барыгъыз.

10 миллиард 1 он миллиардлыкъны кѡурайды.

10 он миллиардлыкъ 1 джюз миллиардлыкъны кѡурайды.

10 джюз миллиардлыкъ 1 минь миллиардлыкъны кѡурайды.

Бир, он эмда джюз миллиардлыкъла — миллиардланы классын, башхача айтханда, тѣртюнчю классны кѡурайдыла.

536. Бу төбеннѣи таблицагъа къарагъыз.

Тёртюнчю класс— миллиардланы классы			Ючюнчю класс— миллионланы классы			Экинчи класс— минѣлени классы			Биринчи класс— бирликлени классы		
джюз- люкле	он- лукъ- ла	бир- ликле	джюз- люкле	он- лукъ- ла	бир- ликле	джюз- люкле	он- лукъ- ла	бир- ликле	джюз- люкле	он- лукъ- ла	бир- ликле
1	2	4	3	5	8	7	2	6	3	6	9
	4	6	5	0	2	3	4	0	0	2	8
		9	0	7	5	5	0	0	0	0	4

Бу сорууулагъа джууаб беригиз:

Тёртюнчю классха къайсы разрядла киредиле?

Бир миллиардлыкъла онъ джанындан ненчанчы орунда турадыла? он миллиардлыкъла уа? джюз миллиардыкъла уа?

Бир миллиардлыкъла сѣтну къайсы чыбыгъында тартыладыла? он миллиардлыкъла уа? джюз миллиардлыкъла уа?

Таблицада джазылгъан санланы окъугъуз.

537. 1) Онъ джанындан онунчу орунда тургъан тарих нени кѣргюзеди? онбиринчи орундагъы уа? онекинчи орундагъы уа?

2) Онунчу разрядны 5 бирлиги не санны кѣргюзеди? онбиринчи разрядны 7 бирлиги уа? онекинчи разрядны 3 бирлиги уа? тёртюнчю классны 28 бирлиги уа? тёртюнчю классны 145 бирлиги уа?

3) Бирликледен башлаб джюз миллиардлыкълагъа дери разрядланы атларын бир-бири ызларындан айтыгъыз.

538. Тетрадларыгъызгъа 536-чы таблицыны юлгюсю бла классланы эм разрядланы таблицасын тартыгъыз да анѣа бу санланы джазыгъыз: 125 миллиард; 300 миллиард; 48 миллиард; 732 миллиард; 368 миллион 514.

539. Бу санланы окъугъуз.

1) Бютеу джер шарны юсюнде 2 900 000 000 адам джашайды.

2) Бизни къралда 1965-ди джылгъа 11 000 000 000 пуддан аз болмагъан мюргеу алыргъа керекди.

540. Бу санланы окъугъуз:

1 000 000 000; 9 000 000 000; 36 000 000 000; 548 000 000 000; 704 000 000; 40 000 000; 600 000 000 000;

2) 2 728 324 115; 84 625 328 965; 784 318 495 186; 6 804 300 730; 208 600 430; 12 500 680 706; 111 111 222 333;

3) 400 700 800 300; 56 080 070 140; 60 003 005 006; 500 070 004; 1 001 010 001; 604 500 050.

541. Бу санланы окъугъуз эм аланы хар биринде разрядланы, классланы да атларын айтыгъыз. Къайсы разрядланы эм классланы бирликлери джокъдула?

23 000 612 384; 5 475 000 720; 635 000 000 319;

8 000 000 060; 1 000 120 000; 45 000 685 000.

Бир миллиардлыкъла онъ джанындан онунчу орунда джазыладыла, он миллиардлыкъла — онбиринчи орунда, джюз миллиардлыкъла — онекинчи орунда джазыладыла.

542. Бу санланы тарихле бла джазыгъыз:

1) 1965 джылгъа СССР-де он миллиард алтыджюз джыйырма миллион метр къумач согъуллукъду; аланы ичинде хлопчатобумажный къумачла — сегиз миллиард метр, чилле къумачла бир миллиард тёртджюз сексен беш миллион метр боллукъдула.

2) СССР-де чегетле бир миллиард тёрт джюз миллион гектар джерни аладыла.

543. Тёбен келген санланы тарихле бла джазыгъыз:

1) ючджюз алтмыш сегиз миллиард; тёртджюз миллиард; къыркъ сегиз миллиард алтыджюз миллион; эки миллиард бешджюз миллион; бир миллиард экиджюз алтмыш сегиз миллион ючджюз джыйырма беш минъ; эки миллиард бешджюз джыйырма миллион джетиджюз минъ;

2) Къыркъ юч миллиард сегизджюз миллион тёртджюз беш минъ джюз къыркъ сегиз; джюз сегиз миллиард тогъузджюз тёрт миллион джетиджюз къыркъ минъ экиджюз джыйырма; элли миллиард элли миллион сексен минъ бир джюз;

3) экиджюз юч миллиард сегизджюз минъ экиджюз онбеш; джюз миллиард сегизджюз эки миллион джетиджюз джыйырма; бир миллиард бешджюз тогъсан юч; джыйырма эки миллиард сексен.

544. Бу тубюнде кёргюзюлгенича къуралгъан санланы атларын айтыгъыз: джетинчи разрядны 5 бирлигинден; тогъузунчу

разрядны 8 бирлигинден; онекинчи разрядны 6 бирлигинден; экинчи классны 256 бирлигинден; төртюнчю классны 300 бирлигинден; ючюнчю классны 708 бирлигинден.

545. 1) 999 999 999-ну ызындан келген 5 санны джазыгыз.

2) 8 000 000 002-ден бирни алыу бла бир-бири ызындан төрт джолу ызына санагыз, чыккган санланы джазыгыз.

3) Тёбеннъи санланы хар биринден 6-гъа аслам болган санланы айтыгыз:

20 998; 100 999; 999 996; 610 994.

546. Эм уллу төрт тарихли санны айтыгыз эм джазыгыз; чинъ гитче төрт тарихли санны да; эм гитче джети тарихли санны да; эм уллу тогъуз тарихли санны да джазыгыз.

547. Бу санланы окъугъуз да аланы разрядларын, классаларын айтыгыз: 20 006; 100 100 100; 80 080 080; 1 000 635 000; 45 007 050 300; 536 000 000 004.

548. Тёбеннъи санлада бютеулей да ненча бирлик барды:

1) 68 онл. = 680 125 джюзл. = 12 минъ. =

364 онл. = 718 джюзл. = 536 минъ. =

586 онл. = 864 джюзл. = 871 минъ. =

2) 45 он минъл. = 14 млн. = 24 млрд. =

86 он минъл. = 8 он млн. = 39 он млрд. =

238 он минъл. = 6 джюз млн. = 7 джюз млрд. =

549. Бу санланы хар биринде ненча онлукъ барды: 320; 480; 2 600; 5 750; 15 000; 725; 936; 2 317; 3 604; 51 076?

550. Бу санланы хар биринде ненча джюзлюк барды: 700; 240; 16 200; 25 000; 162 000; 834; 4 638; 60 896; 375 026?

551. Бу санланы хар биринде ненча минъ барды: 2 600; 345 000; 1 318 000; 55 370 000; 12 768; 2 300 614; 12 040 697; 180 180 180?

Бу санланы хар биринде ненча он минълик барды?

552. Тёбеннъи санланы төгерекегиз:

1) онлукълагъа дери төгерекегиз: 262; 268; 735; 965; 1 418;

2) джюзлюкlege дери төгерекегиз: 315; 392; 1 624; 1 682; 24 196;

3) минъликlege дери төгерекегиз: 5 364; 5 856; 5 572; 36 215; 36 745.

553. 1) 832-ни джазган заманда, аны онъ джанындан бир нуль къошулуб джазылса ол къалай тюрленникди? Эки нуль къошулса ўа?

2) 1 000 000-ну джазгъан заманда онъ джанындан бир нульун атыб джазсакъ къалай тюрленникди? эки нульун атсакъ'а? юч нульун атсакъ'а? төрт нульун атсакъ'а?

554. 1) 62 725 ненча тарих бла джазылгъанды? Аланы ичинде бири-биринден башха тюрлю ненча тарих барды?

2) 1 000 000 ненча тарих бла джазылгъанды? Аланы ичинде бири-биринден башха тюрлю ненча тарих барды?

3) Онеки тарихли санны, чыртда тарих къайытармай, бир-биринден башха тюрлю болгъан тарихле бла джазаргъа боллукъ-муду?

555. 1, 2, 3 деген тарихлени кючю бла, бир тарих бир керенд кёб къайытарылмай, талай юч тарихли сан джазыгъыз. Аллай ненча сан къуаргъа боллукъду?

556. 1) Эм гитче: бир тарихли, юч тарихли эмда төрт тарихли санланы бир-бирине къошсанъ неллей бир боллукъду?

2) Аллай ишни эм уллу: бир тарихли, эки тарихли, юч тарихли эмда төрт тарихли санла бла да этигиз.

Бу биз хайырлангъан тарихлеге *араб тарихле* дейдиле. Араб тарихледен сора бир-бирде *рим тарихле* бла хайырланьргъа керек болады. Рим тарихле сагъатланы циферблатларында, башларын белгилерге китаблада, айланы белгилерге письмолада д. а. к. тюбейдиле.

Рим тарихлени болушлукълары бла биринчи юч онлукъну санлары былай джазыладыла:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
XXI	XXII	XXIII	XXIV	XXV	XXVI	XXVII	XXVIII	XXIX	XXX
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30

Бир къауум санла (II, III, XX, XXX) тарихле къайытарьлыб (ючден кёб къайытарылмай) джазыладыла.

Гитче тарих уллуну ызындан келсе, ол анъа къошулгъан этеди; сёз ючюн: VIII—8, демек: $5+3=8$.

Гитче тарих уллуну аллында келсе, ол андан алыннгъан этеди: сёз ючюн: IV—4, демек: $5-1=4$.

557. Санланы окъугъуз:

IV, V, VIII, IX, XIV, XVII, XXI, XXIV, XXV, XXIX, XXX.

558. Тёбен келген санланы рим тарихле бла джазыгъыз:

3, 6, 9, 10, 13, 19, 22, 24, 27.

Кёб тарихли санланы кёшуу эм алыу.

I.

559. Юч кёшулуучуну джазыгъыз да суммаларын табыгъыз:

7 428, 987, 1 936.

Къошаргъа берилген санланы атларына не деб аталады?

Кёшуудан чыккъан санны не дейдиле? Кёшуу белгини аты неди?

Кёшууну баш джорукълары.

560. Тюрлю-тюрлю айландырыб кёшуб, юч санны сумма-сын табыгъыз.

Кёшулуучуланы бир-бири орунларын алмашдыргъанлыкъга сумма тюрленмейди.

Кёшууну орун алмашдырыу джоругъун кёшууну тюз-терс этилгенин билирге, тынчыракъ эм дженъилирек тергерге да хайырландырадыла.

561. 1) Кёшугъуз да джуабларын сынаб кёрюгюз:

954 458 896 + 17 706 398

76 907 469 + 6 450 796

583 068 759 + 15 896 938 + 738 697

2) Кёшууну орун алмашдырыу джоругъун хайырландырыб бу тёбенни суммаланы табыгъыз:

4 + 138 80 + 97 + 20 16 + 98 + 84

6 + 996 70 + 65 + 30 73 + 80 + 27

8 + 572 12 + 73 + 88 55 + 70 + 25

Тёрт кёшулуучуну 8, 4 9 эм 7-ни суммасын эки джол бла табайыкъ:

1) Кёшулуучуланы бир-бири ызындан кёшайыкъ:

8 + 4 = 12; 12 + 9 = 21; 21 + 7 = 28,

2) Экишер кѡшулуучуну бирикдириб бир кѡаум этиб, хар кѡаумдагы санланы суммасын табайыкъ да, эки сумманы бир-бирине кѡшайыкъ:

$$(8+4) + (9+7) = 12 + 16 = 28.$$

562. Бу аллында кѣргюзюлген джолла бла тергеб чыгъа-рыгъыз:

- 1) юч кѡшулуучуну суммасын: 12, 16, 14;
- 2) тѣрт кѡшулуучуну суммасын: 24, 36, 17, 33.

Кѡшулуучуланы сюйгенинъча кѡаумла этиб бирикдирирге болады, аны ючюн сумма тюрленмейди.

563. Кѡшууну баш джорукъларын хайырландырыб, бу тюбюнде келген суммаланы табыгъыз:

1) $18+23+77$	$46+54+86+14$	$48+42+35+35$
$62+38+57$	$58+32+53+27$	$11+89+58+22$
$26+47+53$	$63+74+27+26$	$39+45+55+11$
$15+90+35$	$18+62+82+38$	$12+61+39+48$

2) $800+360+200+140$	$240+590+410+160$
$520+300+180+700$	$180+350+350+120$
$275+225+480+420$	$320+450+280+250$
$810+90+130+170$	$540+60+30+270$

564. 1) Пионерле шахар паркда 175 джѣге, 86 кѡайын эм-да 125 юрге орнатхандыла. Паркда пионерле бютеу да ѣнча терек орнатхандыла?

2) Тѣрт джюк машинада ташкѣмюр келтиргендиле: биринде 1600 кг, экинчиде 1875 кг, ючюнчюде 1400 кг, тѣрт-юнчюде 1125 кг. Тѣрт машинада бютеулей да неллей бир ташкѣмюр келтиргендиле?

565. Кѡшулуучуланы бир-бирине тюрлю-тюрлю кѡаумла этиб бирикдириб, бир кѡаумгъа барикдирилген кѡшулуучуланы суммалары бла аушдуруб, бу санланы кѡшугъуз:

1) $27\,386 + 4\,958 + 709 + 19\,657 + 4\,890 + 659 + 7\,384 + 858$

2) $39\,706\,825 + 400\,500\,628 + 5\,736\,829 + 46\,258 + 25\,070\,596 + 1\,059\,068$

566. Счѣтда кѡшугъуз:

45+49	352+245	1 709+1 205	16 835+7 935
54+29	243+617	2 304+2 508	28 046+3 573
65+28	425+946	4 740+1 260	15 196+7 608
37+85	564+136	5 354+7 646	99 159+8 405

Белгисиз кѡшулуучуну табы.
Кѡшууну сына.

567. Бу хыйсабланы кѡалай чыгъарылгъанларын джазыгъыз:

1) Школьникле биринчи кюн 60 терек, экинчи кюн 80 терек орнатхандыла. Школьникле эки кюннѣ ненча терек орнатхандыла?

2) Эки кюннѣ школьникле 140 терек орнатхандыла; 60-ын биринчи кюн орнатхандыла. Экинчи кюн ненча терек орнатхандыла?

3) Школьникле эки кюннѣ 140 терек орнатхандыла; аланы 80-ин экинчи кюн орнатхандыла. Биринчи кюн ненча терек орнатхандыла?

Биринчи хыйсабда берилген кѡшулуучула экинчи эмда ючюнчю хыйсаблада кѡайсы амал бла табыладыла?

568. Бу аллындагъыланы юлгюсю бла юч хыйсаб джарашдырыгъыз да аланы чыгъарыгъыз. Сумма бла бир кѡшулуучу белгили болсала, экинчи кѡшулуучуну кѡалай табаргъа боллугъун оюм этигиз.

569. 1) Эки кѡшулуучуну суммасы 160-ды, аланы бири 80-ди. Экинчи кѡшулуучуну табаргъа.

2) Эки санны суммасы 1000-ди; биринчи сан 870-ди. Экинчи санны табаргъа.

Белгисиз кѡшулуучуну табар ючюн, суммадан берилген кѡшулуучуну алыргъа керекди.

570. Белгисиз кѡшулуучуну (x -ны) табаргъа:

$x+25=100$	$730+x=1\,430$	$x+4\,782=9\,600$
$x+60=1180$	$685+x=2\,772$	$1\,896+x=10\,000$
$x+90=120$	$496+x=3\,185$	$x+5\,480=20\,200$

571. X-ны табаргъа:

1-чи къошулуучу	2-чи къошулуучу	Сумма
796	x	1 558
x	3 806	7 005
135	x	135
x	584	584

Эки къошулуучуну къошулгъанлары тюз-терс болгъанын билир ючюн, суммадан къошулуучуланы бирин алыргъа керекди. Къалгъанында джууабха ол бирси къошулуучу чыкъса. къошууну тюз этилгенине сёз джокъду.

572. Къошугъуз да, тюзюн-терсин алыу бла сынаб кёрююз:

$$734\,508 + 345\,782 \quad 5\,806\,719\,048 + 504\,637\,965$$

$$547\,208 + 1\,364\,869 \quad 8\,700\,490\,059 + 600\,702\,392$$

573. Къошулуучуланы тегереклеу бла хайырланыб, бу примерлени чыгъарыгъыз:

$$99 + 56 \quad 89 + 49 \quad 199 + 45 \quad 399 + 260$$

$$98 + 76 \quad 39 + 58 \quad 298 + 64 \quad 299 + 198$$

574. Къошулуучуланы орунларын алмашдыруу бла хайырланыб, бу примерлени этигиз:

$$67 + 55 + 23 \quad 380 + 57 + 20 \quad 66 + 85 + 34 + 15$$

$$64 + 78 + 36 \quad 518 + 96 + 82 \quad 89 + 75 + 11 + 25$$

575. Бу тебеннълени хайырландырыргъа таблыгъы келген къошуугъа эки пример джарашдырыгъыз:

1) тегереклеу джол,

2) къошулуучуланы орунларын алмашдыруу джорукъ.

576. Белгисиз къошулуучуну табаргъа:

$$9\,408 + x = 70\,326 \quad x + 2\,689 = 52\,035$$

$$1\,236 + x = 8\,000 \quad x + 11\,592 = 30\,100$$

$$2\,040 + x = 7\,504 \quad x + 3\,240 = 90\,208$$

$$10\,705 + x = 20\,000$$

$$486\,725 + x = 630\,000$$

$$x + 1\,000\,300 = 2\,000\,000$$

577. Ленинградда М. Е. Салтыков-Щедрин алты библиоте-
када 10 500 500 китаб барды, Москвада В. И. Ленин атлы биб-
лиотекада андан 3 500 500 китабха артык барды. Ол библиоте-
калада бютеу да ненча китаб барды?

578. 1959 джыл Киевде 1 102 000 адам джашай эди, Ленин-
градда андан 2 198 000 адамгъа артык джашай эди, Москва-
да уа Ленинград бла Киеден джашагъанларындан эсе 630 000
адамгъа артык джашай эди. Ол юч шахарда бютеу неллей
бир адам бар эди?

579. Бир районну адамлары сберкассагъа сентябрда 5 735 600
сом, октябрда андан 486 195 сомгъа артык салгъандыла, но-
ябрда уа сентябрь бла октябрда биргелей салгъан ачхаларын-
дан эсе 100 200 сомгъа артык салгъандыла. Ол юч айны ичин-
де сберкассагъа неллей бир ачха салгъан эдиле?

580. Колхоз хазырлаб джыйгъан силосундан 1 882 ц-ни
ашатханды. Къалгъан силосундан бу 283 ц-ге азды. Ненча
центнер силос къалгъанды?

581. Колхоз кѣгетлеринден 138 700 сом хайыр алгъан-
ды. Бу, мюрзеуден алгъан хайырындан 659 400 сомгъа азды.
Колхозну кѣгетледен да, мюрзеудан да алгъан хайырын бирге-
лей тергегиз.

582. Соруу салыб къошуугъа хыйсабла этигиз:

1) Ишлене тургъан юйге эртденбла 28 460 кырпыч келтир-
гендиле, инъирде андан 10 725 кырпычха артык келтирген-
диле.

2) Самолѣт 3 сагъатны учуб айлангъанды. Биринчи сагъат-
да ол 475 км, экинчи сагъатда 548 км, ючюнчю сагъатда
512 км учханды.

583. Къошуугъа эки бош хыйсаб къурагъыз: 1) эки санны
суммасын табыугъа; 2) санны талай бирликге кѣб этиуге.

II.

584. Эки къошулуучну суммасы 1 690-ды; аланы бири 1 218-
ди. Бирси къошулуучну табаргъа.

Белгисиз къошулуучу къаллай амал бла табылады?

Эки къошулуучну суммасы бла ол къошулуучуланы би-
ри берилиб экинчи къошулуучну табыу амалгъа алыу деб
аталады.

Къайсы сандан ала эселе, ол саннга не дейдиле? Алгъан санларына ўа? Алгъандан сора чыкъгъан саннга ўа не дейдиле? Алыў белгиге ўа не дейдиле?

585. 1) Азланыўчу 200 100-дю, азлаўчу 92 896-ды. Башхалыгъын табаргъа.

2) 56 000 бла 37 858 деген санланы башхалыгъын табаргъа.

3) 99 458-ден 376 890 ненчагъа кёбдю?

4) 260 502-ден 150 867 ненчагъа азды?

5) 2 000 058 464 деген санны 399 720 482-ге аз этерге.

Бу хыйсабла къайсы амал бла этиледиле?

586. Алыгъыз:

15 276 300—9 386 412 1 325 436 547—33 906 858

28 000 107—8 515 298 2 704 500 106—59 421 096

24 560 110—9 904 506 6 000 501 540— 1 736 832

587. Алыргъа:

1) 14 160 510-дан 13 904 502-ни.

2) 6 100 101 540-дан 1 638 302 526-ны.

3) 956 704 318-ни 1 000 100 000-ден алыгъыз.

588. Бу таблицада берилген санлагъа кёре, колхоз планда кёргюзюлгенден эсе неллей бирге артыкъ хайыр алгъанын тергерге.

Планнга кёре (сомла бла)	Алыннганы (сомла бла)
Джерчиликден . . 310 675	Джерчиликден . . 396 750
Малчылыкъдан . . 194 330	Малчылыкъдан . . 269 800
Башха хайырла . . 56 350	Башха хайырла . . 68 765

Сизге джууукъдагъы колхозну планлары бла керти алгъан хайырларыны юсунден хыйсабла джарашдыргъыз.

589. 1959 джыл РСФСР-де 1117 494 000 адам джашагъанды, Украина ССР-де РСФСР-ден эсе 75 601 000 адамгъа аз, Белоруссия ССР-де ўа Украина ССР-ден эсе 33 833 000 адамгъа аз болгъанды. 1959 джыл бу союз республикаланы хар биринде неллей биришер адам джашагъанды?

590. 1939 джыл СССР-де джашагъан адамланы саны 190 678 000 болгъанды, 1959 джылда ўа — 208 826 000 адам.

Бу берилген санлагъа кёре алыўгъа хыйсаб къурагъыз эм аны чыгъарыгъыз.

591. Бу хыйсабны чыгъарыгъыз эмда соруулагъа джууаб беригиз: 1) бу хыйсабны чыгъарыуда къалгъанладан айырылыб башхалыкъ неди? 2) хар бир сорууну чыгъарыуда алыуну къаллай магъанасы барды?

Юй къоянланы багъар ючюн сохдала 1 280 кг корнеплод, гардошдан а андан 125 кг-гъа аз хазырлагъандыла. Джылны джарымына 790 кг корнеплод, 620 кг гардош ашалгъанды. Къайсы ашдан кёб къалгъанды эм къаллай бирге кёб къалгъанды?

592. Соруула салыгъыз эм бу берилгенле бла алыугъа хыйсабла этигиз:

1) Школ сабийле дарман хансла, джер кёгетле эмда грибле джыйгъанлары ючюн сауугъагъа 25 сом 60 кап. алгъандыла; ала ол ачхадан 18 сом 25 капекге музыка инструментле алгъандыла.

2) Литр суу 1 кг тартады, литр бензин андан 310 г-гъа аз тартады.

3) Биринчи космос ракетаны ауурлугъу — 1 472 кг; Айгъа де-ри баргъан экинчи ракетаны ауурлугъу 1 511 кг эди.

593. Алыугъа юч тюрю юч бош хыйсаб къурагъыз.

Белгисиз азланыучуну табыу.

Алыуну сынау.

594. Бу хыйсабланы этигиз эмда аланы чыкыгъанларын тенъишдириб кёрюгюз:

1) Библиотекада 2 000 китаб бар эди, аладан 500 китабны бергендиле. Ненча китаб къалгъанды?

2) Библиотекадан 500 китаб бергенлеринде, анда 1 500 китаб къалгъанды. Библиотекада ненча китаб бар эди?

Биринчи хыйсабда берилген азланыучу экинчи хыйсабда къайсы амалны кючу бла табылады?

595. Бу аллында кёргюзюлгенча эки хыйсаб джарашдырыгъыз эмда аланы чыгъарыгъыз. Берилген азлаучу эмда башхалыкъ бла азланыучуну къалай табаргъа боллугъуна оюм этигиз.

Азланыучуну табар ючюн азлаучу бла башхалыкъны бир-бирине къошаргъа керекди.

596. Белгисиз азланыучуну (х-ны) табаргъа:

$$x-16=80 \quad x-642=1\,821 \quad x-3\,706=50\,408$$

$$x-72=28 \quad x-809=1\,034 \quad x-4\,085=17\,065$$

$$x-36=44 \quad x-936=1\,804 \quad x-6\,230=33\,032$$

Алыўну тюз-терс этилгенин билир ючюн аслаўчуну башхалыкыҕа кыошуу тамам болады. Ол заманда азланыўчу чыккыса, амал тюз этилгеннѣ саналады.

597. Алыгъыз эмда тюз-терс этилгенин сынаб кѣрюгюз:

3 600 000—1 756 482	32 800 300—2 997 456
1 000 000— 734 005	56 346 000—8 800 304
2 000 014— 906 098	10 100 200—9 306 705

598. Колхоз кыышха бичен хазырлагъан эди. 3 780 ц бичени ашаб кѣоратхандан сора дагъыда кѣорагъандан эсе 1 804 ц аслам бичен кѣалгъанды. Ненча центнер бичен хазырлагъан эдиле?

599. Эки пионер отряд колхоз саддан тереклени кыышха хазырларгъа борч алгъандыла. Биринчи отряд 158 терекни хазырлагъанды, экинчи отряд 174 терекни хазырлагъанды. Андан сора биринчи отрядны хазырларгъа 76 тереги кѣалгъанды, экинчи отрядны 68 тереги кѣалгъанды. Къайсы отряд кѣб борч алгъанды эмда ненча терекге кѣб алгъанды?

600. Складда тахта кѣгетле сакъланнъандыла. Складдан тюкеннѣ 3 джюк машина бла 1 900-шер кг тахта кѣгет, 5 джюк машина бла да 2 100-шер кг тахта кѣгет элтгенлеринде, складда дагъыда алыб кетгенлеринден эсе 4 кере кѣб тахта кѣгет кѣалгъанды. Тюкенлеге ташыб башлагъынчы складда ненча тонна тахта кѣгет болгъанды?

601. (Эсде.) 1) Азлаўчу 480-ди, башхалыкъ 520-ды. Азланыўчуну табыгъыз.

2) Азлаўчу 360-ды, башхалыкъ 220-ды. Бу берилгенле бланени билирге боллукъду эмда къайсы амал бла билирге боллукъду? Ол амалны этигиз.

3) Азлаўчу 208-ди, башхалыкъ 406-ды. Бу берилгенле бланени билирге боллукъду эм къайсы амал бла билирге боллукъду? Ол амалны этигиз.

602. Сѣтда терегиз:

78—25	754—295	1 356—1 328	18 006— 5 085
96—46	736—128	4 892—2 065	24 095—17 520
42—14	890—430	9 500—3 756	89 000—40 507
63—35	680—542	6 000—1 875	56 100—39 450

Белгисиз азлаучуну табыу.
Алыуу тюзюн-терсин сынау.

603. Бу хыйсабланы этигиз да чыкъгъанларын тенъишди-
ригиз:

1) Ишчиге бир кюннѐ 2 400 кырпыч салыргъа керекди.
Кюнортагъа дери ол 1 300 кырпычны салгъанды Аны энтда нен-
ча кырпыч салыры къалгъанды?

2) Ишчиге бир кюннѐ 2 400 кырпыч салыргъа керек эди.
Кюнортагъа дери ишни иги кесегин этгенден сора аны дагъыда
1 100 кырпыч саллыгъы къалгъанды. Ол кюнортагъа дери нен-
ча кырпычны салгъанды?

Биринчи хыйсабда берилген азлаучу экинчи хыйсабда
къайсы амал бла табылады?

604. Бу аллындагъы хыйсабны юлгюсю бла эки хыйсаб джа-
рашдыргъыз эм аланы чыгъарыгъыз. Азланыучу бла башха-
лыкъ берилсе, азлаучуну къалай табаргъа боллугъуна оюм эти-
гиз.

Белгисиз азлаучуну табар ююн азланыучудан башхалыкъ-
ны алыргъа керекди.

605. Белгисиз азлаучуну (х-ны) табаргъа:

$$36-x=24 \quad 3\,175-x=697 \quad 25\,754-x=18\,876$$

$$40-x=16 \quad 9\,232-x=1\,068 \quad 10\,000-x=9\,999$$

$$89-x=20 \quad 6\,010-x=2\,086 \quad 20\,010-x=10\,102$$

Алыуу тюз-терс этилгенин билир ююн азланыучудан баш-
халыкъны алгъан тамам болады. Ол заманда азлаучу чыгъа эсе,
амал тюз этилгенди.

606. Примерлени этигиз эмда тюзюн-терсин алыуу бла сы-
наб кѐрюгюз:

$$10\,000-4\,062 \quad 364\,825-260\,087 \quad 820\,000-76\,598$$

$$401\,520-295\,092 \quad 604\,020-584\,635 \quad 100\,000-79\,295$$

607. (Эс де.) Китабда 276 бет барды. Сохда китабны иги
кесегин окъугъандан сора, аны дагъыда 1176 бет окъуругъу
къалгъанды. Сохда ненча бетни окъугъанды? Сиз излеген сан-
ны «х» бла белгилеб, бу хыйсабда берилгенлени кысхача бир
тизгиннѐ джазыгъыз.

608. Урунуугъа юретиу дерслеge школ джылны аллында 2460 картон къагъыт алгъанды. Джылны аягъында аны $\frac{1}{4}$ -и къалгъанды. Джылны ичинде ненча картон къагъытны къоратхандыла? Сиз излеген санны «х» бла белгилеб, бу хыйсабда берилгенлени къысхача бир тизигиннъе джазыгъыз.

609. Школ сабийле садда 875 гургум, наныхъ эм дугъум кёкен орнатыргъа керек эдиле. Гургум кёкенлени барын да орнатхандан сора, аланы дагъыда 465 наныхъ кёкен бла андан юч кере аз дугъум кёкен орнатырыкълары къалгъан эди. Школ сабийле ненча гургум кёкен орнатхандыла?

610. Эки уруда 232 т 9 ц гардош бар эди. Эки урудан да тенъ гардош алгъанларында, биринчи уруда—97 т 6 ц, экинчиде — 79 т 5 ц гардош къалгъанды. Аллында хар уруда неллей бир гардош болгъанды? Чыкыгъаныны тюз-терс болгъанын сынаб кёрююз.

611. (Эсде.) Бу берилгенлеге кёре азлаучуну табыгъыз:

- 1) азланыучу 380, башхалыкъ 240;
- 2) азланыучу 1 000, башхалыкъ 520.

612. (Эсде.) Бу берилгенлеге кёре азланыучуну табыгъыз:

- 1) азлаучу 87, башхалыкъ 63;
- 2) Азлаучу 730, башхалыкъ 270.

613. Белгисиз (х-ны) табыгъыз:

$$\begin{array}{ll} 7\,536 - x = 4\,280 & x - 20\,375 = 20\,375 \\ 76\,082 - x = 36\,745 & x - 65\,012 = 3\,800 \\ 11\,280 + x = 4\,765 & x + 9\,007 = 10\,389 \end{array}$$

614. 1) Коммунист урунууу бригадасы хар кюн сайын 16 800 м согъады. Бу нормадан 4 016 м-ге асламды. Бригаданы ишини кюнлюк нормасы неллей бирди?

2) Ариу сакълагъанлары себебли паровоз капитальный ремонтсуз 132 642 км джюрюгенди. Бу нормадан 57 000 км-ге кёбдю. Паровозну капитальный ремонтсуз джюрюрюк нормасы неллей бирди?

615. Садда 586 алма терек барды. Бу, кертме терекледен 138 терекге асламды, балий терекледен а 95 терекге азды. Садда бютеу да неллей бир терек барды?

616. Лена сууну узунлугу 4 264 км-ди. Лена Днепрден 1979 км-ге узунду. Днепр Волгадан 1 403 км-ге кыскады. Днепр бла Волганы узунлукларын табыгыз:

617. X-ны табыгыз:

Азланычу	Азлаучу	Башхалык
x	64	96
500	x	280
x	20 039	10 088
836	x	836

618. Алыгыз да аны эки джол бла да сынаб кёрююз:
 30 100—9 056 46 010—5 206 100 000—91 078

619. Бу примерле тюз этилген эселе, алгы бурун джазыб, экинчи кере счётда тартыб, сынаб кёрююз:

$$(4\,726\,586 + 15\,307\,896) - (18\,298\,434 + 1\,736\,048) = 0$$

$$(1\,000\,100 - 936\,001) + (900\,200 - 84\,106) = 880\,193$$

620—627-чи примерлени эм хыйсабланы кесигиз этигиз.

620. 1) Азланычу 1 000 386-ды, башхалык 82 485-ди. Бу берилгенле бла нени табарга боллукду эм кыйсы амал бла табарга боллукду? Ол амал бла этигиз.

2) Азлаучу 20 039-ду, башхалык 10 038-ди. Бу берилгенле бла нени табарга боллукду эм кыйсы амал бла табарга боллукду? Ол амал бла этигиз.

3) Эки санны суммасы 30 120-ды; ол санланы бири 9 765-ди. Бу берилгенле бла нени табарга боллукду эм кыйсы амал бла табарга боллукду? Ол амалны этигиз.

621. Белгисиз санны (x -ны) табыгыз:

$$x + 1\,785 = 10\,000 \quad 12\,716 + x = 20\,000$$

$$x - 1\,809 = 1\,809 \quad 30\,000 - x = 6\,125$$

622. Бу тёбен келген примерледе кышуу бла алыуу тюзюн-терсин эки тюрлю джол бла сынаб кёрююз:

$$42\,036 + 18\,094 = 60\,130$$

$$54\,010 - 9\,624 = 44\,386$$

623. Комсомолчула бла пионерле колхозгъа юй къанатлы-
ланы ёсдюргюрге болушхандыла. Комсомолчула 1825 къанат-
лыны ёсдюргендиле; бу пионерле ёсдюргенден 355-ге кёбдю
Комсомолчула бла пионерле биргелей неллей бир юй къанат-
лыны ёсдюргендиле?

624. Колхоз 8400 ц чюгюндюр джыйгъанды. Бу былтыр
джыйгъанындан 900 ц-ге асламды эм келир джылгъа салын-
нъан пландан 700 ц-ге азды. Былтыр ненча центнер чюгюндюр
джыйгъан эдиле?

Келир джылгъа неллей бирге план салыннъан эди?

625. Школ сабийле участокда 1 т 60 кг къобусда, 1 т 200 кг
чюгюндюр бла 245 кг быхы ёсдюргендиле. Бу овощланы иги
кесегин эртденнъи ушхуургъа къоратханларында, овощланы
барысыны да $\frac{1}{3}$ -и къалгъанды. Эртден ушхуургъа неллей бир
овощ къоратхандыла?

626. Школ сабийле участокда овощла ёсдюргендиле. Ала-
дан 1 т 200 кг-ны къоратханларында, андан эсе $\frac{1}{3}$ -ге асламы
дагъыда къалгъанды. Неллей бир овощ хазырлагъан эдиле?

627. Кёргюзюлген амалланы этигиз:

$$648720 : 68 + 506 \times 108 - 63295$$

$$608 \times 506 - 236 \times 400 + 8716$$

$$286996 : (1010 + 553) + 164268 : 324 - 1135$$

$$1000000 - (700800 + 425 \times 704) + 25 \times 36$$

Къайытаруугъа соруула.

1) Эки не андан кёб къошулуучуну суммасы къайсы амал
бла табылады?

2) Қъошхан заманда санлагъа не деб аталады?

3) Қъошууну къаллай джорукълары барды?

4) Қъошууну орун алмашдырыу джоругъун тергеу ишледе
къачан хайырландырыгъа табды?

5) Белгисиз къошулуучуну къалай табаргъа боллукъду?

6) Қъошууну тюз-терс этилгенин къалай сынаб кёрюрге
боллукъду?

7) Қъошуу бла бош хыйсабланы къайсылары этиледиле?

8) Алыу деб къайсы арифметика амалгъа айтадыла?

9) Алгъан заманда санланы атларына не ат аталады?

- 10) Белгисиз азланыучуну кяалай табаргъа боллукъду?
 11) Белгисиз аслаучуну кяалай табаргъа боллукъду?
 12) Алыуну тюз-терс этилгенин кяайсы джолла бла сынаб кёрюрге боллукъду?
 13) Алыу бла бош хыйсабланы кяайсылары этиледиле?
 Хар джууабны пример бла анъылатыгъыз.

Хыйсабла*.

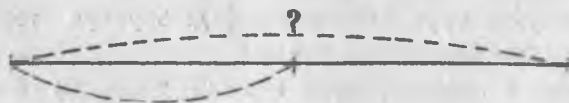
628. 1) Тюз сызны отрезогун 4 тенъ кесекге юлешгендиле, алай'а $\frac{1}{4}$ -ин алгъандыла. Тёртге бёлюннъен кесекледен ненчасы кяалгъанды? Аны отрезокда кёргюзюгюз.

2) Бирни 8 тенъ кесекге юлешгендиле да, алгъы бурун $\frac{1}{8}$ -ин, дагыла $\frac{1}{8}$ -ин алгъандыла. Сегизге юлешиннъен кесекледен дагыда ненчасы кяалгъанды? Аны тюз сызны отрезогунда кёргюзюгюз.

629. Пионерле походха тебрегенлеринде джолларыны тёртден бир кесеги тенъли баргъанлары сайын тохдаб солургъа деб бегитгендиле. Барлыкъ джерлери да ичине кириб, ала джолда ненча кере тохдаб солугъандыла? Аны тюз сызны отрезогунда кёргюзюгюз.

630. Пионерле турист походха кетгендиле. Джолну джарымын баргъанларында, бютеу да 6 км баргъанларын билгендиле (37-чи сурат). Пионерле джюрюген джолну бютеу узунлугъу неллей бирди?

631. Октябрёнокла узакъ экскурсиягъа тебрегендиле. Джолну $\frac{1}{3}$ -ин баргъанларында, бютеу да 2 км баргъанларын билгендиле. Октябрёнокла бютеу да ненча километр барыргъа керек эдиле?

Джолну $\frac{1}{2}$ -ри - 6 км

37-чи сур.

* 628—642 №-ге дери хыйсабла кесегине кёре санны табыугъа берилгендиле.

632. Школ бачхагъа 600 кв. м джер къойгъанды; ол школну участогуну $\frac{1}{4}$ -и болады. Школну участогу (38-чи сур.) бютеу да неллей бирди?

38-чи сур.

633. Сохда 24 бетни окъугъанды; ол китабны $\frac{1}{5}$ -и болады.

Китабны ненча бети барды?

634. 1) Бышлакъны килограммыны $\frac{1}{4}$ кесегини багъасы 68 капекди. Аллай бышлакъны 1 кг багъасы неллей бир болады?

2) Сары джаууны килограммыны $\frac{1}{5}$ кесегини багъасы 57 капекди. 3 кг сары джауу багъасы неллей бирди?

3) 1 кг сары джауу багъасы 2 сом 80 капекди. Ол джауу килограммыны $\frac{1}{5}$ кесегини багъасы неллей бирди? $\frac{3}{5}$ кесегини уа?

635. Юй бийче 1 кг-гъа 45 кап. бериб 3 кг ун, 35 кап. бериб 4 кг макарон сатыб алгъанды. Сатыб алгъанларыны барына да бютеу ачхасыны $\frac{1}{10}$ -ин бергенди. Юй бийчени неллей бир ачхасы болгъанды?

636. Дунияны башында биринчи атом ледокол «Ленин» (39-чу сур.) бизни къралда ишленнъенди. Аны узунлугъуну $\frac{1}{8}$ -и 16 м 75 см, кенълигини $\frac{1}{5}$ -и да 5 м 52 см болады. «Ленин» атом ледоколну узунлугъу бла кенълиги неллей бирди?

39-чу сур.

637. Джолуну джарымын самолёт сагъатына 480 км этиб 5 сагъатха кьоратханды, кьалгъанын сагъатына 600 км учуб кьоратханды. Джолну барын да самолёт ненча сагъатха учуб ётгенди?

638. 1) Классда сохдаланы $\frac{2}{3}$ -си окъуу-сынау участокда иш-легенди, андан кьалгъан 13 сохда да колхозну кьанатлы фермасында ишлегенди. Ол классда ненча сохда бар эди? Участокда аланы ненчасы ишлей эди?

2) Пионерле бла октябрёнокла детсадха оюнчакъла этгендиле. Пионерле оюнчакъланы $\frac{3}{4}$ -юн этгендиле, кьалгъан 20-сын октябрёнокла этгендиле. Пионерле бла октябрёнокла бютеу да ненча оюнчакъ этерге керек эдиле? Пионерле аланы ненчасын этгендиле?

639. Соруула салыгъыз эмда бу тёбен келген хыйсабланы чыгъарыгъыз:

1) Колхоз биринчи кюн 264 га сюргенди; сабан ызны ол $\frac{1}{6}$ -и болады ... ненча ..?

2) Автомобиль завод бир айгъа 12 600 джюк машина этиб джибергенди; ала заводну машинала этиб чыгъаруу джыллыкъ планыны $\frac{1}{8}$ -и боладыла. ... ненча ... ?

640. 1) $\frac{1}{6}$ -и 120 болгъан сан неллей бир болады?

2) Санны $\frac{1}{8}$ -и 1 350 болады. Ол сан неллей бирди?

3) Саннны $\frac{1}{3}$ -и 1 060 болады. Ол сан неллей бирди?

4) 2 080-ни $\frac{3}{4}$ -ю неллей бир болады?

641. Кесигизни сынаб кёрююз.

1) Бир эл районда орта школланы бошагъанладан 78 окъуучу аттестат зрелости алгъанлары бла бирге тракторист специальность, 42 окъуучу да овощевод специальность алгъандыла.

Ала барысы да орта школну бошагъанланы $\frac{1}{4}$ -и боладыла. Бу районда орта школну ненча адам бошагъанды?

2) Чегетчикде 245 нарат бла 186 нызы болгъанды. Наратла бла нызыла биргелей ол чегетчикде ёсген тереклени саныны $\frac{1}{8}$ -и бола эди. Ол чегетчикде ненча терек ёсе эди?

3) Эсде тутулгъан саннны $\frac{1}{5}$ -и 10 280 болады. Эсде не сан тутулгъанды?

642. Соруула салыгъыз эмда тёбен келген хыйсабланы чыгъарыгъыз:

1) Къумач сокъгъан ишчилени бригадасы иш кюнню биринчи сагъатына 128 м къумач сокъгъандыла; ол бир кюннъе этгенлерини $\frac{1}{6}$ -и болады. Ненча...?

2) Юй ишлеген джерде 48 ташчы бла 35 юй сюртюучю барды. Ала бары да алайда ишлеген ишчилени $\frac{1}{4}$ -и боладыла. ... Ненча...?

3) Юй ишлеген джерде 1126 ишчи ишлейди. Аланы барыны да $\frac{1}{3}$ -и ташчыладыла. Ненча...?

Кёб тарихли санланы керелеу эмда юлешю.

I.

643. Реактив самолёт сагъатына 876 км этиб учханды. Ол 6 сагъатха ненча километр учханды?

Бу хыйсабны этер ючюн 876-ны кьошулуучу этиб 6 кере хъайытарыргъа керекди.

$$876+876+876+876+876+876=5\,256.$$

Изленнъен сумма кьошуу бла табылгъанды. Алай'а тенъ кьошулуучулары кьошууну керелеу бла алмашдырырга бол-
лукъду:

$$\begin{array}{r} 876 \\ \times 6 \\ \hline 5256 \end{array}$$

Тенъ кьошулуучулары суммасын табыу амалга керелеу дейдиле.

Керелениучю санныа не деб аталады? Керелеучю санныа не деб аталады? Керелениб чыкыгъан санныа не деб аталады? Керелениучю бла керелеучюню биргелей атлары неди?

Керелеуню белгилерге кыаллай белгиле джорютюледиле?

644. 1) Кьошууну керелеу бла алмашдырыгъыз:

$$458 + 458 + 458 + 458 + 458.$$

2) Керелеуню кьошуу бла алмашдырыгъыз:

$$946 \times 3 \quad 768 \times 5.$$

3) Тебен келген санлары суммасын эм таб джол бла та-
быгъыз:

$$128 + 128 + 128 + 96 + 96 + 128.$$

645. 1) Керелениучю 940-ды, керелеучю 27-ди. Произведе-
ниени табарга.

2) Керелениучюлени бири 465-ди, экинчиси 310-ду. Произ-
ведениени табарга.

3) 204-ню 36 кере кёб этигиз.

646. Керелегиз:

$$\begin{array}{llll} 6286 \times 483 & 4806 \times 217 & 764 \times 802 & 106 \times 105 \\ 2698 \times 165 & 7049 \times 457 & 618 \times 205 & 204 \times 503 \\ 1745 \times 978 & 1007 \times 698 & 569 \times 304 & 707 \times 409 \end{array}$$

647. Произведениени табыгъыз:

$$\begin{array}{llll} 1) & 702 \times 418 & 601 \times 901 & 4006 \times 500 & 8300 \times 106 \\ & 609 \times 594 & 805 \times 403 & 9007 \times 300 & 7200 \times 139 \\ & 903 \times 167 & 506 \times 705 & 6008 \times 400 & 8600 \times 257 \\ 2) & 738 \times 2050 & 2600 \times 406 & 802 \times 607 & 7004 \times 503 \\ & 450 \times 5060 & 4570 \times 305 & 106 \times 109 & 9006 \times 408 \end{array}$$

648. (Эс де) 1) Джер къазылгъан джерде 3 джер къазыу-чу машина ишлей эди. Аланы хар бири 25 000 джер къазыу-чу адамны орнун тутады. Ол машинала ненча джер къазыу-чу адамны орнун тутадыла?

2) Колхоз элеваторгъа 120 ц зынтхы элтгенди, къара будайны андан 5 кере кѣб, будайны къара будайдан эсе юч кере кѣб элтгенди. Элеваторгъа ненча центнер будай элтгенди?

3) Гитче разряды болгъан токарь бир сменагъа 75 деталь этгенди; аны этгени ол заманны ичине уллу разряды болгъан токарь этгенден 2 кере азды. Уллу разряды болгъан токарь бир сменагъа ненча деталь этгенди?

4) Темир джол бла Москвадан Тбилисиге дери 2516 км-ди. Ол Москвадан Иркутскеге баргъандан эсе 2 кере джууукъду. Москва бла Иркутскени аралыгъын табаргъа.

649. Алимле 1 га джерден 36 ц-ден аз болмагъан будай алыргъа боллукъду деб бегитедиле. Ала былай тергейдиле: 1 кв. дм джерде 4 будай баш битеди, хар будай башда орта тергеу бла 30 будай бюртюк ёседи, 1000 будай бюртюк орта тергеу бла 30 г тартады.

Бу берилгенлеге кѣре 1 га джерден 36 ц будай чыгъарыкъмыды, тергеб кѣрюгюз.

Бу мюрзеуно сизге белгили колхозну алгъан мюрзеуу бла тенъишдириб кѣрюгюз.

650. Орта мюрзеу битген заманда къара будай бир гектар джерни топурагъындан 161 кг ашарыкъ затла алады, зынтхы уа — 208 кг алады. Колхоз къара будайны — 136 га джерден, зынтхыны 75 га джерден джыйгъанды. Колхоз ызына ол джерлени топурагъына джер семиртиучю затла халда неллей бир ашарыкъ къайтарыргъа керек эди? Чыкъгъанына сан формула къурагъыз.

651. Ишчи 3 айны хар бирине 106 сом 60 кап., дагъыда 3 айны хар бирине да 98 сом 80 кап. алыб тургъанды. Ишчини джыл джарымгъа орта айлыкъ джалын тергеб чыгъарыгъыз.

Чыгъарылыуун сан формула халда джазыгъыз.

652. Школгъа мебель фабрика берген сѣтну, тюз эсе, тергеб кѣрюгюз:

№ 164 школгъа счѣт.

Джыл, ай, число	Джиберил- гени	Саны	Багъасы		Бютеу ба- гъасы	
			сом	кап.	сом	кап.
16 августда 1961 дж.	Партала . .	200	12	—	2 400	—
	Столла . . .	30	10	—	300	—
	Шиндикле .	75	3	—	225	—
Б а р ы:					2 925 сом	

653. Колхоз хар бирин 84 сомдан 6 жатка алгъанды, хар бирин 90 сомдан 8 сеялка, хар бирин 35 сомдан 15 ат плуг, 650 сомгъа да юч тизгинли сеялка алгъанды. Бу машиналагъа, орудиелеге да колхозгъа счѣт джазыгъыз; ол счѣт бла колхоз неллей бир тѣлеригин тергегиз.

654. Соруула салыгъыз эм бу берилгенлеге кѣре керелеуге хыйсабла этигиз:

1) Бир совхозну нартюхчюлери 2 200 га джерни хар гектарындан 453 ц джашил масса джыйгъандыла.

2) Электропоездни орта тергеу бла сагъатха джорюшю 90 км-ди. ТУ-104 самолѣтну орта тергеу бла сагъатха джорюшю андан 10 кере кѣбдю.

3) Москва университетни мийиклигини $\frac{1}{3}$ -и 80 м-ди.

4) Тюзмюйюшню узунлугу 100 мм-ди, кенълиги 80 мм-ди.

5) Залны узунлугу 15 м-ди, кенълиги 10 м-ди.

655. Керелеуге экиси эки башха тюрлю хыйсабла джарашдырыгъыз.

Керелеуню баш джоружълары.

656. Бу тенъликке тюз эселе тергеб кѣрюгюз:

$$1) 86 \cdot 47 = 47 \cdot 86$$

$$2) 82 \cdot 36 \cdot 40 = 36 \cdot 40 \cdot 82.$$

Керелеуню къаллай джоругу барды?

Керелеучюлени орунларын алмашдыргъанлыкъгъа произведение тюрленмейди.

Керелеуню орун алмашдыргъан джоругу керелеуню тюзтерс этилгенин сынаргъа джарайды.

Керелеуно тюз-терс этилгенин билир ючюн, керелениучюлени орунларын алмашдырыб керелейдиле. Ол заманда быягъы произведение чыкъса, амал тюз этилгеннге саналады.

657. Керелегиз да тюз эсе тергеб кёрююз:

$$\begin{array}{lll} 5\,300 \times 47 & 608 \times 824 & 265 \times 1\,070 \\ 7\,900 \times 58 & 407 \times 652 & 346 \times 4\,080 \end{array}$$

658. Эм табыча алай керелегиз:

$$\begin{array}{llll} 5 \times 6\,483 & 70 \times 498 & 300 \times 746 & 735 \times 36 \\ 8 \times 3\,069 & 56 \times 279 & 840 \times 903 & 704 \times 68 \end{array}$$

659. (Эсде.) Орун алмашдырыу джорукъну хайырландыра, керелегиз:

$$\begin{array}{llll} 20 \times 45 & 4 \times 17 \times 25 & 6 \times 7 \times 15 & 35 \times 7 \times 2 \\ 6 \times 120 & 4 \times 28 \times 25 & 2 \times 7 \times 45 & 75 \times 6 \times 2 \\ 30 \times 25 & 5 \times 15 \times 20 & 2 \times 12 \times 50 & 25 \times 15 \times 4 \end{array}$$

Тёрт керелениучюню—8-ни, 6-ны, 2-ни эм 5-ни эки тюрлю джол бла произведениелерин табайыкъ: 1) биринчи керелениучюню экинчиге керелейик, андан чыкъгъан произведениени — ючюнчюге, андан чыкъгъан произведениени — тёрт-юнчю керелениучюге:

$$8 \times 6 = 48; \quad 48 \times 2 = 96; \quad 96 \times 5 = 480;$$

2) хар эки керелениучюню бир къауумгъа джыйыб, хар къауумну произведениесин табыб, ол произведениелени бир бирине керелейик.

$$(8 \times 6) \times (2 \times 5) = 48 \times 10 = 480.$$

660. Кёргюзюлген джолла бла произведениени табыгъыз:

- 1) юч керелениучюнюкюн: 15-ни, 8-ни, эмда 5-ни;
- 2) тёрт керелениучюнюкюн: 5-ни, 6-ны, 15-ни эм 2-ни.

Керелениучюлени къауумла этиб бирикдиррге болады, аны ючюн произведение тюрленмейди.

661. Керелениучюлени къауумлагъа чынъ табыча бирикдириб, эсде керелегиз:

- 1) 264.2.5 5. 6. 8.5 15.16. 6.5
 487.5.2 14. 5.16.5 3.25.17.4
 128.25.4 2. 8. 9.5 18.50. 4.5
 375.50.2 18.25. 2.4 35. 2.12.5
- 2) 2.2.2.2.5. 2.2.19.5.5.3
 2.2.2.5.5.10. 2.3. 3.3.5.5

662—666 хыйсаблада берилгенлени окъугъуз, аланы чыгъаргъаныгъызыны сан формула этиб джазыгъыз, керелениучюлени табыча къауумлагъа бирикдириб тергегиз.

662. Гугук бир сагъатха 100 къуртну ашаргъа боллукъду. Ол СССР-ни джеринде 135 кюн джашаб, хар кюнюне 16 сагъатны къурт излерге джайыла эсе, бир джайгъа гугук ненча къуртну ашаргъа боллукъду?

Чыгъарылгъаныны сан формуласы: $100 \times 16 \times 135$.

663. Школ сабийле джаз 50 га джерни хар 1 га-сындан 17 джубуран табыб ёлтюргендиле. Бир джайны ичине бир джубуран орта тергеу бла 12 кг мюрзеу къоратады. Школ сабийле неллей бир мюрзеуню сырафлыкдан къалдыргъандыла.

664. 2 чайка балаларына кюнюне юч кере ашарыкъ келтире эдиле. Хар чайка баргъаны сайын тюрлю-тюрлю чибинлени джыйыб, орта тергеу бла 50 г келтиргенди. Ала балаларына чибин ташыб 50 кюнню ашатхандыла. Ол эки чайка ол заманны ичинде ненча килограмм чибинни къыргъандыла?

665. Ишчи 4 т торфну бир кюннѐ хазырларгъа боллукъду. Бир торф къазыучу машина бир кюннѐ 60 ишичини орнун туттады. 3 машина 125 кюннѐ ненча тонна торф хазырларгъа боллукъду?

666. Бир районда хар этажында 16 квартири болгъан 50 беш этажлы юй ишленнѐнди; бир квартираны юй тюбю орта тергеу бла 30 кв. м болады. Орта тергеу бла адам башына 8 кв. м берген заманда ол юйлеге 15 000 адамны сыйындырыргъа боллукъмуду?

Керелениучюлени бирикдирген кибик, чачаргъа да болады; аны ючюн произведение тюрленмейди. Сѐз ючюн, 35-ни 8-ге керелерге керек болсун. 8-ни 2 бла 4 деген керелеучюлеге чачайыкъ эмда 35-ни бир-бири ызындан 2-ге, 4-ге керелесек былай чыгъады:

$$35 \cdot 2 = 70; \quad 70 \cdot 4 = 280.$$

$$\text{Алай бла, } 35 \cdot 8 = 35 \cdot 2 \cdot 4.$$

667. Ол джол бла 25-ни 12-ге; 36-ны 6-гъа керелегиз.

668. Бир-бири ызындан керелеу джол бла хайырланыб эс-де керелегиз:

65.4	12.35	125.8	12.15
45.8	27.15	450.6	17.15
54.8	35.16	350.6	18.16
25.6	25.14	154.4	13.18
75.8	25.12	221.4	12.16
45.6	14.45	150.8	15.24

669. Биринчи совет искусственный спутник Джерни тегергине 1 400 кере айланнъанды. Айланнъаны сайын спутник орта тергеу бла 42 860 км бара эди. Джерге тюшгюнчю биринчи спутник бютеу да ненча километр баргъанды?

$$42\,860\text{ км} \times 1\,400 = 42\,860\text{ км} \times 14 \times 100$$

$$\begin{array}{r} \times 42860 \\ 1400 \\ \hline 17144 \\ + 4286 \\ \hline 60004000 \end{array}$$

Былайда керелеуно къайсы джоругъу бла хайырланнъан-дыла? Произведениени (60 004-ню) онъ джанына юч нульну къошуб джазыуну магъанасы неди?

670. Примерлени этигиз: 480×320 ; $5\,600 \times 70$; $940 \times 7\,300$. Нульла бла тауусулгъан санланы керелеуно джоругъун табыгъыз.

671. Керелегиз:

1) 80×30	540×40	800×200	$6\,000 \times 680$
60×90	750×60	900×700	$4\,900 \times 700$
40×70	320×50	600×500	$8\,400 \times 540$
2) $3\,600 \times 640$	$960 \times 8\,200$	$5\,030 \times 360$	$4\,030 \times 6\,280$
$8\,400 \times 930$	$430 \times 4\,400$	$4\,080 \times 670$	$7\,080 \times 4\,060$
$7\,800 \times 540$	$780 \times 6\,100$	$9\,040 \times 460$	$6\,004 \times 2\,030$

672. Москваны метросу бла хар кюнюне 3 600 поезд етеди. Хар поездге 700 пассажир минеди. Москваны метросу бир джылгъа неллей бир пассажирни ташыйды?

673. Къумач сокъгъан фабрика тюрю-тюрю шахарлагъа хар биринде 80 500 м алакъытай къумачы болгъан 40 вагон, 85 200 м-и болгъан да 30 вагон ийгенди. Бу фабрика айгъа чыгъаргъан алакъытай къумачны $\frac{1}{3}$ -и болады. Фабрика айгъа неллей бир алакъытай къумач чыгъаргъан эди?

674. Кырпыч заводда 650 ишчи барды. Хар ишчи сезонну ал джарымында 56 500 кырпыч этгенди, экинчи джарымында уа 75 600 кырпыч этгенди. Сезонну экинчи джарымында кырпыч этиу неллей бирге ёсгенди?

16 бла 12-ни 3-ге эки тюрю джол бла да керелейик:

1) $(16 + 12) \cdot 3 = 28 \cdot 3 = 84$

2) $(16 + 12) \cdot 3 = 16 \cdot 3 + 12 \cdot 3 = 48 + 36 = 84$

675. Произведениени эки джол бла табыгъыз:

1) $(25 + 200)$ суммасын 8-ге; 2) $(50 + 18)$ суммасын 6-гъа.

676. Кёргюзюлген амалланы эки джол бла да этигиз:

$(360 + 280) \cdot 4$ $(600 + 36) \cdot 28$ $(750 + 250) \cdot 8$

$(526 + 240) \cdot 12$ $(2\,000 + 800) \cdot 72$ $(120 + 480) \cdot 6$

$(400 + 8) \cdot 15$ $(3\,000 + 40) \cdot 56$ $(184 + 16) \cdot 9$

677. Керелениучюню эки къошулуучуну суммасы этиб джазыб, эсде тергеб, произведениени табыгъыз.

Сёз ючюн: $605 \cdot 4 = (600 + 5) \cdot 4 = 600 \cdot 4 + 5 \cdot 4 = 2\,420$

75 · 3 408 · 2 1 028 · 5 12 200 · 3

28 · 6 306 · 4 2 042 · 8 15 125 · 4

42 · 9 508 · 3 3 010 · 6 20 500 · 2

96 · 8 801 · 5 6 050 · 3 40 020 · 3

678—680 хыйсабланы эки джол бла этигиз.

678. Эки поезд эки шахардан чыгыб бир-бирине тюбеширча тебрегенди. Бир поезд сагъатына — 50 км, экинчи 60 км баргъанды. Поездле 4 сагъатдан тюбешгенди. Поездле неллей бир джол джюрюгенди?

679. 5-тонналыкъ эм 3-тонналыкъ машинала бла кёмюр ташыгъандыла. Хар машина 12 кере келтиргенди. Ол машинала бла неллей бир кёмюр келтиргенди.

680. Урунуугъа юретиу дерсге керекли инструментлени наборуну багъасы 13 сом 50 капекди. Магазин бир школгъа 8 набор, экинчиге — 7, ючюнчюге 5 набор сатханды. Магазин сатхан наборлары ючюн неллей бир ачха алгъанды?

Белгисиз керелениучюню табыу.

Керелениу тюз-терс этилгенин сынау.

681. (Эсде.) Тёбен келген хыйсабланы этигиз да аланы кялай чыгъаргъаныгъызны джазыб, бири-бири бла тенълешдириб кёрююз.

1) Сохда хар бири 14 кап. болгъан 5 коробка карандаш сатыб алгъанды. Карандашланы барыны да багъасы неллей бир эди?

2) Сохда 5 коробка карандашха 70 кап. бергенди. Бир коробканы багъасы неллей бир эди?

3) Сохда 70 капекге талай коробка карандаш сатыб алгъанды. Хар коробканы багъасы 14 кап. эди. Сохда ненча коробка карандаш сатыб алгъанды?

Биринчи хыйсабда берилген керелениучюле экинчи эмда ючюнчю хыйсаблада къайсы амал бла табыладыла.

682. Бу аллындагъы хыйсабланы юлгюсю бла юч хыйсаб джарашдыргъыз да аланы чыгъарыгъыз. Произведение бла керелениучюлени бири берилсе, бирси керелениучюню кялай табаргъа боллукъду?

683. 1) Керелениучю 75-ди, произведение 750-ди. Керелеучюню табаргъа.

2) Керелеучю 90-ды, произведение 540-ды. Керелениучюню табаргъа.

3) Керелениучюлени бири 80-ди, произведение 3 600-дю. Бирси керелениучюню табаргъа.

Белгисиз керелениучюню табар ючюн произведениени белгили керелениучюге юлеширге керекди.

684. Белгисиз керелениучюню (x -ны) табаргъа:

$$\begin{array}{lll} 1) \ x \cdot 6 = 72 & x \cdot 9 = 567 & 46 \cdot x = 690 \\ & x \cdot 4 = 96 & x \cdot 5 = 965 & 32 \cdot x = 384 \end{array}$$

$$\begin{array}{lll} 2) \ x \cdot 24 = 1320 & x \cdot 45 = 3\ 780 & 32 \cdot x = 2560 \\ & x \cdot 54 = 1512 & x \cdot 50 = 5\ 750 & 25 \cdot x = 3250 \end{array}$$

Керелеуно тюз-терс этилгенин билир ючюн произведениени керелениучюлени бирине юлешген тамамды. Юлюшюне бирси керелениучю чыгъа эсе амалны этилгени тюздю.

685. Керелегиз да тюз-терс этилгенин юлешюу бла сынаб кёрююз:

87×25	426×312	256×300
76×46	532×124	728×500
54×79	246×513	514×420

686. X-ны табаргъа:

Керелениучю	Керелеуучю	Произведение
x	418	127 908
28	x	13 160
x	564	564
1 328	x	1 328
x	156	0

687. 144 чыгъар ючюн къайсы санны 12 кере кёб этерге керекди? 225 чыгъар ючюн 15-ни уа? 400 чыгъар ючюн 20-ны уа?

688. 1) Бир санны акъылда тутхандыла. Ол санны 56 кере кёб этсенъ 6 048 чыгъады. Қайсы санны акъылда тутхандыла?

2) 6 868 чыгъар ючюн 68-ни не санны керелерге керекди?

689. Бир къанатлы фермада 33 000 къозлагъан тауукъ бар эди. Хар къозлагъан тауукъдан орта тергеуу бла 173 гакгы алгъандыла. Алчы тауукъчу къыз орта тергеуу бла хар къозлагъан тауукъдан 193 гакгы алгъанды. Хар къозлагъан тауукъдан ол алчы тауукъчу къыз алгъан тенъли алсала, къанатлы фермада неллей бир гакгыгъа аслам алынныкъ эди?

690. Садда орнатыргъа школ хар тереги 62 капекден 18 алма терек, 48 капекден 24 балий терек эмда хар кёкени 28 капекден 16 гургум кёкен сатыб алгъанды. Аланы джыйыб, къысыб алыб келгенлери ючюн школ 1 сом 50 кап. бергенди.

Бу сатыб алыннъан затлагъа счёт джазыгъыз да ол счёт бла неллей бир ачха тёлерге керек болгъанын тергеб чыгъарыгъыз.

691. 1) Хыйсабда сатылыб алыннъан парталаны санлары эм бир партаны багъасы не болгъаны берилгенди. Бу берилген

затладан нени тергеб чыгъарыргъа боллукъду эмда къайсы амал бла боллукъду?

2) Хыйсабда поездни сагъатына неллей бир джюрюгени эмда неллей бир заманны джюрюб баргъаны берилгенди. Бу берилген затла бла нени тергеб чыгъарыргъа боллукъду эм къайсы амал бла боллукъду?

3) Хыйсабда ун машокланы саны эмда бир ун машокну неллей бир тартханы берилгенди. Бу берилген затла бла нени тергеб чыгъарыргъа боллукъду эм къайсы амал бла боллукъду?

5-ге, 50-ге, 25-ге керелеу.

692. Тенъликлени сынаб кёрююз:

$$36 \times 5 = 36 \times 10 : 2 = 36 : 2 \times 10$$

$$68 \times 5 = 68 \times 10 : 2 = 68 : 2 \times 10$$

$$89 \times 5 = 89 \times 10 : 2; \quad 47 \times 5 = 47 \times 10 : 2$$

Берилген санны 5-ге керелер ючюн, ол санны 10-нъа керелеб, андан чыкъгъан произведениени 2-ге юлеширге боллукъду. Керелениучю 2-ге юлешине эсе, эм алгъа аны 2-ге юлешиб, андан чыкъгъан юлюшню 10-нъа керелеу табыракъды.

693. 36×5 67×5 64×5 77×5 96×5

52×5 43×5 86×5 65×5 93×5

84×5 39×5 58×5 78×5 76×5

694. Тенъликлени сынагъыз:

$$18 \times 50 = 18 \times 100 : 2 = 18 : 2 \times 100$$

$$24 \times 50 = 24 \times 100 : 2 = 24 : 2 \times 100$$

$$85 \times 50 = 85 \times 100 : 2; \quad 63 \times 50 = 63 \times 100 : 2$$

Берилген санны 50-ге керелер ючюн, ол санны 100-ге керелеб, андан чыкъгъан произведениени 2-ге юлеширге боллукъду. Керелениучю 2-ге юлешине эсе, эм алгъа аны 2-ге юлешиб, андан чыкъгъан юлюшню 100-ге керелеу табыракъды.

695. 44×50 32×50 27×50 96×50

62×50 56×50 43×50 87×50

48×50 24×50 75×50 58×50

74×50 98×50 83×50 64×50

696. Тенъликлени сынагъыз:

$$12 \times 25 = 12 \times 100 : 4 = 12 : 4 \times 100$$

$$32 \times 25 = 32 \times 100 : 4 = 32 : 4 \times 100$$

$$38 \times 25 = 38 \times 100 : 4; \quad 26 \times 25 = 26 \times 100 : 4$$

Берилген санны 25-ге керелер ючюн, ол санны 100-ге керелеб, андан чыкыгъан произведениени 4-ге юлеширге боллукъду. Керелениучю 4-ге юлешине эсе, эм алгъа аны 4-ге юлешиб, андан чыкыгъан юлюшню 100-ге керелеу табыракъды.

697. 60×25 24×25 68×25 23×25

20×25 36×25 84×25 75×25

40×25 48×25 76×25 63×25

80×25 28×25 96×25 39×25

698—702 хыйсабланы кесигиз этигиз.

698. Белгисиз керелениучюню табыгъыз:

1) $x \times 69 = 5\,175$; 2) $48 \times x = 9\,792$

699. Керелегиз эм тюз-терс этилгенин эки амал бла билигиз:

1) $358 \times 408 =$ 2) $730 \times 2\,400 =$

700. Школ джай дарман хансла джыйыб, аптекагъа бергенди. Аптека анъа бу тѣбеннъи сѣт бла тѣлегенди:

Тиз- гин №	Хансны аты	С а н ы	1 кг багъасы		Бютеу багъасы	
			сом	кап.	сом	кап.
1	Бусакъ чичекле	12 кг	—	85		
2	Ландышны чичек- лери	4 кг 500 г	3	80		
3	Бессмертникни чи- чеклери	13 кг	—	54		
4	Баббаханны тамыр- лары	15 кг	1	05		
5	Джѣге чичекле . .	16 кг	—	80		
6	Аптека ромашка . .	9 кг 250 г	1	24		
7	Мать-и-мачеха . .	14 кг	—	45		
8	Ландыш (ханс) . .	10 кг 600 г	—	60		

Дарман хансла ючюн школ неллей бир ачха алгъанын тергеб чыгъарыгъыз.

701. Эм таб джолла бла хайырланыб эсде тергегиз:

$$\begin{array}{llll} 1) & 15 \times 42 & 36 \times 25 & 387 \times 2 \times 5 \times 10 & (325 + 475) \times 6 \\ & 24 \times 35 & 48 \times 50 & 13 \times 25 \times 7 \times 4 & (136 + 893) \times 10 \end{array}$$

$$\begin{array}{llll} 2) & 806 \times 4 & 1\,032 \times 3 & 16\,028 \times 2 & 150\,400 \times 2 \\ & 708 \times 5 & 2\,050 \times 4 & 20\,040 \times 3 & 120\,200 \times 4 \end{array}$$

Хар примерни тергеб чыгъаргъан заманда къайсы мадар бла хайырландыгъыз?

702. Амалланы этигиз:

$$\begin{array}{ll} 1\,000\,000 - 356 \times 406 & 608 \times (1\,263 - 563) \times 400 \\ 3\,400 \times 600 - 850\,698 & (10\,100 - 9\,060) \times 826 \times 1\,000 \\ 900\,186 + 970 \times 3\,080 & 101 \times 80 - (10\,000 - 70 \times 90) \\ 2\,007 \times 305 + 162\,708 & (120\,000 - 400 \times 300) + 60 \times 1\,800 \end{array}$$

703. Эки керелениучюню произведениеси 3312-ди. Керелениучюлени бири 72-ди. Бирси керелениучюню табыгъыз.

Белгисиз керелениучю къайсы амал бла табылады?

Произведение бла керелениучюлени бири берилиб, бирси керелениучюню табыу арифметика амалгъа юлешиу деб аталады. Юлешиу керелеуден ызына айланыб этилген амалды.

Юлешиннъен санны аты неди? Юлешген санны аты неди? Юлешгенден сора чыкъгъан санны аты неди? Юлешиуню белгилер ючюн къайсы белгиле джюрюйдюле?

704. 1) 47.520-ны 90 теб-тенъ кесекге юлеширге.

2) 11025-ни 75 кере аз этерге.

3) 63648-ни онекинчи кесегин табаргъа.

4) 128 км 62336 км-ни ичинде ненча кере барды?

5) 17080 деген сан 56-дан ненча кере кѣбдю?

6) 7200 кг 14688 ц-ден ненча кере азды?

7) Эки керелениучюню произведениеси 357280-ди; бир керелениучю 116-ды. Бирси керелениучюню табаргъа.

Бу хыйсабла къайсы амал бла этиледиле?

705. Юлешигиз:

1) 1 242 : 18	2 432 : 38	11 424 : 168	124 672 : 256
1 653 : 29	2 773 : 47	12 025 : 185	185 976 : 378
2) 7 344 : 36	15 860 : 52	178 640 : 58	
12 810 : 42	18 450 : 90	264 550 : 65	

706. 1) 508 750 : 125	28 112 200 : 734	2 700 135 : 135
749 840 : 364	43 228 800 : 684	8 500 425 : 425
2) 7 800 : 600	984 000 : 8 200	1 410 000 : 1 500
8 600 : 800	315 000 : 7 000	1 767 000 : 4 650
7 200 : 400	840 000 : 6 000	8 262 000 : 2 700

707. (Эсде.) 1) Москвадан Калининградха дери 1 300 км-ди. Бу Москвадан Ленинградха баргъандан эсе 2 кере узакъды. Москва бла Ленинградны арасындагъы узакълыкъны табыгъыз.

2) Совхоз кѣб сют берген ийнекден джылына 12 000 кг сют алгъанды. Қалгъан ийнекледен орта тергеу бла алыннъан сютден ол 4 кере кѣбдю. Қалгъан ийнекледен орта тергеу бла алыннъан сютню тергеб чыгъарыгъыз.

3) Ишчи 8 кюннѣ 96 деталь этерге буйрукъ алгъанды. Алгъан буйругъун болджалындан алгъа толтурур ючюн, ишчи кюнѣне белгиленнѣенинден артыкъ 4 деталь этгенди. Ишчи буйрукъ берилген болджалдан ненча кюнню алгъа толтургъанды?

4) Бир колхоз звено 6 га джерден 240 ц ашлыкъ нартюх алгъанды, башха звено 9 га джерден 720 ц алгъанды. Экинчи звено биринчиден эсе 1 га джерден ненча кере кѣб ашлыкъ нартюх алгъанды?

5) Школьникле тереклени тюблерин къазыб джарашдыргъандыла. Ала 120 терекни тюбюн джарашдыргъанларындан сора, алагъа дагъыда этгенлерини $\frac{3}{8}$ -ю тенгли бир этериклери къалгъанды. Школьникле ненча терекни тюбюн къазыб джарашдыргъа керек эдиле?

6) Айда хар зат Джерни юсюндегиледен эсе 6 кере аз чегеди. Джерде аурлугъу 72 кг болгъан адам. Айны юсюне тюшсе, аны аурлугъу неллей бир боллукъду? 66 кг тартханны уа? 84 кг тартханны уа?

Джерде 15 кг, 39 кг, 96 кг, 123 кг, 1 ц 8 кг, 1 т 500 кг тартхан джюкле Айда неллей бир тартарыкъдыла?

7) Эки тоб кесекде 20 м бирча къумач барды. Бир тоб кесекни багъасы 18 сомду, башхасыны 12 сомду. Хар тоб кесекде ненча метр къумач барды?

708. 150 письмо джюрютюучю адам бир сахарны адамларына кюн сайын орта тергеу бла 44 000 газет эм журнал, 20 000 письмо, 2 000 ачха перевод элтиб береди. Бир письмо джюрютюучю бир кюннѐ ненча корреспонденцияны элтиб береди?

709. Бизни къыралыбыз кюнбатхандан кюнчыкъгъаннга 11 000 км-ге созулады. Ол джолну бир джанындан бир джанына ётер ючюн неллей бир заман керекди: 1) кюн сайын 40 км баргъан джаяу адамгъа? 2) сагъатына 50 км этген поезд бла баргъаннга? 3) сагъатына 550 км учхан самолёт бла баргъаннга?

710. Эки школну 228 сохдасы джолну узунуча акация орнатханды. Бир школну сохдалары 960 акация орнатхандыла, бирси школнукъула андан 96 терекни аз орнатхандыла. Хар сохда терек санын тенъ орнатхан эсе, хар школдан ненчашар сохда ишлегенди?

711. Мебель фабрика эки пионер лагерге 165 бирча орундукъ хазырлагъанды. Бир пионер лагерь орундукъла ючюн 525 сом бергенди, экинчи андан 187 сом 50 капекге аслам бергенди. Хар пионер лагерь ненчашар орундукъ аллыкъды?

712. 3 500 къйну хар биринден орта тергеу бла бир джылны ичинде 4 кг 200 г джюн алыннгъанды. 100 г джюнден 36 г таза халы чыгъады, 300 г таза халыдан 1 м къумач чыгъады. Ол джюнден этилген къумачдан ненча костюм тигерге боллукъду?

Эсгертиу. 1 костюмгъа джюнден этилген къумачдан 3 м киреди.

713. Сибирде бир совхозну нартюхюлери 2 200 га джерден 996 600 ц джашил масса алгъандыла, ол совхозну алчы звеносу 143 га джерден 129 558 ц алгъанды. Алчы звенону 1 га джерден алгъаны бютеу совхоз 1 га джерден орта тергеу бла алгъанындан ненча кере кёбдү?

714. Колхозчула бир участокдан 1 230 ц къара будай алгъандыла, экинчиден андан эсе 300 ц-ге аз, ючюнчюден ал эки участокдан биргелей алыннгъандан эсе 4 кере аз алгъандыла. Қъара будайны бары да 75 кг кирген машоклагъа къуй-

гъандыла. Бютеу машокланы онекиден бирин тирменнѣ элтгендиле. Тирменнѣ ненча машок къара будай элтгендиле?

715. Абадан классладан 264 сохда школну юйюн ишлеу ишге кѡшулгъандыла. Бютеу сохдаланы $\frac{1}{4}$ -и къабыргъаларын салыргъа болушханды, $\frac{1}{12}$ -и башын джабаргъа, $\frac{1}{6}$ -и сюртерге болушхандыла, къалгъанлары уа тенъ юлешиниб, столяр иш бла бояу ишледе ишлегендиле. Хар тюрлю ишде ненчашар сохда ишлегенди?

716. Бу тубюндегиле изленнѣен хыйсабла къурагъыз:

- 1) берилген санны талай тенъ кесекге юлеширге;
- 2) санны талай кере аз этерге;
- 3) санны кесегин табаргъа;
- 4) бир сан бир санны ичинде ненча кере болгъанын билирге;
- 5) бир сан бир сандан ненча кере кѡб неда аз болгъанын билирге.

Бу хыйсабла барысы да не амал бла этиледиле?

Белгисиз юлешиниучюню табыу.

Юлешиюню тюз-терс этилгенин сынау.

717. Тѣбен келген хыйсабланы этиб, чыгъарылгъанларын джазыб, бири-бири бла тенъишдиригиз:

- 1) Комбайнер 9 кюннѣ 180 га будайны оргъанды. Ол хар кюн сайын ненча гектарны оргъанды?
- 2) Комбайнер бир кюннѣ 20 га-ны орады. 9 кюннѣ ол ненча гектарны оургъа боллукъду?

Биринчи хыйсабда берилиб, экинчи хыйсабда изленнѣен юлешиниучю къайсы амал бла излениб табылады?

718. Бу аллында келген хыйсабланы юлгюлери бла эки хыйсаб къурагъыз. Юлешиюню бла юлюш берилселе, юлешиниучюню къалай табаргъа боллугъуна оюм этигиз.

719. 1) Бир санны 12-ге юлешгенлеринде, юлюшю 10 болгъанды. Къайсы санны юлешгендиле?

2) Юлешиюню 12-ди, юлюш 15-ди. Юлешиниучю ненчады? Белгисиз юлешиниучюню табар ючюн юлешиюню юлюшге керелерге керекди.

720. Белгисиз юлешиниучюню (х-ны) табаргъа:

$$\begin{array}{lll} 1) \ x:32=8 & x:124=85 & x:206=380 \\ & x:46=5 & x:346=48 & x:420=506 \end{array}$$

$$\begin{array}{lll} 2) \ x:64=2\ 800 & x:806=507 & x:100=730 \\ & x:39=4\ 008 & x:208=609 & x:300=450 \end{array}$$

Юлешиниучюню тюз-терс этилгенин билир ючюн юлешиниучюню юлюшге керелерге керекди. Юлешиниучю чыкъса, амал тюз этилгеннге саналады.

721. Юлешигиз да джууабларыны тюз-терс болгъанларын тергеб кёрюгюз:

$$\begin{array}{lll} 3\ 216:48 & 86\ 904:284 & 276\ 012:396 \\ 4\ 307:59 & 98\ 490:490 & 301\ 020:692 \end{array}$$

722. 906-ны 3-ге; 3 276-ны 36-гъа; 439 625-ни 125-ге юлешген заманда юлюшлерине ненчашар тарих чыгъарын юлешмегенлей айтыгъыз.

$$\begin{array}{llll} 723. \ 6\ 084:12 & 17\ 748:58 & 229\ 425:285 & 740\ 480:356 \\ & 9\ 246:23 & 16\ 308:27 & 335\ 104:476 & 776\ 710:253 \\ & 8\ 456:14 & 52\ 078:26 & 339\ 014:338 & 873\ 300:426 \end{array}$$

724. Юлешигиз, тюз-терс этилгенин сынаб кёрюгюз:

$$\begin{array}{lll} 29\ 638:73 & 63\ 648:312 & 9\ 335\ 424:2\ 576 \\ 15\ 288:42 & 259\ 080:635 & 28\ 765\ 500:3\ 175 \\ 46\ 920:23 & 263\ 344:436 & 3\ 426\ 584:2\ 846 \end{array}$$

725. План бла завод 26 кюннге 3 640 эл мюлк машина чыгъарыргъа керекди. Ишчиле планны болджалдан алгъа толтурургъа разы болуб, кюннине планда кёргюзюлгенден эсе 42 машинагъа артыкъ чыгъаргъандыла. Завод планын ненча кюнню алгъа толтургъанды?

726. Кийим тикген фабрика план бла 30 кюннге 3 360 чебген тигерге керек эди. Ал 14 кюнню ичинде ишчиле кюнлюк мардада кёргюзюлген чакълы этиб тургъандыла, андан сора кюнлюк мардадан тышында да кюн сайын 16 чебгенни артыкъ этиб, планларын болджалдан алгъа толтургъандыла. Планны болджалдан ненча кюнню алгъа этиб бошагъандыла?

727. Эки колхозгъа патеген тракторларыны санына кёре берилгенди: бирине 4 000 л, экинчисине 2 400 л. Биринчи колхозну экинчиден 4 трактору артыкъ эди. Хар колхозда ненча трактор бар эди?

728. Бир мастерской чебгенлеге 4 250 м къумач, экинчи уа — 3 125 м къоратханды. Экинчи мастерской биринчиден эсе 225 чебгеннге аз тикгенди. Хар бир мастерской ненча чебген тикгенди? Тюз-терс этилгенин сынаб кёрююз.

Белгисиз юлешиўчюню табыў.

Юлешиўню тюз-терс этилгенин сынаў.

729. Тёбеннъи хыйсабланы чыгъарылгъанларын джазыб бир-бири бла тенъишдириб кёрююз:

1) Колхозчу тиширыў 6 кюннге 540 кг мамукъ джыйгъанды. Орта тергеў бла кюнюне ол ненча килограмм мамукъ джыйгъанды?

2) Колхозчу тиширыў орта тергеў бла кюнюне 90 кг джыйыў бла 540 кг мамукъ джыйгъанды. Ол ненча кюнню ишлегенди?

Биринчи хыйсабда берилиб, экинчи хыйсабда изленнъен юлешиўчю къайсы амал бла табылады?

730. Бу аллында келген хыйсабланы юлгюсюз бла эки хыйсаб джарашдыргъыз да аланы чыгъарыгъыз.

Белгисиз юлешиўчюню табар ючюн юлешиниўчюню юлюшге юлеширге керекди.

731. 1) Юлешиниўчю 1 000-ди, юлюш 250-ди. Юлешиниўчюню табаргъа.

2) Юлешиниўчю 600-дю, юлюш 30-ду. Юлешиўчю ненчады?

732. Белгисиз юлешиўчюню (x -ны) табаргъа:

$$\begin{array}{lll} 1) 60 : x = 4 & 720 : x = 9 & 2\,400 : x = 96 \\ 72 : x = 6 & 360 : x = 4 & 9\,568 : x = 46 \end{array}$$

$$\begin{array}{lll} 2) 1\,024 : x = 64 & 8\,235 : x = 27 & 73\,800 : x = 360 \\ 2\,033 : x = 19 & 23\,040 : x = 256 & 60\,300 : x = 150 \end{array}$$

Юлешиуно тюз-терс этилгенин юлешиу бла сынаргъа болады. Алай этер ючюн юлешиниучюню юлюшге юлеширге керекди. Юлешиучю чыкъса, амалны тюз этилгени белгили болады.

733. Юлешигиз да, тюз-терс этилгенин сынаб кёрюгюз (юлешиу бла):

$$\begin{array}{llll} 804 : 4 & 8\,040 : 20 & 15\,300 : 75 & 190\,400 : 340 \\ 609 : 3 & 10\,050 : 25 & 13\,056 : 32 & 178\,960 : 370 \end{array}$$

734. X-ны табаргъа:

Юлешиниучю	Юлешиучю	Юлюш
904 678	226	x
410 040	x	68
810 540	x	27
x	5 040	360
x	705	4 080

735. X-ны табаргъа:

$$\begin{array}{lll} 6\,408 : x = 8 & x : 709 = 709 & x \times 58 = 4\,350 \\ 7\,236 : x = 36 & x : 320 = 470 & x \times 24 = 4\,848 \end{array}$$

736. Юлешигиз да, тюз-терс этилгенин эки джол бла да сынаб кёрюгюз (керелеу, юлешиу бла да).

$$\begin{array}{llll} 7\,020 : 36 & 6\,110 : 65 & 7\,020 : 156 & 27\,948 : 204 \\ 6\,576 : 24 & 17\,228 : 73 & 35\,728 : 232 & 24\,992 : 352 \end{array}$$

737. 1) Санны эсде тутхандыла. Ол санны 18-ге юлешгенде юлюшге 20 чыгъарыкъды. Къайсы санны эсде тутханды?

2) 306 чыгъар ючюн къайсы санны 45 кере аз этерге керекди?

738. 1) Юлюшю 35 болур ючюн 16 275-ни къайсы саннга юлеширге керекди?

2) Юлюшюнде 50 чыгъар ючюн 35 150-ни ненча кере аз этерге керекди?

739. (Эсде). Счёт машина бир суткагъа 9 000 000 тергеу этеди, эм иги тергеучю уа кюнюне 2 000 тергеуден кёб эталмайд. Счёт машина ненча тергеучюню орнун тутады?

2) Халкъ мюлкге джетиджыллыкъ план салыр ючюн Госпланнъа 30 млн. арифметика тергеу этерге керек эди. Бир тергеучю кюнюне 2 минъ тергеу эте эсе, 100 узда тергеучю бу ишни этер ючюн, алагъа ненча кюн керекди? Бир сёт машина бу ишни неллей бир заманнъа (суткагъа эмда сагъатха) этерге боллукъду?

740. Мамукъ джыйгъан заманда пионерле машиналадан джол джанына тюшген мамукъ кесекледен 1 ц 58 кг, бачхадан да 10 ц 54 кг мамукъ джыйгъандыла. 1 кг мамукъдан 20 м алакъытай чыгъады, 3 м алакъытайдан да бир келек болады. Пионерле джыйгъан мамукъдан этилген алакъытайдан ненча келек тигерге боллукъду?

741. Теплоходну капитаны 37 сагъатха джюкню бир портдан андан 684 км узакълыкъда тургъан портха элтирге буйрукъ алгъанды. Ол джолну $\frac{1}{3}$ -ин сагъатына 19 км этиб баргъанды. Тохдагъан джерлерини барында да 6 сагъат заманы къорагъан эсе, буйрукъда кёргюзюлген болджалгъа джетер ючюн джолну къалгъанын сагъатына ненча километр этиб барырга керекди?

742. Эки колхозчу бир джылгъа 806 иш кюн алгъандыла. Бири, продукталаны тышында да, 308 сом 80 кап. алгъанды, экинчиси андан 27 сом 20 кап. артыкъ алгъанды. Хар колхозчу ненча иш кюн алгъанды?

743. Бир бачхадан 4 420 ц ашлыкъ нартюх джыйгъандыла, экинчиден 3 380 ц джыйгъандыла. Биринчи бачха экинчиден 20 га-гъа уллуду. Эки бачханы да хар гектарындан тенъ мюрзеу джыйгъан эсе, хар бачхада ненчашар гектар джерге нартюх салыннъан эди?

744. Автозаводда бир автомобилге 2 370 кг металл къората эдиле. Талай замандан бир автомобилге 2 106 кг къоратыб башлагъандыла эм ол норма бла 101 000 автомобиль этгендиле. Алай бла артыкъ къалгъан металлдан хар автомобилге 2 020 кг къоратыб пландан тышында автомобилле этгендиле. Артыкъ къалгъан металлдан пландан тышында ненча автомобиль этгендиле?

745. 1) Поездни къоратхан джолу, джюрюген заманы да белгилдиле. Ол берилгенле бла нени тергеб чыгъарырга боллукъду эм къайсы амал бла боллукъду?

2) Поезд сагъатына неллей бир баргъаны бла неллей бир джол къоратханы белгилиди. Бу берилгенле бла нени тергеб чыгъарыргъа боллукъду эм къайсы амал бла боллукъду?

3) Товарны бир затыны багъасы да, бютеулей товарны багъасы да белгилиди. Бу берилгенле бла нени табаргъа боллукъду эм къайсы амал бла табаргъа боллукъду?

4) Сатылыб алыннъан товарны саны бла аны бютеу багъасы белгилиди. Бу берилгенле бла нени табаргъа боллукъду эм къайсы амал бла боллукъду?

Бу сорууланы хар бирине хыйсаб джарашдыргъыз эм ала-ны чыгъарыргъыз.

746. Юлешигиз да, тюз-терс этилгенин эки джол бла да тергеб кёрюгюз: 61 420 : 74 911 336 : 136 1 959 004 : 389

Бир-бири ызындан юлешиу.

747. 1) Тюз сызны отрезогун эки тенъ юлешигиз, андан сора хар джарымын 3 тенъ кесекге юлешигиз. Отрезок ненча тенъ кесекге юлешинди?

2) Тюз сызны отрезогун 3 тенъ кесекге юлешигиз, андан чыкъгъан кесеклерин дагъыда 4 тенъ кесекге юлешигиз. Отрезок ненча тенъ кесекге юлешинеди?

748. 1) Берилген санны алгъы бурун 5 тенъ кесекге юлешиб, андан чыкъгъан хар кесегин да 3 тенъ кесекге юлешгенде, ол сан ненча тенъ кесекге юлешинникди?

2) Берилген санны алгъы бурун 4-ге, андан сора дагъыда 4-ге юлешсек, ненча тенъ кесекге юлешинникди?

749. Берилген санны 8-ге къайсы джол бла юлеширге боллукъду? 9-гъа уа? 12-ге уа? 18-ге уа? 24-ге уа? 15-ге уа?

750. Бир-бири ызындан юлешиу джол бла юлешигиз:

128 : 4	390 : 6	210 : 14	375 : 15
224 : 8	750 : 6	400 : 16	144 : 12
272 : 8	200 : 8	690 : 15	225 : 15
204 : 6	600 : 4	360 : 24	270 : 18
210 : 6	700 : 4	540 : 36	560 : 14
900 : 4	720 : 6	750 : 15	420 : 21

Къаллыгъы бла юлешиу.

751. Бу санладан: 56, 64, 78, 90, 96, 120, 140, 160; 1) 8-ге къаллыкъсыз юлешиннъен санланы; 2) 8-ге къаллыкъ къалыб юлешиннъен санланы джазыб алыгъыз.

752. 1) 2 сом 80 капекге 30 капеклик китабладан эм кѣб ненча китаб алыргъа боллукъду? Ненча капек къалгъанды?

2) 46 шиндикни 8 юйге тенъ юлешиб салгъанда, хар комнат-ха эм кѣб ненча шиндик салыргъа боллукъду? Ненча шиндик къаллыкъды?

753. Берилген санны 3-ге, 5-ге, 8-ге, 13-ге юлешген заманда къаллыкъгъа къаллай санла чыгъаргъа боллукъдула?

754. Юлюшюн эмда къаллыгъын табаргъа:

5 616 : 922	32 678 : 468	74 514 : 328
5 615 : 958	12 806 : 249	81 450 : 646
5 615 : 976	45 054 : 530	86 819 : 478

755. Къаллыгъы бла юлешигиз. Хар примерни ызындан юле-шиуъчю, юлюш эмда къаллыкъ белгили болса, юлешиниуъчюню къалай табыллыгъын джазыгъыз.

Сѣз ючю н: $59 : 6 = 9$ (къаллыкъ 5)

$$59 = 6 \times 9 + 5$$

74 : 8	63 : 5	75 : 14	78 : 15	692 : 3
58 : 7	80 : 7	82 : 16	94 : 18	402 : 4

756. Юлешиниуъчюню табаргъа:

1) юлешиуъчю 76, юлюш 24, къаллыкъ 15 эсе;

2) юлешиуъчю 54, юлюш 38, къаллыкъ 36 эсе;

3) юлешиуъчю 186, юлюш 108, къаллыкъ 150 эсе;

4) юлешиуъчю 256, юлюш 480, къаллыкъ 205 эсе.

757. X-ны табаргъа:

Юлешиниуъчю	Юлешиуъчю	Юлюш	Къаллыгъы
x	36	708	53
x	54	325	49
x	256	34	209
x	194	68	185

Къаллыгъы болгъан юлешиюню тюз-терс этилгенин билир ююн, юлешиюнюню юлюшге керелеб, чыкыгъан произведениеге къаллыкъны къошадыла. Юлешиниюню чыкъса, амал тюз этилгениге саналады.

758. Юлешигиз да, тюз-терс этилгенин сынаб кёрюгюз:

$$\begin{array}{lll} 263\,200 : 470 & 801\,000 : 890 & 314\,280 : 970 \\ 182\,400 : 286 & 518\,806 : 683 & 361\,425 : 515 \end{array}$$

759. 1) Бу тѣбен келген примерге къарагъыз да юлюште онлукъла бла бирликлени орнуна нульле нек тургъанларын анылатыгъыз:

$$\begin{array}{r|l} 7\,215 & 18 \\ 15 & 400 \end{array}$$

2) Ал бурун юлюште ненча тарих боллугъун айтыб, примерлени этигиз:

$$\begin{array}{llll} 1) & 521 : 2 & 646 : 8 & 742 : 36 & 35\,864 : 326 \\ & 521 : 4 & 812 : 9 & 985 : 48 & 21\,038 : 175 \\ 2) & 841 : 4 & 919 : 9 & 650 : 21 & 27\,726 : 138 \\ & 841 : 8 & 514 : 5 & 850 : 28 & 59\,040 : 164 \end{array}$$

760. Бѣлюгюз да тюз-терс этилгенин сынаб кёрюгюз:

$$\begin{array}{llll} 762 : 4 & 6\,842 : 3 & 9\,027 : 45 & 759\,120 : 253 \\ 967 : 8 & 9\,965 : 6 & 3\,616 : 18 & 984\,245 : 328 \end{array}$$

761—766 хыйсабланы кесигиз этигиз:

761. 1) Юлешиниюнюню табаргъа:

$$x : 64 = 708 \quad x : 28 = 96 \text{ (къаллыкъ 16).}$$

2) Юлешиюнюню табаргъа:

$$17\,024 : x = 56$$

3) Юлешигиз да, тюз-терс этилгенин эки тюрлю джол бла да сынаб кёрюгюз:

$$128\,030 : 62 =$$

4) Юлешигиз да, тюз-терс этилгенин сынаб кёрюгюз:

$$7\,012 : 14 =$$

762. Школьникле эки тахдагъа шекер чюгюндюр сеиб, бир тахдадагъы чюгюндюрлени чапыракъларын алгъандыла, бирси тахдадагъылаыкъыыланы алмагъандыла. Чюгюндюр джыйгъан заманда биринчи тахдадан алыннъан 20 чюгюндюр 4 кг тартханды. Экинчи тахдадан алыннъан 12 чюгюндюр 14 кг 400 г тартханды. Къайсы тахдадан алыннъан чюгюндюр аур тартханды эм ненча кере аур тартханды?

763. Пассажир самолёт сагъатына 480 км уады. Демек, теплоходдан 20 кере дженыл, реактив самолётдан 2 кере аз барады. Теплоход бла реактив самолёт сагъатха неллей бирер баргъанларын табыгъыз.

764. Бир джерден 28 800 кг гардош джыйгъандыла, экинчи джерден андан эсе 2 кере аз джыйгъандыла. Бютеу джыйылгъан гардошну $\frac{7}{8}$ -син 50 кг кирген машоклагъа къуюб, 18 джюк машинагъа тенъишер салыб алыб кетгендиле. Хар джюк машинада ненча машок гардош бар эди?

765. Эки тюрлю джол бла да эсде юлешигиз.

- 1) $180 : 12$ 2) $420 : 35$ 3) $600 : 24$

766. Амалланы этигиз:

$$736\,200 : 18 - 640\,096 : 32 + 9\,874$$

$$127\,410 : 274 + 307\,200 : 480 - 1\,105$$

$$30\,000 - (2\,486 + 335\,104 : 476) + 220\,426 : (718 - 359)$$

$$2\,486 + 266\,400 : 740 - 2\,846 + 410\,172 : 257$$

Къайытаруугъа соруула.

1) Эки неда талай санны произведениеси къайсы амал бла табылады?

2) Кереленнъен заманда санланы атлары неди?

3) Керелеуню орун алмашдыруу джоругъу къалайды?

4) Белгисиз керелениучюню къалай табаргъа боллукъду?

5) Керелеуню къалай сынаргъа боллукъду?

6) Керелеу бла къайсы бош хыйсабла этиледиле?

7) Произведение бла керелениучюлени бири берилсе, бирси керелениучю къайсы амал бла табылады?

8) Юлешген заманда санланы атлары неди?

9) Белгисиз юлешиниучюню къалай табаргъа боллукъду? Белгисиз юлешиниучюню уа?

10) Қаллығы қалыб юлешген заманда юлешиниўчиюю қалай табарға боллукъду?

11) Юлешиўчу 7, 5, 9 болған заманда қаллыкъда қалдай санла болурға боллукъдула?

12) Қаллыкъсыз юлешиннъен заманда тюз-терс этилгенин қалай билирге боллукъду? Қаллығы болған заманда ўа? Хар джууабны пример бла анылатығыз.

Амалланы барына да примерле бла хыйсабла.

Эсде чығарыргъа.

767. 1) $87 \times 5 \times 2$ $56 \times 25 \times 4$ $75 \times 4 + 75 \times 6$
 $72 \times 5 \times 2$ $48 \times 25 \times 4$ $84 \times 8 + 84 \times 2$
 $28 \times 5 \times 4$ $27 \times 25 \times 8$ $92 \times 9 + 92 \times 1$
 $20 \times 5 \times 6$ $18 \times 50 \times 4$ $57 \times 6 + 57 \times 4$

2) $360 : 45$ $360 : 24$ $168 : 12$ $56\,000 : 10 : 10 : 10$
 $540 : 45$ $432 : 24$ $216 : 12$ $32\,000 : 10 : 10 : 10$
 $1\,800 : 45$ $1\,200 : 24$ $432 : 12$ $70\,000 : 10 : 100$

3) $90 : 5 + 90 : 18 + 5 \times 18$ $490 : 70 + 560 : 80$
 $120 : 5 + 120 : 24 + 5 \times 24$ $640 : 80 - 720 : 90$
 $160 : 5 - 160 : 32 + 5 \times 32$ $360 : 40 + 420 : 70$
 $180 : 6 - 180 : 30 + 6 \times 30$ $630 : 90 - 300 : 50$

768. 1) $(1\,000 - 24 \times 8 + 192) : 100$
 $(340 + 80 - 360 - 50) \times 100 - 999$
 $(24 \times 20 - 16 \times 30) \times 10 + 125$
 $(25 \times 100 - 1\,400 - 200) : 900 - 1$

2) $3\,500 : 5 - 700 + 12 \times 100 - 600$
 $5 \times 5 \times 5 \times 5 + 625 - 1 \times 250 : 5$
 $3\,500 : 5 + 700 + 12 \times 100 - 1\,300$
 $10 \times 15 \times 5 : 25 : 10 + 9\,997$

3) 560-ны $\frac{3}{8}$ -ю неге тенъ болады?

600-ню $\frac{4}{5}$ -ю ўа? 1200-ню $\frac{5}{6}$ -и ўа?

$\frac{1}{10}$ -и 72 болған; $\frac{1}{8}$ -и 150 болған; $\frac{1}{8}$ -и 45 болған; $\frac{1}{4}$ -и 1800 болған санланы табарға.

769. Джаш тѣлюню эм студентлени Биринчи Бютеудуния фестивалында 71 кыралны джаш тѣлюсюню келечиси бар эди, алтынчы фестивалында уа 131 кыралны келечиси бар эди. Алтынчы фестивалда биринчиден эсе ненча кыралгъа аслам кышулгъанды?

770. Школьниклени хар бири 1 кг тартхан талай нартюх ѳсдюргенди. Бу аурлукъ нартюх качанны орта тергеу бла аурлугъундан 450 г-гъа асламды. Нартюхню орта тергеу бла аурлугъу неллей бирди?

771. 1) Нарат 600 джыл джашаргъа боллукъду, нызы андан эсе эки кере кѳб джашаргъа, эмен нызыдан эсе 800 джылны аслам джашаргъа боллукъду. Эмен ненча джыл джашаргъа боллукъду?

2) Самолѳт орта тергеу бла сагъатына 500 км учады, поезд андан 10 кере акъырын барады, велосипедчи поездден эсе сагъатына 35 км-ге аз барады. Велосипедчи сагъатха неллей бир барады?

772. 1) Бир самолѳт 2 сагъат учуб айланнгъанды, экинчи самолѳт 5 сагъат учуб айланнгъанды. Экинчи самолѳт биринчиден эсе 1500 км-ни артыкъ учханды. Эки самолѳт да сагъатха бирча джол кыратхан эселе, хар бири ненча километр учханды?

2) Биринчи самолѳтда бензини болгъан 4 бак болгъанды, экинчиде 6 бак болгъанды. Биринчи самолѳтда экинчиден эсе 70 кг-гъа аз бензин болгъанды. Хар самолѳтда ненча килограмм бензин болгъанды?

773. Бир джарты тоб кыумачда 8 м чилле болгъанды, экинчиде 12 м чилле болгъанды. Эки кыумачны да багъалары 160 сомду. Хар джарты тоб кыумачны багъасы неди?

774. Колхозда 1000 тауукъ, 1000 кыз эм 500 бабуш бар эди. Бир джылгъа тауукъгъа — 36 кг, кызгъа—48 кг, бабушха 60 кг мюргеу керек болады. Ол кыанатлыланы барына да 1 айгъа ненча килограмм моргеу керек боллукъду?

775. Уучула 2 кюнню 76-шар агъач кыоян, 2 кюнню да 64-шер агъач кыоян келтиргендиле. Орта тергеу бла уугъа айланнгъан бир кюнлерине ненча агъач кыоян джетеди?

776. 1 кг бышлакыны багъасы 2 сом 40 кап. болады. Аллаы бышлакыны 250 г-ны багъасы не боллукъду? 200 г-ны уа? 500 г-ны уа? 100 г-ны уа?

777. 1) Тирменнѣ 8 ц тары келтиргендиле. 40 кг тарыдан 28 кг таза тѹй бола эсе, ол тарыдан неллей бир тѹй боллукъ-ду?

2) «Волга» автомашинада 250 км баргъандыла. 100 км-ге 12 л кюйдюре эселе, неллей бир бензин кюйдюргендиле?

778. 180 раманы бояр ючюн юч бояўчуну чакъыргъандыла. Аланы бири кюнѹне 11 рама бояйды, экинчиси — 9, ючюнчюсю—10 бояйды. Ол бояўчула бирге ишлеселе ол ишни ненча кюннѣ бошарла? Аланы хар бири ненча рама боярыкъды?

779. 1) Поезд Москвадан эртденбла 10 сагъатда чыгъыб, Калининнѣ кюндюз 13 сагъатда келгенди. Калининнѣ дери келген джолну узунлугъун табаргъа.

2) Эки джерден бир-бирине тюрберча бир заманны ичинде эки автомобиль чыкъгъанды. Бири сагъатха 45 км, экинчиси 55 км этгендиле. 10 сагъатдан автомобилле тѹбешгендиле. Ол эки джерни арасындагъы джолну узунлугъун тергегиз.

3) Эки бригада 1800 м узунлугъу болгъан джолгъа асфальт салгъанды. Экиси джолну эки джанындан кириб, бир-бирине 10 кюнден тѹбегендиле. Биринчи бригада кюнѹне 80 м асфальт сала эди. Экинчи бригада хар кюннѣ ненча метр джолгъа асфальт сала эди? Чыгъаргъаныгъызгъа чертѣж этигиз.

780. Бир школда пионерле бла октябрѣнокла къыш 1 т кюл джыйгъандыла, пионерле октябрѣнокладан эсе 3 кере кѣб джыйгъандыла. Пионерле бла октябрѣнокла ненчашар килограмм кюл джыйгъандыла?

781. 105 пионер эмда октябрѣнок колхозгъа гардош джыяргъа болушхандыла. Алагъа дагъыда 7 октябрѣнок кѹшулгъанында, пионерле бла октябрѣнокланы санлары тенъ болду. Пионерле 7-шер адамдан бригадала болгъандыла, октябрѣнокла 8-шер болуб бригадала къурагъандыла. Бѹтеў да ненча бригада къуралгъанды?

782. 1) Школьникле узунлугъу 30 м, кенълиги андан 100 м-ге аз болгъан сад салгъандыла. Ол садны площади неди? Аны тѣгерегине къаллай бир узунлугъу болгъан буруў керекди?

2) Школну участогуну узунлугъу 50 м-ди, кенълиги 30 м-ди. Ол участокну $\frac{7}{10}$ -сине гардош салыннъанды. Ненча квадрат метр джерге гардош салыннъанды?

783. Пионерле бир шабат кюн—1 300 кг эсги темир, экинчиде да 1 200 кг эсги темир джыйгъандыла. Ол темир комсомолчула джыйгъанны $\frac{1}{4}$ -и болады. Пионерле бла комсомолчула бир-гелей неллей бир эсги темир джыйгъандыла?

784. Бир кызычкы кюнюне 20 бет окъуб, 6 кюннѳе китабны иги кесегин окъугъанды. Андан сора окъурукъ эки башы къалгъанды. Бир башы окугъаныны $\frac{1}{2}$ -и тенъли, экинчиси $\frac{1}{3}$ -и тенъли болгъандыла. Энди кюнюне 25 бет окъуса, китабны къалгъанын ненча кюннѳе окъуб бошарыкъды?

785. Пионерле теплоходха миниб узакъгъа экскурсиягъа баргъандыла. Сагъатына 18 км этиб 3 сагъат баргъандан сора ала вожатыйгъа барлыкъ джерлерине энтда къаллай бир къалгъанын соргъандыла. Вожатый: «Биз маршрутубузну алкъын $\frac{1}{5}$ -ни баргъанбыз»,—дегенди. Пионерлени дагъыда ненча километр барлыкълары къалгъан эди?

786. Бу тѳбен келген хыйсабланы хар бирини чыгъарылгъанларын сан формула бла джазыгъыз, къайсы амалны къайсыны ызындан этерге керек болгъанын да кѳргюзюгюз; керекли джерге скобкала салыгъыз.

1) Бир пионер отрядда 42 пионер барды, экинчиде андан 8 пионерге азды, ючюнчюде экинчиден эсе 4 пионерге асламды. Ючюнчю отрядда ненча пионер барды?

2) Бир ишчи 7 сагъатха 84 детальны этгенди, экинчи ишчи 5 сагъатха 120 детальны этгенди. Экинчи ишчи бир сагъатха ненча кере кѳб деталь этгенди?

3) 3 ишчи 8 сагъатха 7 200 кырпыч салгъанды. Бир ишчи бир сагъатха ненча кырпыч салгъанды?

4) 20 къойдан бир джылгъа 100 кг джюн кыркыгъандыла. 1 т джюн алып ючюн аллай ненча къою болургъа керекди?

5) Библиотека окъуучулагъа биринчи айда — 600 китаб, экинчиде — 800 китаб, ючюнчюде 1 000 китаб бергенди. Библиотека орта тергеуу бла бир айгъа неллей бир китаб бергенди?

6) Поезд сагъатха 51 км этиб 3 сагъат баргъанды, сагъатха 52 км этиб 4 сагъат баргъанды эм сагъатха 49 км этиб да 2 сагъат баргъанды. Поезд орта тергеуу бла сагъатына ненча километр баргъанды?

Д ж а з ы б т е р г е р г е .

787. 1) $136\,785 + 285\,001 - 89\,670 + 67\,058$
 $380\,010 - (101\,020 - 79\,048) + (800\,100 - 80\,010)$
 $(301\,204 - 300\,294) \times (131\,012 - 130\,121) : 130$
 $(883\,685 + 796\,875) : (90\,011 - 89\,451) \times 102$

2) $308 \times 712 : 616 + 630 \times 804 : 540$
 $918 \times 576 : 864 + 680 \times 4\,200 : 510$
 $278\,002 - 520 \times 708 : 390 \times 407 \times 320$
 $180\,400 + 756 \times 504 : 378 - 9\,401\,880 : 470$

788. 1) $3\,006\,100 - (50\,100 - 49\,896) \times (100\,004 - 99\,824)$
 $(81\,140 - 80\,980) \times (40\,020 - 39\,814) : 824$
 $380\,001 - (28\,765 + 30\,968 + 206\,810) + 256 \times 408 +$
 $+ 77\,952 : 384$

2) $201\,040 - 168\,942 + 204 \times 3\,200 + 840\,560 : 280$
 $3\,014\,016 : 752 + 278\,627 + 80 \times 705 + 7\,065$
 $693\,840 : 1\,176 + 208 \times (50\,380 - 49\,672)$

3) $(1\,849 \times 3\,058 - 4\,796\,583) \times 536 : 8 - 48\,697\,254$
 $(4\,163\,423 \times 432 + 1\,242\,987\,966) : 147 : 5\,038$
 $85\,790 \times 1\,470 : 3\,675 + 20\,860 \times 4\,782 : 9\,564$
 $461 \times 307 + 34\,180 : 36 - 1\,560\,000 : 12$

789. 1) $x + 250 = 510$ $1\,482 + x = 2\,007$ $x \times 11 = 121$
 $x + 360 = 720$ $1\,614 + x = 3\,010$ $x \times 15 = 225$
 $x - 480 = 120$ $1\,250 - x = 578$ $x : 18 = 45$
 $x - 530 = 470$ $3\,002 - x = 952$ $x : 26 = 78$

2) $1\,010 \times x = 812\,040$ $5\,202 : x = 17$
 $3\,080 \times x = 708\,400$ $9\,760 : x = 16$

790. Керекли джерге скобкаланы сала, джазыб алыб, бу тебенни амалланы этигиз.

1) 1803 бла 3448-ни суммаларын 3 кере кеб этерге.

2) 21004 бла 907-ни башхалыкларынын 7 кере аз этерге.

3) 308 бла 509-ну произведениелерин 840-ны 30-гъа юлешиб чыкыгъан юлюшюне юлеширге.

4) 1840920-ны 23-ге юлешиб, чыкыгъан юлюшню 1090 бла 100-ню произведениелерине кеб этерге.

791. Завод план бла бир айгъа 3420 машина чыгъарыргъа керекди. Ал 12 кюнде завод хар кюннѣ 135 машина чыгъаргъанды. Андан сора ишчиде къалгъан машиналары чыгъарыу болджалны 2 кюннѣ къысхартыргъа бегим этгенди. Кеслерини бегимлерин толтурур ююн ишчиле кюнѳе ненча машина чыгъарыргъа керекдиле?

Эсгертиу. Айда 26 иш кюн барды.

792. Бир областда чегетлеге къарагъан мюклѳе 10 кюннѣ 3000 га джерге терек орнатыргъа борч алгъандыла. Ал 3 кюнѳе ала кюнѳе 380 га джерге терек орнатхандыла. Андан сора терек орнатыу болджалын 3 кюннѣ къысхартыргъа бегим этгенди. Терек орнатыу болджалын къысхартыр ююн ненча гектаргъа аслам салыб башларгъа керекди?

793. Велосипедледе дженъил барыргъа эришиу болгъанында, велосипедчиле сагъатха 42 км 600 м этиб 2 сагъат баргъандыла, 40 км этиб 3 сагъат баргъандыла, 45 км 600 м этиб да 1 сагъат баргъандыла. Велосипедчилени орта тергеу бла сагъатха неллей бир баргъанларын чыгъарыгъыз.

794. Самолѳт 9 сагъатны учуб айлангъанды. Ал 4 сагъатда ол сагъатына 320 км учханды, къалгъан заманны ичинде ол сагъатха 347 км учханды. Самолѳт бютеу джолну сагъатха ненча километр этиб учханды?

795. Нартих салынгъан 200 га джерге самолѳтдан минерал удобрениеле чачхандыла. Аны хайырындан нартих иги ѳсуб 1 га джерден алгъындан эсе 5 ц-ге аслам ашлыкъ нартих алгъандыла. Кыралгъа сатханында колхоз 1 ц нартихге 5 сом 50 кап. алгъанды.

Колхоз нартихден неллей бир артыкъ хайыр алгъанын тергеб чыгъарыгъыз. Минерал удобрениелени багъасы 28 сом, сабангъа дарман чачханны багъасы да 540 сом болгъанды.

796. Детдомгъа 126 м сатин бла 110 м акъ кетен сатыб алгъандыла. 1 м сатинни багъасы 1 сом 20 кап. болгъанды, 4 м акъ кетенни багъасы 5 м сатинни багъасы бла тенъ болгъанды. Барыны да багъасы неллей бир болгъанды?

797. Бир сабанда шекер чюгюндюр 48 га джерге салынгъанды, экинчиде — 80 га джерге салынгъанды. Биринчи сабанны хар гектарындан орта тергеу бла 500 ц чюгюндюр, экинчи сабанны 4 га джеринден биринчи 3 га джеринден джыйгъан чакълы бир чюгюндюр джыйгъандыла. 1 ц чюгюндюрден 16 кг

шекер чыгъады. Бютеу чюгюндюрню барындан неллей бир шекер алгъандыла?

798. Бир къумач тобну багъасы 120 сомду, ол къумачдан башха бир тоб 40 сомгъа багъады. Биринчи кюн ол тобладан 180 сом багъасы къумач сатхандыла, экинчи кюн къалгъан 25 м-ин сатхандыла. Биринчи кюн экинчи кюнден эсе ненча метр къумачны артыкъ сатхандыла?

799. Бир амбарда 3000 кг, башхада уа, 2100 кг мюрзеу болгъанды. Ол мюрзеуден урлукъ атыуну биринчи кюнюнде 3450 кг алгъандыла, экинчи кюнюнде уа къалгъанын 22 машокга къуюб алгъандыла. Мюрзеу къуюлгъан машокланы аур-лукълары тенъ эсе, биринчи кюн экинчи кюнден эсе ненча машокну артыкъ алгъандыла? Чыгъарылгъанын тюз-терс эсе сынаб кёрюгюз.

800. Эки заводну ишчилери бла къуллукъчуларына санаториялагъа эмда солуу юйлеге барыргъа 1859 путёвка берилгенди. Биринчи завод 563 путёвка, экинчи 264 путёвка алгъанларындан сора, биринчи заводну экинчиден эсе 2 къат кёб путёвка аллыгъы къалгъанды. Хар заводну ненчашар путёвка аллыгъы къалгъанды.

801. Бичен орунда 1120 ц бичен бла клевер болгъанды. Ары дагъыда 324 ц клевер бла 840 ц бичен келтиргенлеринде, бичен клеверден 3 кере кёб болгъанды. Бичен орунда неллей бир бичен бла неллей бир клевер барды?

802. Колхоз хар ийнеке 5 т, хар бузоугъа 2 т 5 ц тергеб, 215 ийнек бла 128 бузоугъа неллей бир силос хазырларгъа керекди. 1 га джерден орта тергеу бла 450 ц джашил масса алына эсе, къаллай бир джерге нартюх салыргъа керекди?

803. Тирменнъе 32 ц тары элтгендиле. Хар 10 кг тарыдан 7 кг таза тую чыгъады. Бир машокгъа 70 кг къуйгъан эселе, тую бла ненча машокну толтургъандыла?

804. Школьникле, колхозгъа болушуб, 2 т 4 ц томат бла 11 т 2 ц алма джыйгъандыла. 4 ц томат джыйгъаннъа 3 иш кюн, 14 ц алма джыйгъаннъа 5 иш кюн бере эсе, школьникле ненча иш кюн алгъандыла?

805. Москвадан Харьковгъа дери 784 км-ди. Харьковдан Москвагъа сагъатха 50 км этген поезд чыкыгъанды; аны бла бир заманда сагъатха 48 км этген эм анъа тюберча Москвадан бир поезд чыкыгъанды. Ол поездле Москвадан неллей бир узакълыкъда тюбешгендиле?

806. Москвадан Ригагъа дери 950 км-ди. Москвадан Ригагъа сагъатха 50 км этген поезд чыкыгъанды. Ригадан да, анъа туберча, ол чыкыгъан заманда чыгыб, сагъатха ол баргъаныны $\frac{9}{10}$ -ун баргъан бир поезд тебрегенди. Поездле ол шахарланы хар биринден неллей бир узакълыкъда тубеширикдиле?

807. 150 раманы бояргъа керекди. Бир бояучу ол ишни 15 кюннъе этерге боллукъду, башха бояучу ўа 10 кюннъе этерге боллукъду.

Ала экиси да бирге ишлеселе, ол ишни ненча кюннъе этерге боллукъдула?

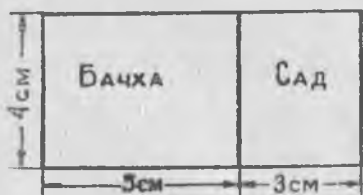
808. 1 440 деталь этерге керекди. Ол ишни бир ишчи 20 сагъатха этерге боллукъду экинчи ишчи ўа 30 сагъатха этерге боллукъду. Ала экиси да бирге ишлеселе, ол ишни ненча сагъатха этерге боллукъдула?

809. Коридорну узунлугъу 116 м-ди, кенълиги 5 м-ди. Аны 5 терезеси барды. Хар терезени мийиклиги 1 м 60 см, кенълиги 1 м 25 см барды. Коридорну полуну площади терезелени барыны да площадиндан ненча кере кѣбдү?

810. 1) Юч колхоз элеваторгъа будай элтгендиле. Биринчи колхоз 840 ц элтгенди, ол юч колхоз элтген будайны $\frac{1}{4}$ -и болады; экинчи колхоз биринчи колхоз элтгенни $\frac{7}{8}$ -син элтгенди, къалгъан будайны ючюнчю колхоз элтгенди. Ючюнчю колхоз ненча центнер будай элтгенди?

2) Эки шахарны арасындагъы джолну поезд юч суткагъа джюрюб ѳтгенди. Биринчи суткагъа ол 920 км баргъанды, ол эки шахарны арасындагъы джолну $\frac{1}{3}$ -и болады; экинчи кюн

биринчи кюн баргъаныны $\frac{9}{10}$ -ун баргъанды. Ючюнчю кюн ненча километр баргъанды?

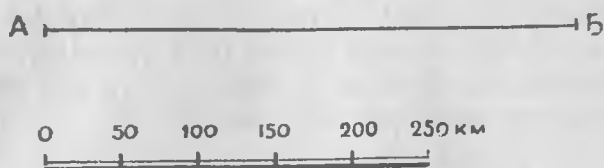

Масштаб: 1 см 20 м
40-чы сур.

811. Участокну берилген планына эмда масштабына кѣре (40-чы сур.), аны крти узунлугъун, кенълигин эмда бачха бла садны площадларын тергеб чыгъарыгъыз.

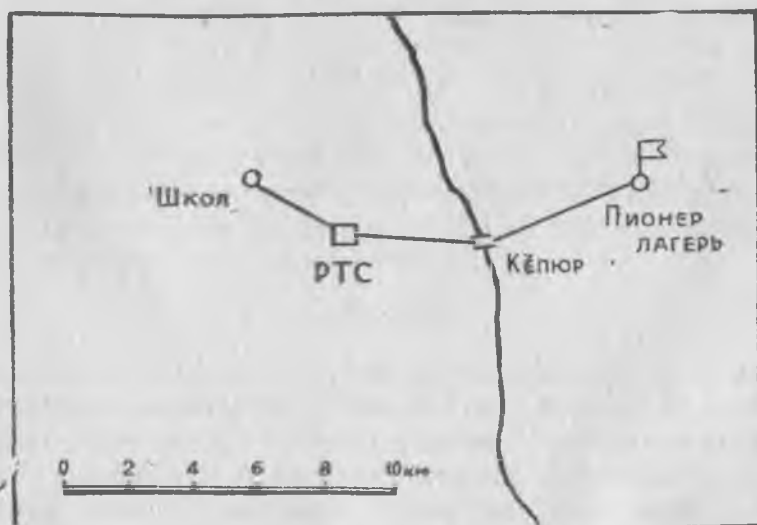
812. 1) Бу тибюнде кѣргюзюлген масштаб бла А бла Б шахарланы (41-чи сур.) арасындагы узакълыкъны табыгъыз.

2) А шахардан Б шахаргъа дери узакълыкъ 500 км-ди. 41-чи суратда кѣргюзюлген масштабы болушлугъу бла эки шахарны арасындагы джолну тюз сызны белгилеб сызыгъыз.

41-чи сур.

813. Школьникле школдан пионер лагерге тебрегендиле. Берилген план маршрут бла школдан пионер лагерге дери баргъан узакълыкъны тергеб чыгъарыгъыз. Джаяулай сагъатха 3 км этиб, джолда да 30 минут солуб барсала школдан пионер лагерге неллей бир заманигъа джетерикдиле?

42-чи сур.

814. Масштабны болушлугъу бла картада Москвадан Ленинградха дери узакълыкъны табыгъыз; Архангельскге дери табыгъыз; Минскеге дери табыгъыз; Киевге дери табыгъыз.

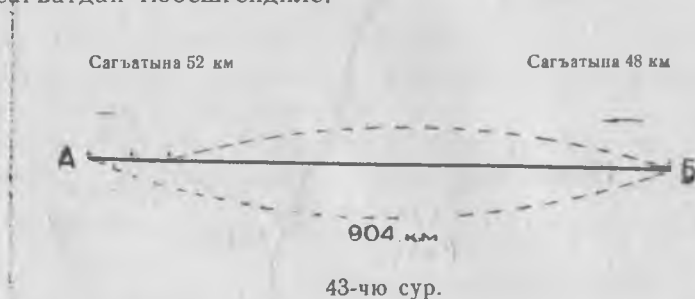
815. Школьникле музейге экскурсиягъа тебregenдиле. Школдан чыкъгъанлай ала кюнбатханнъа айланыб переулок бла 200 м баргъандыла. Сора уллу орамгъа чыгыб, трамвайгъа миниб север джанына 500 м баргъандыла. Трамвайдан тюзюб, ала дагъыда кюнбатханнъа айланыб 100 м барыб музейге джетгендиле. Масштабны 1 см-де — 100 м этиб, школ сабийлени джорюген джолларыны чертѣжун салыгъыз.

Джорюуде тюбешюуге къыйыныракъ хыйсабла.

816. Аралары 612 км болгъан эки шахардан бир-бирине тюбеширча 12 сагъатда эки поезд чыкъгъанды.

Аланы бири сагъатха 48 км баргъанды, экинчиси — андан 6 км-ге артыкъ баргъанды. Ол поездле къайсы сагъатда тюбешгендиле?

817. А шахардан сагъатына 52 км этген поезд чыкъгъанды. 2 сагъатдан Б шахардан анъа тюберча сагъатха 48 км этген поезд чыкъгъанды. А бла Б шахарны арасы 904 км эсе (43-чю сур.), экинчи поезд Б шахардан чыкъгъандан сора поездле ненча сагъатдан тюбешгендиле?

818. А бла Б пристаньланы арасы 512 км-ди. А пристаньдан сагъатха 24 км этиб бир теплоход тебregenди. 3 сагъатдан Б пристаньдан анъа тюберча, сагъатха 20 км этген, экинчи теплоход тебregenди. Биринчи теплоход А пристаньдан чыкъгъандан сора теплоходла ненча сагъатдан тюбешгендиле? А пристаньдан къаллай бир узакълыкъда тюбешгендиле? Хыйсабла чертѣж этигиз.

819. Москвадан Калининградха дери 1 300 км-ди. 9 сагъатда Москвадан Калининградха сагъатха 48 км этген поезд чыкыгъанды. Андан сора 6 сагъатдан, анъа туберча, Калининграддан сагъатха 44 км этген поезд чыкыгъанды. Поездле кыйсы сагъатда тубеширикдиле? Хыйсабха чертеж этигиз.

820. А бла Б шахарланы аралары 630 м-ди. А шахардан Б шахаргъа 13 сагъатда «Волга» автомашина чыкыгъанды да сагъатха 60 км этгенди. 14 сагъатда Б шахардан анъа туберча «Москвич» чыкыгъанды. 19 сагъатда машинала тубешгендиле. «Москвич» сагъатха ненча километр этиб баргъанды?

821. Затла джюрюген заманларында бир-бирине тубешген-лерини юсюнден джарашдырылгъан хыйсабланы кесигиз аллыгъызгъа эте билиу урдалыгъызгъызны сынаб кёрююз:

1) А бла Б пристаньланы арасы 226 км-ди. А пристаньдан сагъатха 22 км этген кеме чыкыгъанды. Андан сора 3 сагъатдан Б пристаньдан, анъа туберча, сагъатына 18 км этген кеме чыкыгъанды. Кемеле Б пристаньдан экинчи кеме чыкыгъандан сора ненча сагъатдан тубешгендиле?

2) Москвадан Тбилисиге дери 2516 км-ди. Кюндюз 12 сагъатда Москвадан Тбилисиге сагъатына 54 км этген поезд чыкыгъанды. 16 сагъатда Тбилисиден анъа туберча сагъатына 46 км этген поезд чыкыгъанды. Экинчи поезд Тбилисиден чыкыгъандан сора поездле ненча сагъатдан тубешгендиле? Москвадан неллей бир узаклыкда тубешгендиле? Хыйсабха чертеж этигиз.

3) Хар сагъатха 14 км этген велосипедчи Москвадан Тулагъа тебегенди. 2 сагъат арадан озгъандан сора, анъа туберча, Туладан мотоциклчи чыгыб, 3 сагъатдан анъа джолукыгъанды. Эки шахарны арасыны узаклыкы 184 км эсе, мотоциклчи хар сагъатха ненча километр этиб келгенди?

ОБЪЁМНУ ЁЛЧЕЛЕУ.

Бизни тегерегибизде болгъан затлада юч ёлчелери: узунлукълары, кенъликлери, мийикликлери болгъанла да бардыла; сёз ючюн, ящикле, шкафла, кырпычла, сернек тобла, д. а. к. затла кёбдюле. Хар аллай затны **объёму** барды.

Объёмланы уллулукълары тюрлю-тюрлю болургъа боллукъдула. Сёз ючюн, комнатаны объёму шкафныкындан уллуду, кырпычны объёму ящикникинден гитчеде, сернек тобланы объёмлары ўа хазна кълмай бирчадыла.

Объёмну ёлчелерге куб ёлчеле джюрюйдюле.

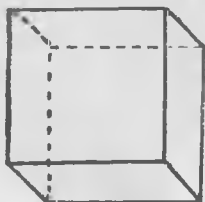
Кубну алты **граны** барды. Аны хар граныны формасы квадратды. Кубну гранълары бары да бир-бири бла тенъдиле. Кубну гранъларыны джанларына иегиле деб аталады. Кубну 12 иегиси барды. Кубну иегилери бары да бир-бири бла тенъдиле. Кубну 8 **тёббеси** барды.

Бир иегисини узунлугъу 1 м болгъан кубну объёмуна **куб метр** деб аталады.

Бир иегисини узунлугъу 1 дм болгъан кубну объёмуна **куб дециметр** деб аталады.

Бир иегисини узунлугъу 1 см болгъан кубну объёмуна **куб сантиметр** деб аталады.

822. Кубну юсюнден хапар айтыгъыз, гранъларын, иегилерин, тёббелерин кёргюзюгюз. Кубну суратын салыгъыз (44-чю сур.).

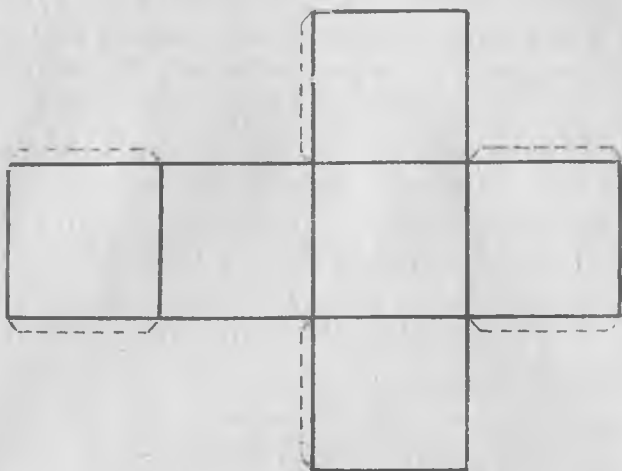

44-чю сур.

823. Сернек тобну, шкафын, ящикни, комнатаны узунлукъларын, кенъликлерин, мийикликлерин кёргюзюгюз.

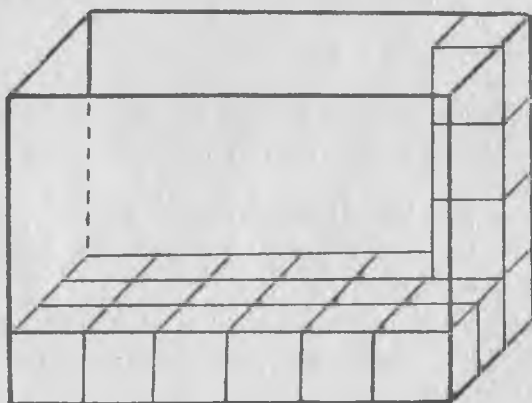
824. Узунлугъу 4 см, кенълиги 3 см, мийиклиги 2 см болгъан картон коробканы ичин бир куб сантиметр болгъан кубчукъла бла толтуругъуз да ары ненча кубчукъ сыйыннъанын санагъыз.

825. 45-чи суратда кубну юлгюсю салыннъанды. Анъа къараб иегиси 1 дм болгъан куб юлгю салыгъыз. Кесигиз да джелим бла джабышдырыб куб ишлегиз. Аллай кубну объёму неллей бир болады?

45-чи сур.

826. 46-чы суратда кёрюннъенни эсеблеб, ящикни объёму, тергегиз.

46-чы сур.

827. Класс комнатагъызны кёз къарам бла куб метрле бла толтуруб объёму тергеб чыгъарыгъыз.

828. Коробкаға ненча куб сантиметр сыйынныкды:

1) узунлугъу 8 см, кенълиги 1 см, мийиклиги 1 см болгъан;

2) » 6 см, » 4 см, » 1 см болгъан;

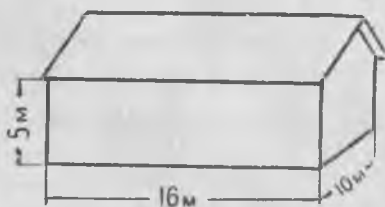
3) » 10 см, » 8 см, » 5 см болгъан.

Ящик, коробка, комната, д. а. к. затланы объёмларын билир ючюн, бир ёлче бла аланы узунлукъларын, кенъликлерин, мийикликлерин ёлчелеб, аланы бир-бирине керелерге керекди. Произвeдeниeдe хар заманда куб ёлчeлe чыгъадыла.

829. 1) Классны узунлугъу 7 м, кенълиги 5 м, мийиклиги 4 метрди. Класс комнатаны объёмун табыгъыз.

2) Классыбызны узунлугъу ... м, кенълиги ... м, мийиклиги ... м барды. Классыбызны объёму неллей бир болады?

830. Сарайны узунлугъу 16 м, кенълиги 10 м, мийиклиги 5 м барды. Сарайны объёму (башын айтмай) неллей бир болады? (47-чи сур.).

47-чи сур.

831. 1) Узунлугъу 8 м, кенълиги 6 м, мийиклиги да 5 м болгъан классда 40 сабий окъуйду. Хар сабийге ненча куб метр хауа джетеди?

2) Узунлугъу, кенълиги мийиклиги ... м, ... м, ... м болгъан классыбызда ... сохда окъуйду. Ол классда бир сохдагъа ненча куб метр хауа джетеди?

832. Узунлугъу 21 м, кенълиги 12 м, мийиклиги да 5 м болгъан цехде 28 ишчи ишлейди. Бир ишчиге ненча куб метр хауа джетеди?

833. Узунлугъу 12 м, кенълиги 5 м, мийиклиги да 3 метр болгъан сарайны ичи биченден толуду. 1 куб м биченни аўурлугъу 60 кг бола эсе, бютеу сарайда биченни аўурлугъу неллей бирди?

834. Залны узунлугъу 18 м, кенълиги узунлугъундан эсе 6 м-ге азды мийиклиги да кенълигинден эсе 7 м-ге азды. Залны объёмун табыгъыз.

835. Юйню узунлугъу 30 м-ди, кенълиги узунлугъуну $\frac{3}{5}$ тенъли, мийиклиги да кенълигини $\frac{1}{6}$ болады. Юйню объёму неллей бирди.

836. Ящикни кенълиги 3 дм-ди, узунлугъу кенълигинден юч кере кёбдю, мийиклиги уа кенълигинден эсе 2 дм-ге азды. Ящикни объёмун тергеб чыгъарыгъыз.

837. Бир коробканы узунлугъу 8 см-ди, кенълиги 6 см-ди, мийиклиги уа 4 см-ди. Экинчи коробканы бютеу ёлчелери биринчиден эсе эки къат уллудула. Экинчи коробканы объёму биринчиникинден ненча кере артыкъды?

838. Биринчи ящикни узунлугъу, кенълиги, мийиклиги 6 дм, 4 дм, 3 дм боладыла. Экинчи ящикни ёлчелери биринчиникинден эсе юч кере уллудула. Экинчи ящикни объёму биринчиникинден ненча кере уллуду?

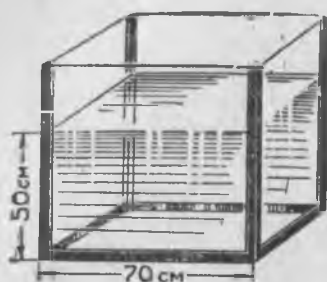
839. Квартира юйде юч комната барды. Бу тубюнде берилгенлеге кёре алгъы бурун хар комнатаны полуну площадын объёмун да, аны ызындан квартира юйню бютеу объёмун тергеб чыгъарыгъыз:

Комнатаны №	Узунлугъу	Кенълиги	Мийиклиги	Полну площады	Объёму
1	8 м	6 м	4 м		
2	7 м	5 м	4 м		
3	4 м	4 м	4 м		

840. Хар комнатасын башха-башха ёлчелеб, бютеу школугъузуна площады бла объёмун табыгъыз.

841. Иегиси 4 м болгъан гёзен кубча ишленнъенди. Аны объёмун тергеб чыгъарыгъыз.

842. Иегиси 70 см болгъан аквариум (48-чи сур.) кубча ишленнъенди. Аны ичине къуюлгъан сууну мийиклиги 50 см барды. Суу къуюб толтурулмай ненча куб сантиметр къалгъанды?

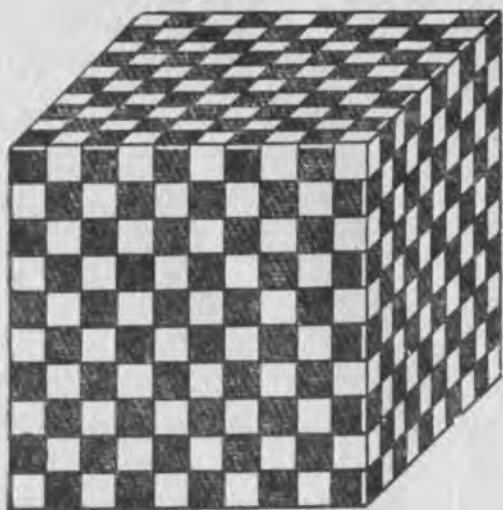

48-чи сур.

843. Металлдан ишленнъен кубну иегиси 10 см-ди. 1 куб см 8 г тарта эсе, ол кубну аурлугъу неллей бирди?

844. Иегиси 4 м; 8 дм; 11 см; 1 м 5 дм болгъан кублаңы объёмларын тергеб чыгъарыгъыз.

845. 1) Куб дециметрге юлешиннъен (гитчеленнъен) 49-чу суратха къарагъыз, анда ненча куб сантиметр болгъанын санагъыз.

49-чу сур.

2) Бир куб метр объёмну толтурур ючюн ненча куб дециметр керек боллукъду?

Айыртыу. Кубну бир кьатында ненча куб сантиметр болгъанын билигиз да, сора бютеулей кубда аллай ненча кьат болгъанын тергегиз.

Куб ёлчелени таблицасы.

1 куб м = 1 000 куб дм
 1 куб дм = 1 000 куб см
 1 куб см = 1 000 куб мм
 1 куб м = 1 000 000 куб см

 Узунлукъ
сантиметр

 Квадрат
сантиметр

 Куб
сантиметр

50-чи сур.

846. 50-чи суратда кёргозюлген ёлче бирликле не затда джюрюйдюле?

847. 3 куб м-де ненча куб дециметр барды? 5 куб м-де уа? 12 куб м-де уа? 8 куб м-де уа? 2 куб м 500 куб дм-де уа?

848. 6 дм-де ненча куб сантиметр барды? 10 куб дм-де уа? 16 куб дм-де уа? 9 куб дм 800 куб см-де уа?

849. 4 куб см-де ненча куб мм барды? 7 куб см-де уа? 12 куб см-де уа? 5 куб см-де уа? 7 куб см 280 куб мм-де уа?

850. 1 куб см суу 1 г тартады. 1 куб дм суу неллей бир тартады? 1 куб м суу'а?

851. 1 куб дм кьайын агъач 650 г тарта эсе, 1 куб м кьайын агъач неллей бир тартады?

852. Абадан ёлчелеге айландыргъыз:

1 000 куб дм	1 000 куб см	1 000 куб мм
4 000 куб дм	6 000 куб см	5 000 куб мм
9 500 куб дм	7 648 куб см	3 118 куб мм
35 800 куб дм	90 126 куб см	67 500 куб мм
198 725 куб дм	1 276 000 куб см	38 600 куб мм

853. Колхозда узунлугу 67 м 5 дм, кеңлиги 24 м, теренлиги да 2 м болгъан кёл орун кьазгъандыла. Андан чыкьгъан топуракъны 3 куб м сыйыннъан автомашинала бла ташыгъанларында, хар машина 60 кере топуракъ элтгенди. Топуракъны алайдан кьоратыр ючюн ненча машина керек болгъанды?

854. 1 куб м будайны ауурлугу 700 кг эсе, кюбюрюню узун-

лугъу 4 м, кенълиги 1 м 25 см, теренлиги да 80 см болгъан автомашинада неллей бир будай джюрюютюрге боллукъду?

855. Узунлугъу 12 м, къалынлыгъы 5 дм, мийиклиги да 24 м болгъан кырпыч къабыргъа къаларгъа керекди. Бир куб м-ге 500 кырпыч сыйына эсе, саўлай къабыргъаны ишлер ючюн ненча кырпыч керек боллукъду? Кырпычланы орталарына салыннъан раствор бютеу къабыргъаны объёмуна $\frac{1}{5}$ юлюшю бола эсе, къабыргъаны салыр ючюн къаллай бир раствор керекди?

856. Ишлене тургъан юйге узунлугъу 80 м, къалынлыгъы 5 дм, мийиклиги да 5 м болгъан кырпыч къабыргъала салгъандыла. Къабыргъаны бир кубометрине 500 кырпыч сыйыннъанды. Керекли кырпычны эки кюнню ичине ташыгъандыла, алай'а биринчи кюн экинчи кюнден эсе 3 кере аслам келтиргендиле. Биринчи кюн ненча, экинчи кюн да ненча кырпыч келтиргендиле? Чыгъаргъаныгъызны дагъыда бир тергеб кёрююз.

857. (Эсде.) Суу бузласа, аны объёму $\frac{1}{10}$ юлюшге кёб болады. 490 куб м сууну бузлагъандан сора объёму неллей бир боллугъун тергеиз.

858. (Эсде.) Спорт бла кюрешмеген адамланы ёбгелерини ичине 3 000 куб см хаўа сыйынады, спорт бла кюрешген адамланы ёбгелерине ўа 5 700 куб см-ге дери сыйынады. Спорт бла кюрешген адамланы ёбгелерине неллей бирге артыкъ хаўа сыйынады?

859. Узунлугъу 7 дм, кенълиги 4 дм, мийиклиги да 35 см болгъан аквариумну ичине суу къуюб, аны 30 см мийикликге толтургъандыла. Аквариумгъа ненча литр суу къуюлгъанды?

Эсгертиў. 1 л суу 1 куб дм болады.

860. Фабрикада узунлукълары 12 см, кенъликлери 7 см, мийикликлери да 5 см болгъан пачкалагъа шекер салыб, аланы узунлукълары 6 дм, кенъликлери 56 см, мийикликлери да 2 дм болгъан ящиклеге джыйгъандыла. Быллай ящиклени 100-не ненча пачка джыйгъандыла?

861. Сернек тобланы узунлукълары 5 см, кенъликлери 3 см 5 мм, мийикликлери да 11 см 5 мм эди. Узунлугъу 3 дм, кенълиги 2 дм, мийиклиги да 1 дм 4 см болгъан ящиклеге ненча сернек тоб сыйыннукъды?

862. (Эсде.) Колхозда ийнеклеге деб хазырланнъан силосну узунлугъу 24 м, кенълиги 5 м, теренлиги да 5 м болгъан

тюзмюйюш формада къазылгъан уругъа салгъандыла. 1 куб м силос 5 ц чеге эсе, колхоз къаллай бир силос хазырлагъанын билегиз.

863. Ишлеген джерледе джер къазаргъа атлаучу экскаваторла бла хайырланадыла (51-чи сур.). Аллай экскаваторну къуйгъучу (ковшу) бир джолгъа 14 куб м джерни алыб, бир сагъатны ичине аллай 45-ни бир джанына тегеди. Экскаватор 16 сагъатны ичине ненча куб метр джерни къоратады? 1 куб м

51-чи сур.

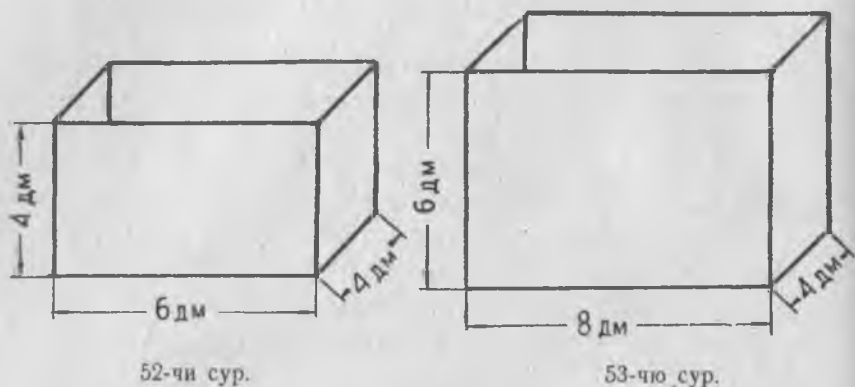
джерни аурлугъу 14 ц бола эсе, бютеу къотарылгъан джерни аурлугъу неллей бир тонна боллукъду?

864. 2 мин. ичине 3 экскаватор 108 куб м джерни къазыб алыб, бир джанына элтиб къотарады, бир джер къазыучу адам'а сегиз сагъатлыкъ иш кюнню ичине къуру 5 куб м джерни къазыб атады. Бир экскаватор 8 сатъатны ичине этген ишни этер ючюн ненча адам керек боллукъ эди?

865. Быллай ёлчелери болгъан брусланы объёмларын табыгъыз:

1)	Узунлугъу 80 см,	кенълиги 12 см,	мийиклиги 8 см;
2)	» 1 м 20 см,	» 4 дм,	» 3 дм,
3)	» 2 м,	» 6 дм,	» 45 см.

866. 52-чи бла 53-чю суратлада кѣргюзюлген ящиклени объёмларын тенълешдиригиз. Бир ящикни объёму башханыкындан неллей бирге уллу неда неллей бирге гитче болгъанын тергегиз.

867. Узунлугъу 18 м, кенълиги 12 м, мийиклиги 4 м болгъан сарайны объёмуна $\frac{2}{3}$ кесегине бичен джыйылгъанды; ары тюз биченден эсе, клевер бичен 3 кере аслам джыйылгъанды. Клевер бичен сарайны ненча куб метрин, тюз бичен да ненчасын алгъанларын табыгъыз. Чыгъаргъаныгъызны дагъыда тергеб кѣрюгюз.

868. Ёлчелери 8 м $\times$ 8 м $\times$ 4 м болгъан джер юйню объёмуна $\frac{3}{4}$ юлюшюне 4 джюк машина келтирген бузну салгъандыла. Бир машинагъа 4 куб м буз сыйына эсе, ала джер юйню толтурур ючюн ненча кере барыб къайытыргъа керекдиле?

869. 20 м $\times$ 15 м $\times$ 4 м ёлчелери болгъан бичен орунну ичин 1 куб м-и 60 кг тартхан биченден толтургъандыла. Бир кюннъе бир ийнеке 8 кг бериу бла ол бичен 90 ийнеке ненча кюннъе джетерикди?

870. 1) Комнатаны узунлугъу 8 м, кенълиги 5 м, мийиклиги 4 м болады. Аны полуну, потолугуну, къабыргъаларыны площадын тергеб чыгъарыгъыз.

2) Школгъа джюрюб башламагъан сабийлеге саугъагъа деб сохдала узунлугъу 16 см, кенълиги 8 см, мийиклиги 6 см болгъан картондан гинджи юйчюк ишлерге оноулашхандыла. Ол юйчюкню полуна, потолугуна, къабыргъаларына неллей бир картон керекди?

871. Бизни классны узунлугъу ... м-ди, кенълиги ... м-ди, мийиклиги ... м-ди. Бизни классны полуно, потологуну, къабыргъаларыны площади неллей бирди?

872. Узунлугъу 8 м, кенълиги 6 м, мийиклиги 4 м болгъан комнатаны къабыргъалары бла потологун акъларгъа, полун бояргъа керекди. Потолок бла къабыргъаланы 1 кв. м-ин акълагъанны багъасы 115 кап., полну 1 кв. м-ин баягъанны багъасы 65 кап. болады. Бютеу этиллик ишни багъасына неллей бир чыгъарыкъды? (Терезеле бла эшикле къабыргъаланы площадьна киредиле).

873. Тергеу хыйсаб: «Бизни классыбызны къабыргъалары бла потологун акълагъанлыкъгъа неллей бир багъа чыгъады?»

Тергер ючюн классны узунлугъун, кенълигин, мийиклигин эмда 1 кв. м-ни акълагъанлыкъгъа не чыгъарыгъын табыгъыз.

874. Узунлугъу 10 м, кенълиги 6 м, мийиклиги 3 м болгъан комнатаны къабыргъаларына оюулу къагъытла джабышдырыргъа дегендиле. Оюулу къагъытны бир чырмалгъаны 6 кв. м къабыргъагъа джетеди. Оюулу къагъытны бир чырмалгъаны 45 кап. эсе, саулай къабыргъагъа джетерик къагъытны багъасы неллей бир боллукъду?

875. Тергеу хыйсаб: «Мен джашагъан комнатаны къабыргъаларына джетерик оюулу къагъытны багъасы неллей бир боллукъду?»

876. Классда быллай таблицахъ тагъылгъанды (54-чю сур.):

<i>Классны узунлугъу</i>	<i>8 м</i>
<i>„ кенълиги</i>	<i>6 м</i>
<i>„ мийиклиги</i>	<i>4 м</i>
<i>Полну площади</i>	<i>48 кв. м</i>
<i>Классны объёму</i>	<i>192 куб м</i>

54-чю сур.

Классыгъыз бла кесигизни комнатагъызны юсюнден быллай таблицахъкъла этигиз.

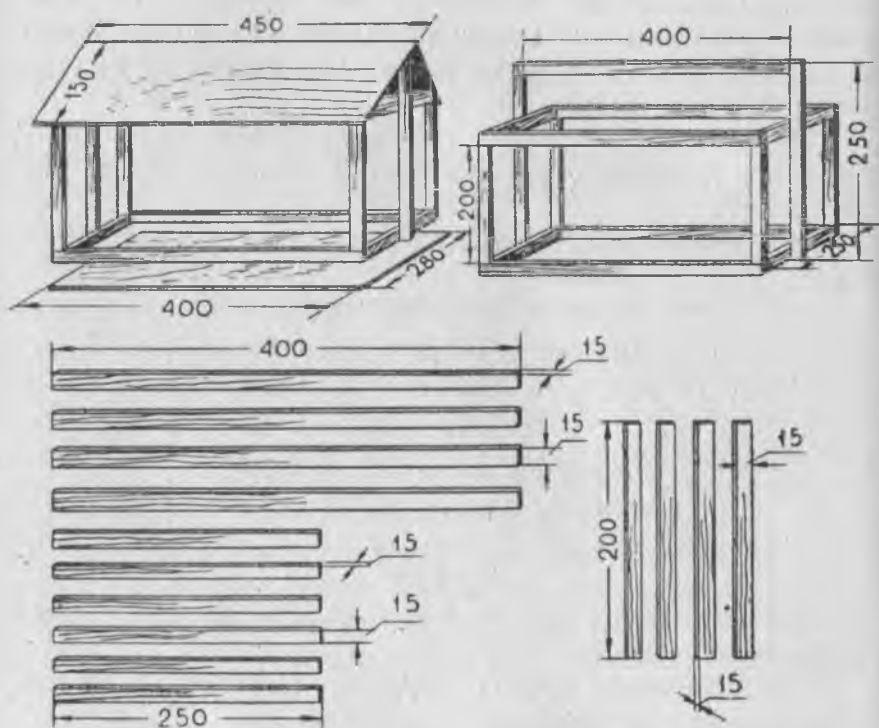
877. Объёмланы табыуъга берилген хыйсабланы кесигиз этеллик эсегиз кёрюгюз:

1) Иегиси 8 см болгъан кубну объёмун тергеб чыгъарыгъыз.

2) Узунлугъу 16 м, кенълиги узунлугъуну $\frac{3}{4}$ юлюшю болгъан, мийиклиги да 4 м болгъан зал барды. Залны объёмун тергеб чыгъарыгъыз.

3) Узунлугъу 10 м, кенълиги 6 м болгъан джерни юсюн тереилги 3 дм болгъан къар джабханды. Школ сабийле ол къарны алайдан ёлчелери 15 дм×10 дм×4 дм болгъан ящик бла чаначыкъгъа салыб ташыйдыла. Ол къарны ташыб бошар ючюн ящикни ненча кере толтурургъа керек боллукъду?

4) Амбарны узунлугъу 12 м, кенълиги 10 м, мийиклиги узунлугъундан 3 кере аз болады. Амбарны объёмуна $\frac{1}{3}$ -ине будай бла къара будай къуюлгъандыла, къара будай будайдан 3 кере аз къуюлгъанды. 1 куб м къара будай ... кг тарта эсе, ары къуюлгъан къара будайны ауурлугъун табаргъа. (206-чы бетде, 3-чю кышакъгъа къарагъыз).

55-чи сур.

878. Берилген чертѣж бла сабийле чыбчыкѣлагъа аш берген юйчюк этерге оноулашхандыла (55-чи сур.). Сора алгъын ала ишге керекли затланы: къанъаланы, агъач рейкаланы, чюйлени хазырлагъандыла. Тергеб чыгъарыгъыз: 1) юйчюкню ишлер ючюн ненча къанъа керекди эм къаллай ёлчелери болгъан къанъала керекдиле;

2) къаллай ёлчелери болгъан эм ненча рейка керекди;

3) керекли рейкаланы этер ючюн неллей бир узунлугъу болгъан тёртгюл агъачны джарыргъа керекди. (Суратда кёргюзюлген ёлчеле миллиметрле бла берилгендиле.)

Къайытарыугъа соруула эм примерле.

1) Кубну юсюнден хапар айтыгъыз.

2) Объёмну ёлчелерин айтыгъыз. Аланы таблица халда джазыгъыз.

3) Ящикни объёмун къалай тергерге боллукъду? комнатаны уа?

4) Объёмну табыугъа хыйсаб джарашдырыгъыз да аны тергеб чыгъаргъаныгъызны джазыгъыз.

879. (Э с д е).

1) $16 \times 20 \times 5 - 3\,600 : 6$	$400 - 200 : 20 \times 40$
$18 \times 25 \times 4 - 6\,400 : 8$	$(400 - 200) : 20 \times 40$
$12 \times 2 \times 50 + 7\,200 : 6$	$(1\,000 - 200) : 40 + 190$
$25 \times 13 \times 4 + 4\,900 : 7$	$3\,000 + 50 \times 20 - 1\,500$
$48 \times 50 + 1\,600 : 4 - 1\,400$	$1\,800 + 6\,000 : 5 - 1\,100$

2) $802 \times 406 - 900\,072 : 18 + 63\,392$
 $532\,000 : 760 + 407 \times 360 - 82\,008$
 $589\,000 + 500 \times 380 - 191\,580 : 93$
 $100\,000 - 136\,068 : 68 + 4\,600 \times 900$

3) $1\,000\,000 - 129\,000 : 129 + 19\,140 : 132$
 $304\,080 + 240 \times 108 - 1\,040\,520 : 520$
 $(10\,200 - 9\,891) \times (70\,204 - 69\,874) : 206$
 $(701\,020 - 698\,456) \times (208\,128 : 542)$

880. 1) $214\,300 - 1\,368 \times 154 + 615\,729 : 167$
 $861\,492 : 246 + 272\,363 - 685 \times 348$
 $609 \times 896 - 545\,664 + 748\,616 : 362$
 $902\,975 : 475 + 38\,099 - 206 \times 175$

$$\begin{aligned}
 2) & (1\,015 - 332\,926 : 818) \times (240\,372 : 396 + 302) \\
 & (2\,796 + 696\,264 : 866) : (9\,340 - 84 \times 110) \\
 & (96\,218 + 574\,894) : 956 + (600\,000 - 178\,688) : 464 \\
 & (22\,287 - 308 \times 72) : 111 + (3\,090 - 1\,192\,740 : 386)
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 3) & 33\,761\,575 : 925 - 28\,195\,128 : 936 + 19\,824 \\
 & 1\,015\,584 : 1\,192 + 870 \times 584 - 99\,074 \\
 & 10\,000\,000 + 4\,971\,420 : 1\,278 \times 3\,700 - 14\,393\,000 \\
 & 1\,000\,000 - 606 \times 1\,424 : 1\,212 + 10\,756
 \end{aligned}$$

ЗАМАННЫ ЁЛЧЕЛЕУ.

Заманны ёлчелерини таблицасы.

Ёмюр 100 джылгъа тенъ болады.

Джылда 12 ай болады.

Къысха джыл 365 кюн болады, узун джыл 366 кюн болады.

Ай не 30, неда 31 кюн болады (февральда не 28, неда 29 кюн болады).

Суткада 24 сагъат барды.

Сагъатда 60 минут барды.

Минутда 60 секунд барды.

881. Бир-бири ызындан айланы санаб, хар айда ненча кюн болгъанын айтыгъыз.

Суткалада сагъатланы санауу кече арадан башлаб кюн-ортагъа — кюндюз 12 сагъатха дери, кюнортадан башлаб кече арагъа—12 сагъатха дери бардырыгъа боллукъду. Алай'а темир джоллада, почтада, телеграфда, радиоа дагъыда ала кибиб учреждениеледе сутканы экинчи джарымында сагъатны стрелкасы кѣргюзген замангъа 12 сагъат къошуб, заманны 24 сагъат бла тергейдиле. Сѣз ючюн «кюндюз 1 сагъат», дерни орнуна 13 сагъат дейдиле: «инъир 6 сагъат» дерни орнуна 18 сагъат дейдиле; «кече 12 сагъат» дерни орнуна 24 сагъат дейдиле.

882. 1) Циферблатны кѣргюзген 56-чы суратха къарагъыз.

Циферблатда неллей бир заман кѣргюзюледи?

2) Заманны эки тюрлю кѣргюзюрча циферблатны суратын салыгъыз эм стрелкалары 18 сагъатны кѣргюзюрча алай салыгъыз.

Стрелкала 20 сагъатны кѣргюзюр ючюн, аланы къалай салыргъа керекди?

56-чы сур.

Заманны 12-шер сагъат бла санауда ол ненча сагъат болады?

883. Бу таблицаны джазыб алыгъыз да, аны толтуругъуз:

Заманны 12 сагъат бла санау	Заманны 24 сагъат бла санау
Эртден 9 сагъат	9 сагъат
Кюндюз 12 сагъат	
Кюндюз 1 сагъат	13 сагъат
Кюндюз 4 сагъат	
Инъир 6 сагъат 30 м.	
Инъир 9 сагъат 10 мин.	
Кече 12 сагъат	

884. Календарьны бетине къарагъыз да, анда не кѣргюзюлгенин айтыгъыз (57-чи сур.).

885. Январь бла февральгъа салыннъан табель-календарьгъа къарагъыз. Аллайны мартха, апрелге майгъа да салыгъыз.

57-чи сур.

Ыйыкъны кюнлери	Январь	Февраль
Баш кюн	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Гюрге кюн	5 12 19 26	2 9 16 23
Бараз кюн	6 13 20 27	3 10 17 24
Орта кюн	7 14 21 28	4 11 18 25
Байрым кюн	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Шабат кюн	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Ыйых кюн	3 10 17 24 31	7 14 21 28

886. Табель-календарь бла хайырлана, бу соруулагъа джу-аб беригиз:

1) Февральны 1-чи кюню баш кюн эди. Баш кюн дагъыда ол айны къайсы кюнлерине тюшеди?

2) 15-чи январь байрым кюн эди. 17-чи январь ыйыккыны къайсы кюню эди? 22-чи январь'а? 25-чи январь'а?

3) 1-чи мартдан 20-чы майгъа дери ненча кюн болгъанын календарь бла терегиз. 1-чи сентябрьдан 7-чи январьгъа дери да терегиз.

887. Бу юлгюге къараб, кюйюгюзде кесигизге кёчюучю календарь ишлегиз (58-чи сур.)

888. Тёртюнчю классны окъуучусу Къобанланы Добайны кюн режим ма былайды:

58-чи сур.

7 сагъ.— 8 сагъ. 20 мин.

Орундан къобама, гимнастика этиб, бет-къол джуама? Ушхууур ашаб, школгъа кетеме.

8 сагъ. 30 мин.— 13 сагъ.

Школда дерследе эм обществогъа хайырлы урунуу ишледе болама.

13 сагъ. 30 мин.— 14 сагъ. 30 мин.

Кюнорталыкъ ашайма, солуйма, юй джумушха болушама.

14 сагъ. 30 мин.— 17 сагъ.

Хауада ойнайма.

17 сагъ.— 18 сагъ. 30 мин.

Дерслерими хазырлайма.

18 сагъ. 30 мин.— 19 сагъ. 30 мин.

Чай ичеме. Таза хауада солуйма.

Бараз кюнледе кружокга барама.

19 сагъ. 30 мин.— 20 сагъ.

Инъыр ушхууур ашайма.

20 сагъ.— 21 сагъ.

Китаб окъуйма.

21 сагъ.— 21 сагъ. 30 мин

Тынчайыргъа хазырланама эм джукъларгъа оруннга киреме.

Окъуучуну хар ишге неллей бир заманы къорагъанын терегиз.

Кесигизни режимигизни бу берилген режим бла тенълешдириб кёрюгюз.

889. Иван Владимирович Мичурин кюнюн ма былай юлеше эди.

Орундан эртденбла 5 сагъатда тура эди. 6 сагъатда эртден Ушхууур ашай эди. 7 сагъатдан 12 сагъатха дери питомникде

ишлей эди. 12 сагъатдан 12 сагъат 30 мин. дери кюнорта уш-хууур ашай эди. Кюнорталык ашагъандан сора газет окъуй эди эмда солуй эди. 15 сагъатдан 17 сагъатха дери питомникде ишлей эди. 17 сагъатда чай иче эди, 17 сагъат 30 минутдан 21 сагъатха дери кабинетде ишлей эди. 21 сагъатда инъир ушхуу-ур ашай эди эмда 22 сагъатда джукъларгъа джата эди.

Иван Владимирович питомник бла кабинетде кюнуне ненча сагъат ишлей эди?

890. «Усда къолла» деген кружокну иши 1 сагъат 15 мин. бара эди. Кружок ненча минутну бара эди?

891. Поезд Москвадан Владивостокга дери 9 сутка 4 сагъат баргъанды. Поезд джолда ненча сагъатны болгъанды?

892. Бу тубюнде санлада абадан ёлчелени уагъыракъ ёлчелеге айландыргъыз:

1) айлагъа: 8 джылны; 15 джылны; 10 джыл 10 айны; 12 джыл 8 айны;

2) сагъатлагъа: 5 сутканы; 12 сутканы; 6 сутка 15 сагъатны; 20 сутка 10 сагъатны;

3) минутлагъа: 10 сагъатны; 19 сагъатны; 6 сагъат 30 минутну; 15 сагъат 45 минутну;

4) секундлагъа: 8 минутну; 14 минутну; 7 минут 15 секундну; 16 минут 15 секундну.

893. Тергегиз: 1) суткада ненча минут болгъанын; 2) сагъатда ненча секунд болгъанын.

894. Къурамлы ат аталгъан санланы бош ат аталгъанлагъа айландыргъыз:

1) 18 сагъат 30 мин. 45 секундну — секундлагъа; 2) 7 ыйыкъ 6 сутка 20 сагъатны — сагъатлагъа.

895. Ахматха 10 джыл бла бир ай болгъанды. Ол ненча сагъат болады?

Эсгертиу. 8 джылда 365-шер кюн, 2 джылда 366-шар кюн деб тергегиз.

896. Ишчи станогун да иги джарашдырыб, ишлеген джоругъун да таб этиб, норма бла 30 сменагъа этиллик ишни 12 сменагъа этгенди. Ишчи бир сменада 7 сагъат ишлей эсе, ол ненча сагъат заманны экономия этгенди?

897. Джерни ючюнчю искусственный спутниги ал кёзюде Джерни тегерегине 106 минутха айлана эди. Ол ненча сагъат бла ненча минут болады?

898. Дерслерин этиб бошаб, Файруз Назийге былай айтханды: «Бюгюн мен дерслерими 3 600 секундха этиб бошадым».— «Мен'а,— деди Назий,— дерслерими 1 сагъатха этгенме». Экинден дерслерин къайсы дженъил этгенди?

899. Адам 36 миллион минут джашаргъа боллукъмуду?

900. Абадан ёлчелеге айландыргъыз:

240 сагъ.	900 мин.	960 сек.
384 сагъ.	2 880 мин.	4 200 сек.
50 сагъ.	4 345 мин.	9 860 сек.

901. 144 сагъатда ненча сутка барды? 3 600 сек. ненча сагъат барды?

902. 20 сек. ичине экскаватор къазыб алыб 6 куб джерни бир джанына элтиб къотарады.

Экскаватор 1 мин. ненча куб метр джерни къазыб элтиб бир джанына къотарады? 1 сагъатха ўа? 8 сагъатха ўа?

903. Къумач согъуучу тиширў чоллакъны нормада кёргюзюлген 8 секундну орнуна 5 секундха аўушдуруб башлады. Ол аны иш кюнню ичинде 4 000 кере аўушдурады. Къумач сокъгъан тиширў иш кюнню ичине неллей бир заманны (сагъатны эм минутну) экономия этеди?

904. «Минутладан сагъат къуралады» дегенни кёргюзген хыйсаб джарашдыргъыз.

905. Машина 4 сек. ичинде суўну тюбюнде 25 куб м ил топуракъны алады. Ол 1 сагъатха неллей бир ил топуракъ алады? 10 сагъатха ўа?

906. Уллу ёлчелени уўажъ ёлчелеге айландыргъыз:

Айла бла	Сагъатла бла	Минутла бла	Секундла бла
10 джыл	8 сутка	15 сагъ.	12 мин.
15 джыл	30 сутка	20 сагъ.	30 мин.
6 джыл 5 ай	5 сутка 12 сагъ.	4 сагъ. 30 мин.	10 мин. 15 сек.
9 джыл 10 ай	10 сутка 10 сагъ.	7 сагъ. 48 мин.	15 мин. 30 сек.
18 джыл 11 ай	16 сутка 10 сагъ.	13 сагъ. 50 мин.	40 мин. 50 сек.

907. Уллу ёлчелеге айландыргъыз:

Эсде	Джазыб
36 ай 120 мин.	576 сагъ. 8 950 мин.
64 ай 360 мин.	864 сагъ. 13 600 сек.
48 сагъ. 600 мин.	723 сагъ. 18 800 сек.
96 сагъ. 140 мин.	1206 сагъ. 15 768 сек.
144 сагъ. 250 мин.	780 мин. 18 270 мин.

Къошуу эм алыу.

908. Лётчик бир суткада хауада 12 сагъ. 45 мин. болгъанды, башха суткада 10 сагъ. 35 мин. болгъанды. Эки сутканы ичинде лётчик хауада неллей бир заманны тургъанды?

$$\begin{array}{r}
 12 \text{ сагъ. } 45 \text{ мин.} \\
 + \quad 10 \text{ сагъ. } 35 \text{ мин.} \\
 \hline
 22 \text{ сагъ. } 80 \text{ мин.} \\
 \hline
 23 \text{ сагъ. } 20 \text{ мин.}
 \end{array}$$

909. Къошугъыз:

1) 5 сагъ. 15 мин. + 45 мин.

8 сагъ. 35 мин. + 16 сагъ.

6 мин. 12 сек. + 48 сек.

9 мин. 30 сек. + 51 мин.

6 джыл 5 ай + 8 джыл 7 ай

3 джыл 10 ай + 4 джыл 8 ай

15 сутка 18 сагъ. + 9 сутка 4 сагъ.

2 сутка 14 сагъ. + 7 сутка 10 сагъ.

2) 17 сагъ. 47 мин. + 5 сагъ. 13 мин.

12 сагъ. 38 мин. + 19 сагъ. 56 мин.

36 мин. 58 сек. + 23 мин. 2 сек.

15 мин. 46 сек. + 57 мин. 50 сек.

910. Бир джерден бир джерге чабханында бир пионер 2 мин. 54 сек. къоратханды, экинчи пионер андан 18 сек. артыкъ къоратханды, экинчи пионер андан 18 сек. артыкъ къоратханды. Экинчи пионер ол джерни неллей бир заманны чабыб ётгенди?

911. Машинист поездни бир шахардан башха шахаргъа элгеди. Ол джолда 4 сагъ. 45 мин. баргъанында, дагъыда баргъаны чакълы бирден артыкъ, 2 сагъ. 35 минутха кёб барлыгъы кълалгъанды: Машинист поездни бир шахардан экинчи шахаргъа неллей бир замангъа элтирге керекди?

912. 36 мин. 28 сек.+23 мин. 32 сек.
 20 сагъ. 46 мин.+15 сагъ. 30 мин.
 14 джыл 11 ай +25 джыл 10 ай
 8 сагъ. 56 мин.+ 7 сагъ.
 9 мин. 57 сек. +13 сек.
 7 джыл 10 ай + 6 ай

913. Фатимагъа 9 джыл 8 ай болгъанды. Ол кесини кърнашындан 4 джыл бла 6 айгъа кичиди. Аны кърнашына ненча джыл болгъанды?

914. Кърнашына 8 джыл 11 ай болгъанды. Ол эгечинден 2 джыл бла 9 айгъа кичиди. Эгечине ненча джыл болгъанды?

915. Къабыргъа газетни чыгъарыр ючюн сохдала бир кюн 1 сагъ. 10 мин., экинчи кюн андан 1 сагъ. 15 мин. артыкъ заман кърнатхандыла. Къабыргъа газетни чыгъарыргъа сохдала саулай да неллей бир заман кърнатхандыла?

916. Сохдала 3 кюнню ичинде колхозгъа бичен джыяргъа болушхандыла. Биринчи кюн ала 1 сагъ. 10 мин. ишлегендиле, экинчи кюн андан 30 мин. кёб ишлегендиле, ючюнчю кюн биринчи кюн бла экинчи кюн биргелей ишлеген заманларындан 20 минутха аслам ишлегендиле. Орта тергеу бла сохдала колхозда кюн сайын бичен джыйыуда неллей бир заман ишлегендиле? Хыйсабда берилгенлени кыйсахча джазыгъыз.

917. (Эсде.) Алыгъыз:

1 джыл—4 ай	1 сагъ—24 мин.	15 джыл—5 джыл 8 ай
8 джыл—7 ай	16 сагъ—48 мин.	30 сутка—6 сутка 17 сагъ.
1 сутка—15 сагъ. 7 мин.—15 сек.		22 сагъ.—18 сагъ. 49 мин.
6 сутка—18 сагъ. 17 мин.—56 сек.		50 мин.—26 мин. 33 сек.

918.	45 мин. 50 сек.	12 сагъ. 18 мин.
	15 мин. 38 сек.	4 сагъ. 50 мин.
	30 мин. 12 сек.	7 сагъ. 28 мин.

56 джыл 10 ай—28 джыл 8 ай
24 джыл 3 ай—10 джыл 9 ай
20 сагъ. 36 мин.—17 сагъ. 28 мин.
16 сагъ. 12 мин.—15 сагъ. 40 мин.

919. Алыгъыз эмда тюз-терс этилгенин тергеб кёрююз;

28 сутка 21 сагъ.—15 сутка 13 сагъ.
17 сутка 12 сагъ.—11 сутка 23 сагъ.
50 мин. 50 сек.—22 мин. 6 сек.
42 мин. 2 сек.—40 мин. 9 сек.

920. 1) Бир кьошулуучу 2 сагъ. 48 минутду, экинчи кьошулуучу андан 1 сагъ. 12 минутха асламды. Бу санланы сумма-сы неллей бир болады?

2) Азланыучу 5 минутду, аслаучу 5 секундду. Башхалыккыны табаргъа.

3) Азланыучу 10 сагъатды, аслаучу 10 минутду. Бу санланы башхалыгъы неллей бирди?

921. Сабийле 6 сагъат 45 минутха джел тирменни моделин этгенди. Аланы заманларыны бир кесеги детальланы этгенне кетгенди, модельни джыяргъа 1 сагъ. 50 мин. заманлары кетгенди. Детальланы этерге неллей бир заманлары кетгенди?

922. Ишчи бир детальны этерге биринчи кюн 2 сагъ. 5 мин. кьоратханды, экинчи кюн андан 28 минутха аз кьоратханды. Ишчи экинчи кюн детальны неллей бир замангъа этгенди?

923. Ишчи биринчи детальны 4 мин. 10 секундха этгенди, онунчу детальны — 2 мин. 58 секундха этгенди. Онунчу детальны этер ючюн ишчи неллей бир заманны аз кьоратханды?

924. Къарнашына 12 джыл 8 ай болгъанды. Ол эгечинден 3 джыл бла 10 айгъа тамадады. Эгечине ненча джыл болгъанды?

925. Эгечине 10 джыл 7 ай болгъанды. Ол къарнашындан 1 джыл бла 9 айгъа тамадады. Къарнашына ненча джыл болгъанды?

926. 4 сагъ 38 мин.+7 сагъ. 46 мин.—8 сагъ. 45 мин.
9 мин. 16 сек.—5 мин. 50 сек.+6 мин 7 сек.

927. 3 ай 12 сутка + 5 ай 15 сутка — 4 ай 28 сутка.
6 сутка 12 сагъ.—2 сутка 20 сагъ.+5 сутка 8 сагъ.

928. (Эсде.)

1) 40 минутха 40 минутну кьошуб, андан ары да 6 сагъ. болгунчу 40-шар минут кьшуб барыргъа.

2) 540 минутдан 60 минутну алыб, андан ары да нуль къалгъынчы 60-шар минут алыб барыргъа.

3) 15 сагъатха 15 сагъатны къошуб, андан ары да 5 сутка болгъунчу 15-шер сагъатны къошуб барыргъа.

929. Юч кюнню ичинде лётчик хауада 40 сагъ. 50 мин. болгъанды. Биринчи кюн ол хауада 12 сагъ. 30 мин. болгъанды. экинчи кюн андан 50 минутха аз болгъанды. Ючюнчю кюн лётчик хауада неллей бир заманны болгъанды?

930. Юч конёкчу бир джерден бир джерге эришиб чабышхан-дыла. Аланы бири бир белгиден бир белгиге 19 мин. 10 секунд-ха баргъанды. Экинчи — 19 минут 2 секундха, ючюнчю — 18 ми-нут 54 секундха баргъанды. Ючюнчю конёкчу экинчиден эсе нел-лей бирге дженъил баргъанды? биринчиден эсе уа?

931. Москвадан Киевге дери «ТУ-104» Б самолёт 1 сагъ. 10 минутха уада, ары дженъил баргъан поезд бла барыры ючюн 15 сагъ. 40 мин. керек болады.

Бу берилгенле бла алыгъа хыйсаб джарашдырыгъыз, аны тергеб чыгъарыгъыз.

932. Эм алгъа айланыб тебregenлеринде биринчи спутник Джерни тегерегине 96 мин. 10 секундха айлана эди, экинчи спутник — 103 мин. 45 секундха, ючюнчю спутник — 106 минутха айлана эдиле.

Бу берилгенле бла алыгъа хыйсабла джарашдырыгъыз эм-да аланы тергеб чыгъарыгъыз.

933. $15\text{ м } 38\text{ см} + 12\text{ м } 76\text{ см}$
 $13\text{ сагъ. } 56\text{ мин.} + 15\text{ сагъ. } 28\text{ мин.}$
 $18\text{ км } 40\text{ м} - 6\text{ км } 70\text{ м}$
 $20\text{ сутка } 16\text{ сагъ.} - 7\text{ сутка } 18\text{ сагъ.}$
 $52\text{ сом } 48\text{ кап.} : 64\text{ кап.}$
 $36\text{ сом } 8\text{ кап.} \times 48.$

934. $18\text{ джыл } 11\text{ ай} + 12\text{ джыл } 9\text{ ай}$
 $11\text{ мин. } 35\text{ сек.} - 3\text{ мин. } 52\text{ сек.}$
 $7\text{ т } 326\text{ кг} + 2\text{ т } 674\text{ кг}$
 $65\text{ сом } 4\text{ кап.} - 25\text{ сом } 8\text{ кап.}$
 $15\text{ т } 60\text{ кг} \times 38 + 6\text{ ц } 58\text{ кг} \times 26$
 $(20\text{ мин. } 36\text{ сек.} + 15\text{ мин. } 24\text{ сек.}) : 18$

935. СССР-де бир секундну ичине 15 т ташкёмюр къазылады. СССР-де бир сагъатны ичине неллей бир ташкёмюр къазылады? бир сменагъа уа (6 сагъ.)?

936. Юч тонналыкъ машина мюрзеуден къол бла 35 минутха джюкленеди, мюрзеу джюклеучю машина бла уа 7 кере дженъил джюкленеди. Колхоз аллай мюрзеу джюклеучю машина бла хайырланса, юч тонналыкъ машинала бла элеваторгъа 1 800 т мюрзеуню ташыгъан заманда, неллей бир заманын экономия этерикди?

937. Север полюсда бир буз къая 6 айны ичинде 1 166 км 400 м-ге джюзюб баргъанды. Орта тергеу бла буз къая бир айгъа неллей бирни баргъанды? суткагъа уа? сагъатха уа? минутха уа?

938. 10 сагъ. 40 минутда станциягъа кѣмюр джюклениб 32 вагон келгенди. Комсомол бригада кѣмюрню эрлей къотарыб, вагонлагъа агъач джюклегенди. Орта тергеу бла хар вагонну 12 минутха джюклегенди. Андан сора вагонланы тыйгъычсыз ашыргъандыла. Вагонланы станциядан къайсы сагъатда ашыргъандыла?

939. А шахардан Б шахаргъа автобус 10 сагъ. чыгъыб, расписаниеге кѣре, 16 сагъатда Б шахаргъа келирге керек эди. Шахарланы арасы 228 км-ди. 14 сагъатда автобус А шахардан 152 км узакълыкъта эди. Ол барыудан барса автобус Б шахаргъа тамам расписаниеде кѣргюзюлген замангъа келелликмиди? Чертеж этигиз.

940. Сууда къайыкъ бла джюзюб, сабийле бир джерден бир джерге барыб ызларына къайтханларында 2 сагъ. 15 мин. заман къоратхандыла. Сууну ѳрге баргъандан эсе, суу баргъан джанына ала 2 кере дженъил джюзгенди. Суу баргъан джанына неллей бир заманны джюзюб баргъандыла эмда сууну ѳрге неллей бир замангъа джюзюб келгенди?

Эсгертиу. 2 сагъ. 15 минутну минутлагъа айландырыгъыз.

941. Турист пионерле мийик таугъа 1 сутка 8 сагъатха миниб тюшгенди. Таугъа чыкыгъан заманларында эсе, андан тюшген заманларында 3 кере аз заман къоратхандыла. Ала таугъа неллей бир замангъа чыкыгъандыла эм таудан ызларына неллей бир замангъа тюшгенди? Чыгъаргъаныгъызны джанъыдан тергеб кѣрююз.

Эсгертиу. 1 сутка 8 сагъ. сагъатлагъа айландырыгъыз.

942. Кюн 6 сагъ. 24 минутда чыгъыб, 18 сагъ. 50 мин. батады. Кюнню узунлугъун тергеб чыгъарыгъыз.

943. Тракторчу ишин инъирде 22 сагъ. 30 мин. башлаб, эртден 20 сагъ. 15 минутда бошады. Аны солургъа 1 сагъ. 45 минуту кетгенди. Тракторчу неллей бир заманны ишлегенди?

944. Сакълауул ишин инъирде 22 сагъ. 30 минутда башлаб, эртден 6 сагъ. 30 минутда бошагъанды. Ол неллей бир заманны сакълауулукъ этгенди?

945. Джашчыкъ 21 сагъатда джукъларгъа джатыб, эртден 7 сагъ. 15 минутда тургъанды. Джашчыкъ неллей бир заманны джукълагъанды?

946. Кюн 5 сагъ 37 минутда чыкыгъанды. Кюнню узунлугъу 13 сагъ. 50 мин. болгъанды. Кюн не заманда батханды?

947. Къызчыкъ джукъларгъа 21 сагъ. 30 мин. джатханды. Ол 9 сагъ. 30 мин. джукъларгъа керек эсе, къачан туругъа керекди?

948. Москвадан Ленинградха баргъан поезд 23 сагъ. 15 минутда джолгъа чыгыб, джолда 10 сагъ. 45 мин. болгъанды. Ол Ленинградха не заманда келгенди?

949. Кюн 19 сагъатда батханды. Кюнню узунлугъу 12 сагъ. 49 мин. болгъан эсе, кюн не заманда чыкыгъан эди?

950. Поезд Ленинграддан Москвагъа эртден 8 сагъ. 15 мин. келгенди. Ол джолда 10 сагъ. 30 мин. болгъан эсе, Ленинграддан не заманда чыкыгъанды?

951. Сакълауул кече сакълагъан джеринден эртден 6 сагъ. 40 минутда къайтханды. Ол сакълагъан джеринде 8 сагъ. 30 мин. болгъанды. Сакълауул ишине не заманда баргъан эди?

952. Школда дерсле 8 сагъ. 30 минутда башланадыла. Сохда джолуна 25 мин. къоратыб, школгъа дерсле башланырдан 10 мин. алгъа келеди. Ол юйюнден не заманда чыгъады?

953. Бизни школда дерсле ... сагъ ... минутда башланадыла. Мен юйюмден школгъа дери ... минутха джете. Мен школгъа дерсле башланырдан ... минутну алгъа келир ючюн, юйюмден не заманда чыгъаргъа керекме?

954. Мен эртденбла ... сагъатда туругъа керекме. Манъа ... сагъ. джукъларгъа керекди. Мен джукъларгъа не заманда джатаргъа керекме?

955. 1) Айны башланнъан кюнюнден санаб толу 8 сутка кетген эсе, айны къайсы кюню башланнъанды? 14 сутка кетген эсе уа? 25 сутка кетген эсе уа? 28 сутка кетген эсе уа?

2) Бу айны 6-чы кюнюне дери айны аллындан ненча сутка кетгенди? 15-чи кюнюне дери уа? 22-чи кюнюне дери уа?

956. 1) Джылны аллындан бери 3 ай озгъан эсе, къайсы ай башланнъанды? 7 ай озгъан эсе уа? 10 ай озгъан эсе уа? 6 ай озгъан эсе уа? 8 ай озгъан эсе уа? 11 ай озгъан эсе уа?

2) Джылны аллындан 1-чи июльгъа дери ненча ай озгъанды? 1-чи сентябргъа дери уа? 1-чи декабргъа дери уа? 1-чи майгъа дери уа? 1-чи мартха дери уа?

957. Джыл санау башланнъандан тебреб 1799-чу джылгъа дери ненча джыл ётгенди? 1870-чи джылгъа дери уа? 1917-чи джылгъа дери уа? бу ётюб баргъан джылгъа дери уа?

958. Джыл санау башланнъандан бери 1824 джыл озгъан эсе, ненчанчы джыл башланнъанды? 1899 джыл озгъан эсе уа? 1904 джыл озгъан эсе уа? 1941 джыл озгъан эсе уа?

Быйылгъы джыл бошалса, къайсы джыл башланнъанды?

959. Пионер лагерни 1-чи июнда ачыб, 2 ай 28 кюнден джабхандыла. Пионер лагерни къачан джабхандыла?

960. Къытай школ сабийле Ленинградны пионерлерине 24 январда ийген письмоларын, 2 февральда алгъандыла. Письмо ненча сутканы келиб тургъанды?

961. Баргъан сууу бузу 10 апрелде эриб, джанъыдан 17 ноябрда бузлагъанды. Джаз сууу бузу эригенден къачда бузлагъанына дери неллей бир заман кетгенди?

962. Школ сабийле 5 апрелде нартюх салгъандыла. Нартюхле 65 кюнден баш къусхандыла. Ала не заманда баш къусуб башлагъандыла?

963. Къыш каникулла 10 январда бошалгъандыла. Ала 12 кюн болгъандыла. Каникулла къачан башланнъан эдиле?

964. Джазлыкъ будайны 10 июльда оруб башлагъандыла. Будай себилген кюнюнден сора 3 айдан орулуб башланнъан эсе, къачан себилген эди?

965. Экинчи космос ракета 12 сентябрда 12 сагъатда джиберилген эди. Ракета Айгъа 14-сентябрда 0 саг. 2 мин. 24 секундда джетгенди. Ракета Джерден Айгъа барыр ючюн неллей бир заман керек болгъанды?

966. Джерни биринчи совет искусстванный спутниги Джерни тегерегине айланыб, 1957 джыл 4 октябрдан башлаб 1958 джыл 4 январгъа дери турганды. Биринчи спутник ненча айны айланыб турганды?

967. Дунияны башында Джерни биринчи искусстванный спутниги бизни кыралда 1957 джыл 4 октябрда джиберилгенди. Экинчи спутник 1957 джыл 3 ноябрда джиберилгенди. Ючюнчю спутник 1958 джыл 15 майда джиберилгенди. Бир спутникни джибергенден сора, башха спутникни джибергинчи неллей бир заман оза эди?

968. 1) Биз кыйсы джюзджыллыкда (ёмюрде) джашайбыз?

2) Джыл санау башлангъандан бу сагъатха дери ненча ёмюр ётгенди?

3) Бу ёмюрню аягына дери ненча джыл кългъанды?

969. Москва 1147 джыл салыннганды, Ленинград (Петербург) 1703 джыл салыннганды. Радио 1895 джыл чыкыгъанды. Дунияны башында Джерни биринчи искусстванный спутниги 1957 джыл СССР-де джиберилгенди.

Бу алакат ишле кыйсы ёмюрледе болгъандыла?

970. Уллу Октябрь социалист революция кыйсы джыл болгъанды? Джыл санау башлангъандан Уллу Октябрь социалист революциягъа дери ненча джюзджыллык (ёмюр) озгъанды?

971. А. М. Горький 1868 джыл туугъанды эмда 68 джыл джашагъанды. А. М. Горький кыйсы джыл ауушханды?

972. Л. Н. Толстой 1828 джыл туугъанды эм 82 джыл джашагъанды. Л. Н. Толстой кыйсы джыл ауушханды?

973. А. С. Попов радио телеграфны 1895 джыл чыгаргъанды. Ол аны чыгаргъандан бери ненча джыл кетгенди?

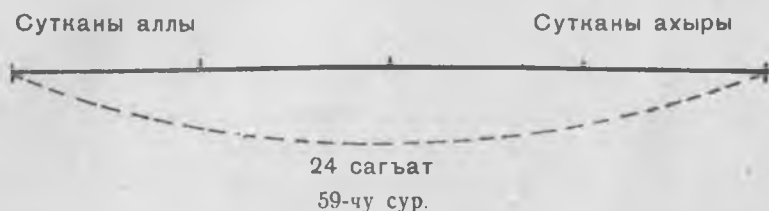
974. А. С. Пушкин 1799 джыл туугъанды. 1837 джыл ёлгенди. А. С. Пушкин ненча джыл джашагъанды?

975. Иван Владимирович Мичурин 80 джыл джашаб, 1935 джыл ауушханды. И. В. Мичурин кыйсы джыл туугъанды?

976. 1924 джыл пионер организациягъа уллу Ленинни аты аталгъанды. Андан бери ненча джыл болады?

977. Бизни шахарыбыз (элибиз) ... джыл салыннганды. Бизни шахарыбызгъа (элибизге) ненча джыл болгъанды?

978. Сутканы мындан ары кълалгъан кесегинден эсе, кетген кесеги юч кере аслам эсе, бусагъатда заман ненча сагъатды? (59-чу сур.)

979. Кюнортадан сора кетген заман андан ары кече ортагъа дери кълалгъан замандан 2 кере кѣб эсе, бусагъатда заман ненча сагъатды?

980. Бу затланы билирге хыйсабла джарашдыргъыз: 1) ишни башланнъан заманы бла бошалгъан заманына кѣре ишни неллей бир заманнъа созулгъанын; 2) ишни башланнъан заманы бла неллей бирге созулгъанына кѣре ишни бошалгъан заманын; 3) ишни созулгъаны бла аны бошалгъан заманына кѣре башланнъан заманын.

981. Кесигиз этигиз:

1) Азбарлай заманны ѓлчелерини таблицасын джазыгъыз.

2) Къурамлы ат аталгъан санланы бош ат аталгъан санлагъа айландыргъыз:

8 сагъ. 56 мин. =

15 мин. 20 сек. =

3) Абадан ѓлчелеге айландыргъыз:

628 сагъ. =

8 150 сек. =

4) Москва университетни джанъы юйюнде 45 000 комнаты барды. Кирген комнатанъда 1 мин. туругъа керек эсе, аланы баырына да айланыб чыгъар ючюн неллей бир заман керекди?

5) Амалланы этигиз:

12 сагъ. 35 мин. + 10 сагъ. 48 мин.

5 джыл 8 ай + 6 джыл 4 ай

30 мин. 40 сек. — 12 мин. 50 сек.

15 сутка 18 сагъ. — 6 сутка 20 сагъ.

6) Москвадан Симферопольгъа дери «АН—10» самолѣт 2 сагъ. 15 минутха учуб келеди, поезд ол джолну 27 сагъатха къоратады. Соруу салыгъыз эм хыйсабны алыу амал бла чыгъарыгъыз.

7) Ишчи юйюнден заводха 6 сагъ. 40 минутда чыкъгъанды. Ол анда 7 сагъ. ишлегенди. Андан сора техникумда эки сагъат окъугъанды. Ары бла бери баргъан джолуна 40 мин. къоратханды. Ишчи юйюне къачан къайтханды?

8) «ТУ—114» самолёт Москвадан 9 сагъ. 25 мин. чыгыб, Пекинде (Къытай) 18 сагъ. 40 минутда тюшгенди. Москвадан Пекиннге неллей бир заманнга баргъанды?

9) Окъуучу 9 сагъ. 30 мин. джукъларгъа керек эсе эмда ол 7 сагъатда турургъа керек эсе, джукъларгъа къачан джатаргъа керекди?

10) Поезд А шахардан Б шахаргъа 8 сагъатда чыгыб, расписаниеге кёре, Б шахаргъа 16 сагъатда джетерге керекди. Шахарланы арасы 356 км-ди. 12 сагъатда поезд А шахардан 172 км узаклыкъда болгъанды. Б шахаргъа кечикмей келир ючюн, джолну кългъан кесегин поезд сагъатха ненча километр этиб джюрюрге керекди?

КЪАЙЫТАРЫУ БЕЛЮМ.

Эсде эм джазыуда нумерлеу.

982. Бизни нумерлеуге онлукълу нумерлеу деб нек аталады?

983. 1) Разряд бирликлени джюз миллиардлагъа дерн бири ызындан атларын айтыгъыз.

2) Биринчи классны разряд бирликлерини атларын айтыгъыз; экинчи классныкъланы; ючюнчю классныкъланы; тёртюнчю классныкъланы айтыгъыз.

3) Ючюнчю классны 50 бирлигинден къуралгъан санланы атларын айтыгъыз; экинчи классны 340 бирлигинден къуралгъанланы; тёртюнчю классны 8 бирлигинден къуралгъанланы; биринчи классны 508 бирлигинден къуралгъанланы.

4) Санланы белгилер ючюн ненча тарих барды? Юч тюрлю тарих бла алты башха тюрлю санны джазыгъыз.

5) Онъ джанындан тергеб бир минъликле ненчанчы орунда турадыла? бир миллионлукъла ўа? бир миллиардлыкъла ўа? Он минъликле ўа? Он миллионлукъла ўа? джюз минъликле ўа?

984. 1) Тёбеннѝ санланы окъугъуз эм алада къайсы классланы къайсы разряд бирликлери болгъанларын кѣргюзюгюз: 8 756; 76 005; 420 108; 35 080 059; 308 760 652; 1 389 726 198.

2) Тёбеннѝ санланы окъугъуз эм алада къайсы классланы къайсы разряд бирликлери джокъ болгъанларын кѣргюзюгюз: 4 000 125; 20 014 008; 109 060 906; 28 000 354 008; 10 000 554 000; 200 080 050.

3) Миллионда ненча минъ барды? Миллиардда ненча миллион барды?

985. Бу тёбеннѝ санланы хар биринде ненча онлукъ барды:

42 720; 350 000; 250 785; 7 008 000; 50 370 208; 785 000; 3 754 075;
3 007 537; 24 030 008; 100 000 000?

Бу санланы хар биринде ненча джюзлюк барды?

986. Бу төбеннѣи санланы хар биринде ненча онушар минѣи барды: 6 230 000; 21 400 000; 30 527 032; 120 428 000; 800 000 000?

987. 1 350 онлукѣдан кѣуралгѣан санны джазыгѣыз; 802 он минѣиликден кѣуралгѣанны; 1 053 джюзлюкден кѣуралгѣанны; 757 джюзминѣиликден кѣуралгѣанны.

988. Окѣугѣуз эмда сѣтѣда тартыгѣыз: 7 825; 62 000; 37 500; 17 030; 40 020; 720 350; 500 025; 45 сом 30 кап.; 20 сом 17 кап.; 60 сом 7 кап.; 204 сом 2 кап.; 360 сом 75 кап.; 2 008 сом 70 кап.; 36 075 сом 9 кап.

Эсде тергерге примерле.

989. Тѣгереклеу джол бла хайырланыб, тергеб чыгѣарыгѣыз:

1) 399+264	199+426	546+298	48+ 39
698+185	735+198	297+ 82	62+ 29
2) 101— 75	803— 78	165— 98	580—198
502— 64	604— 35	465— 97	762—299

990. Эм таб джол бла хайырланыб, тергеб чыгѣарыгѣыз:

1) 42+29+58	49+26+51	37+32+13+28
26+18+24	36+68+64	68+14+32+86
17+83+26	88+12+44	11+42+89+58
2) 15·9·6	2·17·25	6·12·2·5
50·7·2	8· 2·25	2·18·5·3
15·7·4	4·13·25	2·17·4·5

991. Бир-бири ызындан керелеу эмда юлешиу джол бла хайырланыб, тергеб чыгѣарыгѣыз:

1) 25·16	15·16	62·15	15·36	25·40
55·14	75·12	48·15	25·36	25·64
45·12	36·16	35·24	18·15	25·80
2) 270:6	350:14	400:16	690:15	1 000:20
315:9	270:18	240:16	315:15	1 000:25
288:8	360:24	210:15	540:36	1 000:50

$$\begin{array}{llll}
 992. 1) & 54 \cdot 10 & 378 \cdot 10 & 15 \cdot 100 & 408 \cdot 1000 \\
 & 68 \cdot 10 & 264 \cdot 10 & 36 \cdot 100 & 350 \cdot 1000 \\
 & 90 \cdot 10 & 111 \cdot 10 & 64 \cdot 100 & 100 \cdot 1000
 \end{array}$$

$$\begin{array}{lllll}
 2) & 38 \cdot 5 & 32 \cdot 50 & 27 \cdot 50 & 12 \cdot 25 & 76 \cdot 25 \\
 & 72 \cdot 5 & 54 \cdot 50 & 43 \cdot 50 & 84 \cdot 25 & 68 \cdot 25 \\
 & 49 \cdot 5 & 62 \cdot 50 & 57 \cdot 50 & 40 \cdot 25 & 56 \cdot 25
 \end{array}$$

$$\begin{array}{llll}
 993. 1) & 260 : 10 & 1700 : 100 & 520 : 5 & 160 : 5 \\
 & 390 : 10 & 3600 : 100 & 460 : 5 & 230 : 5 \\
 & 2820 : 10 & 5000 : 100 & 670 : 5 & 300 : 5
 \end{array}$$

$$\begin{array}{lllll}
 2) & 630 : 7 & 520 : 4 & 729 : 3 & 560 : 80 & 360 : 18 \\
 & 810 : 9 & 850 : 5 & 486 : 6 & 720 : 60 & 460 : 23 \\
 & 540 : 6 & 910 : 7 & 819 : 9 & 850 : 50 & 960 : 48
 \end{array}$$

$$\begin{array}{ll}
 3) & 640 : 80 + 490 : 70 & (750 : 5 - 75) + (300 - 750 : 5) \\
 & 320 : 40 - 360 : 90 & (72 \cdot 5 + 40) - (40 + 72 \cdot 5) \\
 & 125 \cdot 4 + 150 \cdot 6 & 45 \cdot 16 + 510 : 17 - 720 : 24 \\
 & 125 \cdot 8 - 250 : 3 & 28 \cdot 15 + 18 \cdot 20 - 900 : 45
 \end{array}$$

994. X-ны табаргъа:

$$\begin{array}{lll}
 1) & 85 + x = 200 & x + 70 = 150 & x - 70 = 90 \\
 & 60 + x = 190 & x + 90 = 240 & x - 30 = 86 \\
 & 25 + x = 400 & x + 60 = 320 & x - 90 = 75
 \end{array}$$

$$\begin{array}{lll}
 2) & 120 - x = 60 & 1000 - x = 120 & x - 260 = 520 \\
 & 460 - x = 80 & 1000 - x = 640 & x - 370 = 620
 \end{array}$$

$$\begin{array}{lll}
 3) & x \cdot 12 = 144 & 30 \cdot x = 900 & x : 13 = 12 \\
 & x \cdot 15 = 180 & 40 \cdot x = 800 & x : 18 = 20
 \end{array}$$

$$\begin{array}{lll}
 4) & 196 : x = 14 & 169 : x = 13 & x : 16 = 256 \\
 & 225 : x = 15 & 121 : x = 11 & x : 16 = 16
 \end{array}$$

$$5) \text{ 1 200-н} \frac{3}{10} \text{-юне 880-ни } \frac{5}{8} \text{-ин к} \text{ъошарг} \text{ъа.}$$

$$\text{1 800-н} \frac{5}{6} \text{-ине } \frac{1}{4} \text{-и 2 500 болг} \text{ъан санны к} \text{ъошарг} \text{ъа.}$$

$$\text{900-н} \frac{3}{5} \text{-ден } \frac{1}{6} \text{-и 90 болг} \text{ъан санны алырг} \text{ъа.}$$

995. Водолаз юч джылны ичинде суу тубюнде 800 сагъат ишлегенди, аладан: биринчи джыл 290 сагъат ишлегенди, экинчи джыл андан 40 сагъатха кѣб ишлегенди. Водолаз ючюнчю джыл суу тубюнде ненча сагъат ишлегенди?

996. Полярниклеге иерге самолѣтлагъа 10 джылы юй джюк-легендиле. Хар джылы юйню аурлугъу 720 кг эди. Ол юйлени барыны да аурлукълары неллей бир эди?

997. Москва университетни башына салыннъан джулдуз 13 т тартады. Аны 4 тенъ кесек этиб, башына кесеклени бирем-бирем чыгъаргъандыла. Хар кесеги неллей бир тарта эди?

998. Школьникле джай колхозгъа: 200 бабуш баланы, андан 100-ге аслам къаз баланы, тауукъ джюджеклени уа бабуш балаладан эсе 25 кере кѣб ѣсдююрге болушхандыла. Школьникле бютеу да ненча къанатлы ѣсдююрге болушхандыла?

999. Бир школну пионерлери 4000 джубуран тутхандыла. Бир джубуран джайгъа 12 кг мюргеу ашай эсе, пионерле неллей бир мюргеуню сырафлыкъдан къалдыргъандыла?

1000. Джашчыкъ къармакъ бла чабакъ тутханды. Къармакъ чыбыгыны узунлугъу 2 м 50 см болгъанды, къылы андан 2 кере узун болгъанды. Джашчыкъ суу джагъадан къармакыны 6 м-ге атаргъа боллукъму эди?

1001. Юннатла кедрни, наратны сора лиственницаны урлукъларын себгендиле. 5 джылдан кедр 25 см ѣсгенди, нарат 75 см, лиственница уа 225 см ѣсгендиле. Наратдан эсе лиственница ненча кере дженъил ѣсгенди? Хар терек орта тергеу бла джылына ненча сантиметр ѣсгенди?

1002. Чабакъчы колхоз 5 га пруддан 200 ц чабакъ тутханды. Бу джол 1 га-дан тутханлары алгъындан 8 кере кѣб эди. Алгъын прудну 1 га-сындан неллей бир чабакъ тутхандыла?

1003. Джюзюучю суу баргъан джанына джюзюб 10 минутха 1 км 200 м баргъанды. Джюзюучю суугъа къаршчы джюзюб, хар минутха алгъындан эсе 90 м-ге аз барса, ол узакълыкъны неллей бир заманнга джюзюб ѣтерикди?

1004. Кеме 250 км барыргъа керек эди. Ал 3 сагъатха ол 75 км баргъанды. Ол барыудан барса, джолну къалгъанын ненча сагъатха барыб бошарыкъды?

1005. 50 г чайны багъасы 45 капекди. Аллай чайны 100 г багъасы неллей бирди? 1 кг чайны ўа?

1006. Биреў 750 г, дагъыда биреў ол багъагъа килограмм джаўну $\frac{3}{4}$ -юн алгъанды. Биринчи киши алгъан джаўу ючюн 2 сом 15 кап. бергенди. Экинчи киши неллей бир тёлерге керекди?

1007. Сабийле 400 кўдору урлукъ салгъандыла. Хар джюзюнден чыкъмай кългъан 2 урлукъ болгъанды. Ненча урлукъ чыкъгъанды?

1008. Ёрге хаўагъа хар 500 м чыкъгъан сайын, температура 3 градусха тюшеди. Джерни юсюнде термометр 18 градус джылылыкъны кёргозе эсе, 3 км мийикликде къллай температура болургъа боллукъду?

1009. Электрпоезд 3 сагъатха 270 км баргъанды. Ол барыўдан барса, электрпоезд 9 сагъатха къллай бир джол кьоратырыкъды? Эки джол бла чыгъарыгъыз.

1010. Қызычыкъ санагъанында джюреги 10 секундха 14 кере ургъанды. Бир минутха джюреги ненча кере урады?

1011. Эки бирча кўумач тобну багъасы 500 сом эди. Бир тобда 27 м кўумач, экинчиде андан 4 м-ге аз бар эди. Хар тоб кўумачны багъасы неллей бир эди?

1012. Эки бирча кўумач тобда 28 м барды. Бир кўумач тобну багъасы 64 сом эди, экинчи андан 16 сомгъа учуз эди. Хар кўумач тобда ненча метр кўумач бар эди?

1013. Эки поезд бир-бирлерине тюберча эртден 11 сагъатда эки шахардан чыгъыб, ол кюн огъунакъ 14 сагъатда тюбешгендиле. Биринчи поезд сагъатха 45 км эте эди, экинчи поезд 50 км эте эди. Эки шахарны арасындагъы узакълыкъны табыгъыз. Эки джол бла чыгъарыгъыз.

1014. Тюкенде кюнортагъа дери 6 машок шекерни, кюнортадан инъирге 4 машок шекерни сатхандыла. Бир кюнню ичине бютеў да 1 т шекерни сатхандыла. Кюнортагъа дери ненча килограмм шекер сатхандыла, кюнортадан инъирге ўа?

1015. Эки джюзюўчю бир-бирине тюберча джюзюб барадыла. Бири минутуна—80 м, экинчи 60 м этеди. Чынъ аллында эки-сини арасында узакълыкъ 1400 м болгъанды. Ала неллей бир замандан тюбеширге болукъдула?

1016. Эки шахарны арасындагъы узакълыкъны табаргъа керек болгъан, бир-бирине тюбеширча джорюўге бу тёнённи бе-

рилгенлеге кере хыйсаб джарашдырыгъыз: автомобилле ... сагъ. баргъандыла, бир автомобиль сагъатха ... км этгенди, экинчи— ... км этгенди.

1017. Ичлеринде аякъ кийимлери болгъан ящиклени магазинлеге эки джюк машина бла джибергендиле: бир машинада 50 ящик болгъанды, экинчиде — аллай 40 ящик болгъанды. Биринчи машинадагъы ящиклени барыны аўурлукълары экинчи машинадагъыладан 400 кг-гъа кёбдю. Эки машинадагъы ящикле бары да неллей бир тарта эдиле?

1018. Бир школгъа 5 глобус сатыб алгъандыла, экинчи школгъа да — аллай 2 глобус алгъандыла. Биринчи школ экинчиден эсе 12 сом 60 капекге кёб төлегенди. Хар школ глобуслагъа неллей бир төлегенди?

1019. Школ биринчи кере 15 басха, экинчи кере 8 басха сатыб алгъанды, экинчи кере 4 сом 20 капекге аз төлегенди. Басхаланы барыны багъасы неллей бирди?

1020. Школ буфетге 4 кг печенье сатыб алсала, 5 сом 40 кап. къала эди. Алай'а ол багъагъа 6 кг печенье алгъандыла, сора къуру 3 сомлары къалгъанды. 1 кг печеньеи багъасы неллей бир эди?

1021. Юй бийче тергегенди да, 5 кг къобусда алса, аны 80 капеги къалгъанды, 8 кг алса, къуру 35 капеги къалгъанды. Юй бийчени неллей бир ачхасы болгъанды?

1022. Сайлаў участкада депутат сайлагъан заманда биринчи сагъатда 250 сайлаўчу чёб атханды, экинчиде — 203, ючюнчю бла төртюнчюде 180-шер эмда бешинчиде къалгъан 137 сайлаўчу чёб атхандыла. Орта тергеў бла бир сагъатха ненча сайлаўчу чёб атханды?

1023. Хар 1 а-дан бир участокда 18 кг, экинчиде — 22 кг, ючюнчюде — 19 кг, төртюнчюде — 21 кг къара будай алгъан эселе, орта тергеў бла 1 а джерден неллей бир мюргеў алгъандыла?

1024. Кассир джумушакъ эмда къаты вагонлагъа 150 темир джол билет сатхан эди. Ол дагъыда 10 билет сатханында къаты вагонлагъа сатылгъан билетлени саны джумушакъ вагонлагъа сатылгъанланыкындан 4 кере кёб болгъаны белгили болгъанды. Қъаты эмда джумушакъ вагонланы хар бирине неллей бир билет сатылгъанды?

1025. Эритмеде джезни 5 юлюшюне къоргъашынны 3 юлюшю къошулгъанды. Қъоргъашындан 120 кг алыннъан эсе, эритмени аўурлугъу неллей бир эди?

1026. Эритмеде джезни 5 юлюшюне тутурукъну 2 юлюшю кьошулгъанды. Эритмеде тутурукъдан эсе джез 45 кг-гъа аслам эсе, эритмени аурлугъун табаргъа.

1027. Школда бютеу да 210 пионер эм комсомолчу бар эди. Комсомолчуланы саны пионерленикинден 2 кере азды. Школда ненча пионер, ненча комсомолчу бар эди?

1028. Комбайнер юч кюннъе 80 га будайны оргъанды. Биринчи кюн ол площадны $\frac{1}{5}$ -ин оргъанды, экинчи кюн $\frac{1}{4}$ -ин оргъанды. Ючюнчю кюн ненча гектарны оргъанды?

1029. Школьникле бачхада 250 кв. м-ге гардош, 200 кв. м-ге кьобусда салгъандыла. Гардош бла кьобусда салгъан джерлери бютеу школ бачханы $\frac{1}{10}$ -и болады. Бютеу бачханы площади неллей бирди?

1030. Школда тюзмюйюш формасы болгъан сад да, бачха да бардыла. Садны узунлугъу 50 м-ди, кеньлиги 30 м-ди. Бачханы площади садны площадындан 600 кв. м-ге кьбдю. Бачханы площади неллей бирди?

1031. Узунлугъу 40 см, кеньлиги 30 м болгъан картоннъа сабийле 8 кьуругъан чапракъны джабышдыргъандыла. Орта тергеу бла хар кьуругъан чапракъгъа ненча квадрат сантиметр картон джетеди?

1032. Площады 1000 кв. м болгъан сынау участокдан 36 ц гардош алгъандыла. Ол битимге кьере 1 га джерден неллей бир гардош алыргъа боллукъ эдиле?

1033. Спорт школда, джюзерге узунлугъу 20 м, кеньлиги 10 м болгъан бассейн этгендиле. Бассейнде сууну мийиклиги 2 м-ди. Бассейнде ненча куб метр суу барды?

1034. Иегиси 12 см болгъан кубну объёмун тергеб чыгъарыгъыз. Иегиси 8 м болгъанны да чыгъарыгъыз.

1035. Бу берилгенле бла затланы объёмларын табыгъыз:

Узуну	Кенъи	Мийиклиги
6 м	3 м	3 м
3 дм	1 дм 5 см	1 дм
4 дм	2 дм 5 см	1 дм

1036. Юннатла сынау участокдан 1 000 нартюх качан джый-гъандыла. Аланы $\frac{9}{10}$ -ун урлукъгъа айыргъандыла, урлукъгъа айырылгъанланы ичлеринде къургъакъ качанладан эсе мылы качанла эки кере кѣб болгъандыла. Мылы качанланы кебдирир ючюн хар 20-сын бир тизиу этиб такъгъандыла. Ненча тизиу чыкыгъанды?

1037. Эки корзинкада 120 алма болгъанды. Бир корзинкадан 28 алма алгъанларында, эки корзинкада да алмаланы саны тенъ болгъанды. Эм аллында хар корзинкада ненча алма болгъанды?

1038. Эки машокда 108 кг гардош болгъанды. Бир машокдан 23 кг, экинчиден 19 кг къоратханларында, эки машокда да тенъ къалгъанды. Эм аллында хар машокда ненча килограмм гардош болгъанды?

1039. Юч классда 120 сохда бар эди. Биринчи классха дагъыда 3 сохда, экинчиге — 2, ючюнчюге — бир алгъанларында, классланы барында да сохдаланы саны тенъ болгъанды. Хар классда эм алгъын ненча сохда болгъанды?

1040. Бир ишчи бир сагъатха 8 деталь этеди, экинчи ишчи — 7 этеди. Эки ишчи да бирге ишлесе 150 детальны ненча сагъатха этерикдиле?

1041. Эки ящикде 130 апельсин болгъанды. Аланы бирине дагъыда 30 апельсин къошханларында, аны апельсинлери ол бирси ящикникиледен 3 кере кѣб болгъанды. Эм аллында хар ящикде ненча апельсин болгъанды?

Джазыб тергеуге примерле.

1042. $645 \cdot 144 + 880$ $125 - 7 \cdot 120$

$512 \cdot 625 - 250$ $128 + 8 \cdot 002$

$95\,056 : 457 + 326\,886 : 543$

$88\,271 : 103 - 228\,480 : 640$

1043. $902 : 3$ $7\,485 : 9$ $9\,614 : 16$ $5\,706 : 15$

$803 : 4$ $4\,208 : 7$ $5\,425 : 27$ $8\,325 : 26$

1044. $(1\,000\,000 - 999\,584) \cdot (27\,000 : 36)$

$(1\,000\,024 - 327\,256) : 96 \cdot 125$

$(1\,098\,900 - 592\,407) : (168\,831 : 507)$

$194\,400 : 288 \cdot (327\,524 - 326\,788)$

1045. $1\,000 - 31\,518 : 153 + 571\,154 : 809$
 $6\,005 + 168\,140 : 28 - 844\,008 : 264$
 $(143\,620 : 172 + 247\,445 : 409) : 720$
 $(600\,357 : 683 - 300\,202 : 523) \cdot 204$
1046. $(101 \cdot 101 - 652\,864 : 808) : 303 \cdot 205$
 $25\,000 : (428\,442 : 707 - 255\,000 : 625 + 302)$
 $345\,465 : 853 + 2\,000\,070 : 639 - 150\,000 : 625$
 $205 \cdot (1\,000\,000 : 3\,125 \cdot 609 : 480) : 2\,030$
1047. $(64\,000 : 128 - 3\,280 : 164 \cdot 15) \cdot 700 - 192\,000 : 800$
 $10\,908 - 174\,52 : 16 + 3\,852\,600 : 300 - 12\,842$
 $(48 \cdot 125 + 36 \cdot 175) : 60 \cdot 400 - 12\,060$
 $(162\,000 - 216 \cdot 750) \cdot (816 : 4) + 1\,000$
1048. 1) $(31\,460 + 1\,040) : (150 - 2\,400 : 120) \cdot 20 : 125 + 100$
 $(78\,213 - 75\,209) \cdot 207 - (315\,123 - 314\,716) \cdot 308$
 $71\,370 : 234 \cdot 234 + 695 \cdot 50 - 280\,084 : 28$
 $2\,786 - 970\,710 : 1\,235 + 408 \cdot 2\,700$
- 2) $(1\,920 \cdot 5\,000 + 5\,700 \cdot 300) : (2\,000 \cdot 10\,002 - 9\,000 \cdot 966$
 $(608 \cdot 540 + 340 \cdot 810) : (1\,040 - 391\,680 : 576)$
 $(992\,341 : 269 + 780 \cdot 360) - (434\,280 : 517 \cdot 306 + 27\,449)$
 $180\,848 : 356 \cdot (12\,680 + 7\,120 - 18\,900) : 254 - 1\,800$
- 3) $11\,635\,345\,200 : 214 - 753 \times 4\,869 - 593\,252 : 194 \times 472$
 $738\,883\,418 - 2\,462\,927 \times 300 - 48\,191\,716 : (197 \times 368 : 8)$
 $(319\,042 + 35\,619 + 9\,202 + 18\,098 - 88\,907 + 309\,017 \times$
 $\times 1\,084 + 32\,147\,814) : 4\,096$
 $(500 \times 3\,349 - 12\,153\,700 : 135 + 69\,530) : 193$
1049. 1) $32\,408 + x = 70\,000$ $x - 9\,482 = 72\,400$
 $42\,680 - x = 29\,490$ $x + 4\,806 = 18\,006$
- 2) $x \cdot 420 = 2\,553\,600$ $541\,350 : x = 450$
 $x : 360 = 145\,000$ $2\,300 \cdot x = 92\,000$

1050. 1) 13 789-ну, 4 906-ны, 90 768-ни бир-бирине кьошуб суммаларын табаргъа эм чыкьгъан джууабы тюз эсе, сынаб кёрюге.

2) Эки санны суммасы 60 100-дю, аланы бири 9 532-ди. Экинчи санны табаргъа.

1051. 1) 50 102 бла 9 165-ни башхалыкъларын табаргъа. Чыкыгъан джууабы тюз эсе эки джол бла да сынаб кёрюгюз.

2) Азланыучу 100 100-дю. Башхалыкъ 39 204-дю. Азлаучуну табаргъа.

3) Азлаучу 3 704-дю. Башхалыкъ 6 306-ды. Азланыучуну табаргъа.

4) 82 308 бла 16 976-ны суммасын аланы башхалыкълары тенъли бирге кёб этерге; башхалыкълары тенъли бирге аз этерге.

1052. 1) 720 бла 308-ни произведениелерин табаргъа. Чыкыгъан джууабны тюзлюгюн эки джол бла да сынаб кёрюрге.

2) Эки санны произведениеси 18 600-дю; бир керелеучю 120-ды. Бирси керелеучюню табаргъа.

3) 80 бла 75-ни суммасы, аланы башхалыкъларына керелениб чыкыгъан произведениени табаргъа.

1053. 1) 750 125-ни 250-ге юлешгенден джетген юлюшню табаргъа. Чыкыгъан джууабы тюз-терс болгъанын сынаб кёрюрге.

2) 69-дан 41 607 ненча кере кёбдю?

3) Юлешиниучю 1 456-ды, юлюш 7-ди. Юлешиниучюню табаргъа.

4) Юлешиниучю 308-ди, юлюш 406-ды. Юлешиниучюню табаргъа.

5) Юлешиниучю 504-дю, юлюш 7-ди, къаллыгъы 103-дю. Юлешиниучюню табаргъа.

6) Юлешиниучю 500-дю, юлюш 20-ды, къаллыгъы 100-дю. Юлешиниучюню табаргъа.

1054. 1) 12 036-ны $\frac{1}{4}$ -ин табаргъа; 1 005-ни $\frac{4}{5}$ -юн табаргъа.

2) Берилген сан 1 250-ди. Ол санны $\frac{2}{5}$ -син табаргъа.

1055. 1) Бир санны $\frac{1}{8}$ -и 1 356 болады. Ол сан саулай неллей бирди?

2) $\frac{1}{6}$ -и 108 болгъан бир санны эсде тутхандыла. Не санны эсде тутхандыла?

3) Эсде тутулгъан санны $\frac{1}{5}$ -и 836 болады. Эсде тутулгъан санны $\frac{5}{8}$ -ин табаргъа.

1056. Амалланы этигиз, тюз-терс этилгенин счёта тергеб кёрюгюз:

- 1) 18 сом 50 кап.+20 сом 84 кап.
 26 сом 75 кап.+39 сом 25 кап.
 38 сом +45 сом 99 кап.
 124 сом 35 кап.+ 85 сом 65 кап.
 300 сом 70 кап.+ 56 сом 80 кап.
 408 сом 45 кап.+879 сом

- 2) 725 сом—568 сом 16 сом 86 кап.— 12 сом 35 кап.
 860 сом—382 сом 75 сом 62 кап.— 40 сом 28 кап.
 600 сом—276 сом 62 сом 15 кап.— 16 сом 67 кап.

1057. 86 м 75 см+28 м 25 см 45 км 472 м+36 км 865 м
 14 м 8 см+56 м 9 см 90 км 76 м+32 км 89 м
 16 ц 57 кг+36 ц 58 кг 72 т 493 кг+84 т 758 кг

1058. 24 м 25 см—16 м 75 см 5 км 246 м—2 км 456 м
 35 ц 60 кг—28 ц 80 кг 9 т 30 кг—5 т 72 кг
 84 ц 6 кг—29 ц 8 кг 8 кг 75 г —3 кг 90 г

1059.

- 8 сом 76 кап.× 38 18 см 7 мм×68 7 т 38 кг×95
 7 сом 5 кап.× 19 5 кг 800 г ×700 7 ц 9 кг×46
 5 дм 3 см × 89 3 кг 608 г × 56 5 ц 64 кг×80

1060. 1) 94 м 8 см:42 9 ц : 15 5 т 576 кг:68
 8 м 76 см:12 4 дм: 8 4 км 662 м:74

- 2) 18 т:4 т 500 кг 59 кг 827 г:2 кг 63 г
 30 км:3 км 750 м 246 м 60 см:6 м 85 см

- 3) 48 сом 60 кап.: 1 сом 35 кап.
 252 сом 80 кап.:15 сом 80 кап.
 382 кг 950 г: 8 кг 325 г
 348 м 88 см:12 м 46 см

1061. 1) 35 мин. 58 сек.+ 50 мин. 28 сек.
 18 сагъ. 34 мин.+ 12 сагъ. 26 мин.

- 2) 20 сагъ. 16 мин.+ 6 сагъ. 38 мин.
 12 джыл 6 ай —5 джыл 8 ай

1062. 1) 1865 см-де ненча метр эм ненча сантиметр барды?
 3050 см-де уа? 1005 см-де уа? 10020 см-де уа?

2) 15 758 кг-да ненча тонна эм ненча килограмм барды? 26 074 кг-да ўа?

3) 14 786 кг-ны абаданыракъ ёлчеле бла джазыгъыз.

4) 6 т 8 ц-де ненча килограмм барды? 15 т-да ўа? 12 т 8 ц-де ўа?

5) 7 м 6 дм-ни сантиметрле бла джазыгъыз; 18 км 5 м-ни метрлеге айландырыб джазыгъыз.

1063. 1) 2 га джерде ненча квадрат метр барды? 3 га 5 000 кв. м-де ўа?

2) 1 а джерде ненча квадрат метр барды? 5 а-да ўа? 8 а 57 кв. м-де ўа?

3) 1 кв. м 1 кв. дм-ден ненча кере кёбдю? 1 кв. м 1 кв. см-ден'а? 1 кв. дм 1 кв. см-ден'а?

4) 1 куб м 1 куб дм-ден ненча кере кёбдю? 1 куб дм 1 куб см-ден'а? 1 куб м 1 куб см-ден'а?

Джазыб чыгъарыўгъа хыйсабла.

1064. Дунияны башында джашагъан адамны саны 2 900 000 000 болады. Аладан 900 млн. адам капиталист кыраллада джашайды, 844 млн. адам, колониализмден кутулуб, баш бошлукъ алгъан кыраллада джашайды, 76 млн. адам колониялада джашайды. Андан квалгъаны социалист кыраллада джашайды. Социалист кыраллада неллей бир адам джашайды?

1065. Джер шарны юсюнде эл мюлкге джараўлу 10 600 000 000 га-гъа джуўукъ джер барды. Бусагъатда андан кыруу 1 000 000 000 га хайырланылады. Хайырланмай тургъан джерни $\frac{2}{3}$ -сине урлукъ себиб, кар 1 га джерден 15 ц мюрзеў алынса, неллей бир артыкъ мюрзеў джыяргъа боллукъ эди?

1066. 1) СССР-де бу арт джыллада 36 000 000 га кырдыш джер сюрюлюб хайырланады. Ол джерни $\frac{3}{4}$ -юсюне мюрзеў салыннъанды. Орта тергеў бла 1 га джерден 15 ц мюрзеў алынса эмда бир адамгъа бир джылгъа 200 кг мюрзеў керек эсе, ол площаддан джыйылгъан мюрзеў ненча адамгъа джетерикди?

2) Голодная степь (Орта Азияда) джарашдырылыб сюрюлсе, 1 200 000 т мамукъ берликди. Бир тонна мамукъдан 2 330 м кыумач этерге боллукъ эсе бир адамгъа да орта тергеў бла 30 м

кѳумач керек эсе, ол мамукѳдан этилген кѳумачла бла ненча адамны кийиндирирге боллукѳду?

1067. 30 млн. окѳуѳчуну хар бири 2 кѳгет терек орнатыб ѳс-дюрсе, окѳуѳчула ѳсдюрген терекле неллей бир площадны ал-гѳан сад боллукѳ эдиле?

Эсгертиѳ. Бир терекге узунлугѳу 8 м, кенѳлиги 6 м бол-гѳан джер керекди.

1068. Тѳртмѳюйѳш сабан ызны узунлугѳу 875 м-ди, кенѳли-ги 640 м-ди. Аны $\frac{7}{8}$ -сине будай урлукѳ салгѳандыла. Хар 1 га джерге 1 ц 50 кг себгендиле. Себерге неллей бир будай керек болгѳанды?

1069. Комбайн сагѳатына 9 км этеди. Комбайн бир баргѳан-да кенѳлиги 4 м болгѳан джерни чалыб барады. Аллай комбайн кюнѳне 10 сагѳат ишлесе, 5 кюннѳе ненча гектар джерни оруб джыярыкѳды?

1070. Тѳртмѳюйѳшню формасы болгѳан сабан ызны узунлу-гѳу 1 км 500 м-ди, кенѳлиги 1 км 200 м-ди. Колхоз кюнѳне 30 га сѳрюѳу бла ол джерни $\frac{1}{3}$ -ин сѳргенди, кѳалгѳанын кюн-ѳне 40 га сѳрюѳу бла сѳргенди. Сабан ызны барын да колхоз ненча кюннѳе сѳргенди?

1071. Тюзмѳюйѳш сабан ызны узунлугѳу 1500 м-ди, кенѳлиги 600 м-ди. Бир тракторчу аны 15 кюннѳе сѳрлюкдю, башха тракторчу ѳа 10 кюннѳе сѳрлюкдю. Эки тракторчу да бирге иш-леселе, ол джерни ненча кюннѳе сѳрлюкдюле?

1072. Тюзмѳюйѳш формасы болгѳан гебенни узунлугѳу 18 м-ди, кенѳлиги 5 м-ди, мийиклиги 3 м-ди; 1 куб м бичен 52 кг тартады. Хар ийнеке кюнѳне 10 кг бичен берилсе, 156 ий-неке ол бичен ненча кюннѳе джетерикди?

1073. Гардош уруну узунлугѳу 20 м-ди, кенѳлиги узунлу-гѳундан эки кере азды, мийиклиги кенѳлигинден 5 м-ге азды. Гардош бла хар уруну ѳбѳмуну $\frac{2}{5}$ -си толгѳан эсе, аллай юч уругѳа ненча тонна гардош кѳѳулгѳанды? (1 куб м гардошну аѳурлугѳуна 206-чы бетде 3-чѳ кѳѳашакѳга кѳарагѳыз.)

1074. Ишлене тургѳан юйге узунлукѳлары 8 м, кенѳликле-ри 45 см, кѳалынлыкѳлары 32 см болгѳан 6 агѳачны келтирир-ге керекди. 1 куб дм агѳачны аѳурлугѳу 750 г эсе, ол агѳачланы юч тонналыкѳ эки машинагѳа джюклерге боллукѳмуду?

1075. Юч заводха 2 140 т кѐмюр джюклеб ашыргъандыла. Бир заводха 32 вагон, экинчи заводха аллай 35 вагон, ючюнчю заводха 40 вагон бергендиле. Хар заводха ненча тонна кѐмюр бергендиле?

1076. Автомобиль бир кюн — 480 км, экинчи кюн — 510 км, ючюнчю кюн — 420 км баргъанды. Барына да ол 176 кг 250 г бензин къоратханды. Хар кюн сайын неллей бир бензин къоратханды? Чыгъаргъаныгъызы джанъыдан сынаб кѐрюгюз.

1077. Бирча битген юч участокдан 5 1170 ц къара будай джыйгъандыла. Аланы бирини площады 72 га, экинчисини — 68 га, ючюнчюнюкю — 80 га болгъанды. Хар участокдан неллей бир къара будай джыйгъандыла?

1078. Пионер лагерде юч комнатагъа 55 пионерни салгъандыла. Бир комнатаны площады 72 кв. м, экинчини — 64 кв. м, ючюнчюнюкю 84 кв. м эди. Хар пионерге квадрат метрлени саны тенъ джете эсе, хар комнатха ненча пионерни салгъандыла?

1079. Эки ётмек завод 750 машок ун алгъанды. Биринчи завод 24 т ун алгъанды, экинчи андан 12 т-гъа артыкъ алгъанды. Хар ётмек завод ненча машок ун алгъанды?

1080. Бир шахарда 1 020 окъуучу орта школну бошагъанды, аланы $\frac{2}{5}$ -си аттестат зрелостну биргесине токарь усдалыкъны да алгъанды, $\frac{3}{10}$ -сю — шофёрлукъ алгъанды, $\frac{1}{10}$ -и — слесарь усдалыкъ алгъанды. Бу кѐргюзюлген усдалыкълагъа школда ненча окъуучу юреннъенди?

1081. Эки самолёт тенъ скорость бла учхандыла. Аланы бири 2 400 км учханды, экинчиси 3 920 км учханды. Экинчи самолёт биринчиден эсе хауада 3 сагъатны кѐб тургъанды. Эки самолёт да хауада ненчашар сагъат тургъандыла?

1082. Самолёт бир кюн 10 сагъатны учханды, башха кюн 7 сагъатны учханды. Эки кюнню да тенъ скорость бла учуб, экинчи кюн биринчи кюнден эсе 1 920 км-ге аз джол къоратханды. Эки кюнню ичинде самолёт неллей бир джол къоратханды? Хыйсабны эки тюрлю джол бла да чыгарыгъыз.

1083. Қыанатлы фабрикде инкубаторла эки тизгиннье 6-шар салыннъандыла. Джюджек чыгъарыргъа хар инкубаторгъа 42 000 гакгы салгъандыла. Орта тергеу бла хар 100 гакгыдан 86 джюджек чыгъады. Инкубаторлагъа салыннъан гакгыладан неллей бир джюджек чыгъаргъа боллукъду?

1084. Совхозну 46 000 къююну хар биринден орта тергеу бла 4 кг 800 г джюн алгъандыла. 100 г джюнден 36 г таза халы болады, 300 г таза халыдан'а 1 м къумач чыгъады. Бир костюмгъа джюнден этилген 3 м къумач кире эсе, ол къойланы джюнюнден этилген къумачдан ненча костюм этерге боллукъду?

1085. Эки гаваньны арасы 1 530 км-ди. Аладан бир заманны ичинде эки кеме чыгыб бир-бирине тюбеширча тебрегендиле. Бири сагъатха 24 км этеди, экинчи кеме аны $\frac{7}{8}$ -син этеди. Бир-бирине тюбешгинчи аланы хар бири ненча километр джюрюрюкдю?

1086. Москвадан Бакугъа дери 2 542 км-ди. Бу эки шахардан бир заманны ичинде бир-бирине тюбеширча эки поезд чыкыгъанды. 12 сагъат джюрюгенден сора, экисини арасында дагъыда 11 462 км къалгъанды. Бакудан чыкыгъан поезд хар сагъатха 47 км эте эсе, Москвадан чыкыгъан поезд сагъатха ненча километр эте эди?

1087. Бир пристаньдан сагъатха 25 км этген теплоход чыкыгъанды. 2 сагъат озгъандан сора анъа тюберча башха пристаньдан да бир теплоход чыкыгъанды. 10 сагъат озгъандан сора теплоходла тюбешгендиле. Эки пристаньны арасы 500 км эсе, экинчи теплоход сагъатха ненча километр этгенди?

1088. Москвадан Киевге дери 860 км-ди. 10 сагъатда Киевден Москвагъа сагъатха 40 км этген поезд тебрегенди. 18 сагъатда Москвадан, аны бла тюбеширча, сагъатына 50 км этген, башха поезд тебрегенди. Ол поездле къайсы сагъатда тюбеширкидиле? Киевден неллей бир узакълыкъда тюбеширкидиле? Тергеб чыгъаргъаныгъызгъа чертѣж этигиз.

1089. Қыазандан Москвагъа дери 796 км-ди. 3 сагъатда Қыазандан Москвагъа сагъатха 36 км этиб почта поезд тебрегенди; 16 сагъатда Москвадан анъа тюберча сагъатха 46 км этиб башха поезд тебрегенди. Поездле къайсы сагъатда тюбешгендиле? Тергеб чыгъаргъаныгъызгъа чертѣж этигиз.

1090. Фарфор этер ючюн саз топуракъдан 25 юлюш, къумдан 2 юлюш, гипсден 1 юлюш аладыла. 5880 кг фарфор этер ючюн неллей бир саз топуракъ, къум эмда гипс алыргъа керекди?

1091. Бетон этер ючюн цементден 1 юлюш, къумдан 2 юлюш эмда уакъ ташдан 4 юлюш алыргъа керекди. 6244 т бетон этер ючюн неллей бир цемент, къум, уакъ таш да керек болукъду?

1092. Складха 1704 т овощ келтиргендиле: сохан тенъли бир быхы, чюгюндюрню уа сохандан эсе 4 кере кёб келтиргендиле. Складха ненча тонна быхы, сохан, чюгюндюр келтиргендиле?

1093. Завод 26 кюнню ичинде кюнюне 200 автомобиль чыгъарыб баргъанды. Автомобиллени $\frac{1}{4}$ -ин Киевге джибергендиле, къалгъанларын Ленинградха джибергендиле. Ленинградха ийген автомобиллерини ичлеринде джюк машинала легковойладан 5 кере кёб болгъандыла. Ленинградха ненча легковой автомобиль ийгендиле?

1094. Къум тюзлени сынай, къарай айланнъан бир адам 240000 км джол джюрюгенди. Джаяулай 3700 км джюрюгенди, аглагъа, тюелеге миниб андан эки кере кёб айланнъанды. Джолну къалгъанын автомобиль бла самолётха миниб айланнъанды. Самолёт бла автомобилден эсе 4 кере кёб джол къоратханды. Ол адам автомобилге миниб неллей бир джол къоратханды, самолёт бла неллей бирни учханды?

1095. Эки баржа бла 12000 харбыз келтиргендиле. Биринчи баржадан 4095 харбыз къотаргъандыла, экинчиден андан 3 кере аз къотаргъандыла. Андан сора биринчи баржада экинчиден эсе 3 кере аз харбыз къалгъанды. Хар баржада неллей бир харбыз къалгъанды?

1096. 1) Юч участокда 57000 рассада кёкен орнатхандыла: биринчиде — 12900 кёкен, экинчиде ючюнчюден эсе 4 кере кёб орнатхандыла. Хар квадрат метрде юч кёкен орнатхандыла. Экинчи участок къаллай бир площадны алады?

2) Совхоз къара, акъ, кёк джюндеден 9 150 кг джюн хазырагъанды. Къара джюню 850 кг болгъанды, акъ джюню кёк джюнден эсе 3 кере кёб болгъанды. Бир акъ къойдан 5 кг джюн алыннган эсе, ненча акъ къой кырккылган эди?

1097. Школьникле эмен чёртлёрюкле бла юрге урлукъла джыйгъандыла; ала 10 кг 500 г эмен чёртлёрюк джыйгъандыла. Эмен чёртлёрюклери юрге урлукъладан 7 300 г-гъа аслам болгъандыла. Эмен чёртлёрюклени $\frac{1}{5}$ -и бла юрге урлукъланы $\frac{3}{10}$ -юк школ сабийле колхозгъа бергендиле, къалган эмен чёртлёрюкле бла юрге урлукъланы лесничествогъа бергендиле. Лесничествогъа эмен чёртлёрюкле юрге урлукъладан да биргелей неллей бир бергендиле?

1098. Бир шахарда абадан классладан 560 окъуучу усда ишчилени башчылыкълары бла школну эм детсадны юйлерин ишлегенлеге къошулуб ишлегендиле. Окъуучуланы $\frac{2}{5}$ -си столяр ишле бла боягъан ишледе ишлегенди, $\frac{3}{10}$ -юсю къабыргъларын салыргъа болушханды, $\frac{1}{8}$ -и юй сюртгендиле; къалганлары монтажникле болуб ишлегендиле. Монтажникле болуб ненча окъуучу ишлегенди?

1099. Колхозну будай салган джери 340 га болады, техника культураланы будай салыннган джерни площадины $\frac{2}{5}$ -си тенъли бир джерге салгъандыла, чегет бла кышлыкъгъа къалган джерни площади будай бла техника культураланы площадьларыны $\frac{3}{4}$ -юсюне тенъ болады. Чегет бла кышлыкъгъа неллей бир джер къалады?

1100. Школну участогуну джартысы бачхады, джартысы сад бла гокга хансды. Сад 200 кв. м джерни алады, гокга хансла андан 4 кере аздыла. Школну участогуну площади неллей бирди?

1101. Колхозну джерини бир джартысы сабан ызды, бир джартысы биченлик, чегет эм юй бачхады. Юй бачхаланы площади 50 га-ды, ол биченлик джерден 16 кере азды, биченлик джерни площади чегетден 4 кере кёбдү. Колхозну бютеү джерлерини площади табыгъыз.

1102. Квадрат формасы болгъан бир садны джанларыны суммасы 720 м болады. Садны бютеу площадины $\frac{3}{4}$ -юсю алма терекледиле; $\frac{1}{5}$ -и балий терекледиле. Хар алма терекге 36 кв. м, балий терекге 12 кв. м джер джетеди. Садда ненча алма терек, ненча балий терек барды?

1103. Бир бачханы квадрат формасы, экинчини — тюзмюйюш формасы барды. Квадратны джаныны узунлугу 100 м-ди, ючмюйюшню узунлугу 250 м-ди, кенълиги 40 м-ди. Хар бачханы тегерегине буруу этилгенди. Къайсы бачханы буруу узунду эм неллей бирге узунду? Эки бачханы площадлары тенълешдириб кёрюгюз. Чертеж этигиз.

1104. Ленинградда М. Е. Салтыков-Щедрин атлы библиоте-када почта марка тенъли гитче китабчыкъ барды (Крыловну баснялары). Ол китабчыкны узунлугу 22 мм, кенълиги 13 мм болады. Ол китабчыкны тышчыгыны чертежчугун салыгъыз. Ол китабчыкны бетини площади арифметика учебникни бетинден ненча кере гитче болгъанын билигиз.

1105. Библиотека 2400 китабха тыш салыргъа керекди. Бир мастерской алагъа кеси 12 кюннъе тыш саллыкды, экинчи мас-терской 20 кюннъе, ючюнчю мастерской — 15 кюннъе саллыкды. Китабланы дженъилирек тышлар ючюн, библиотека китабланы юч мастерскойгъа да бергенди. Юч мастерской да бирден иш-леселе, китабланы ненча кюннъе тышлаб бошарыкдыла?

1106. 720 деталь этерге керекди. Бир ишчи детальны барын да 10 сагъатха этерге, экинчи ишчи — 12 сагъатха, ючюнчю ишчи — 15 сагъатха этерге боллукъдула. Юч ишчи да бирден ишлеселе, детальланы барын да ненча сагъатха этерге боллукъ-дула?

1107. Бир къумач сокъгъан тишируу 6 сагъатха 1572 м къумач согъады, экинчи тишируу 7 сагъатха 1498 м согъады. Эки тишируу да биргелей 47600 м къумачны ненча сагъатха согъуб чыгъарлыкдыла?

1108. Аралары 1200 км болгъан шахарладан бир-бирлерине тюбеширча эки поезд чыкъгъанды. Бир поезд ол джолну 20 сагъатха къоратады, экинчи поезд — 30 сагъатха къоратады. Ол поездле ненча сагъатдан тюбеширикдиле?

1109. Джетиджыллыкъны аллында колхоз 670 га джерге мамукъ сала эди эмда хар гектардан 32 ц 60 кг мамукъ джыя эди. Джетиджыллыкъны аягына колхоз мамукъ салгъан джерлерини площадын 550 га-гъа кѣб этерге эмда хар гектардан алгъан мамукъларыны санын да 10 ц-ге кѣб этерге деб оноу этгенди. Джетиджыллыкъны аягына неллей бир мамукъну артыкъ джыяргъа деб мурат этедиле?

1110. Совхозда орта тергеу бла 1 га джерден 21 ц алыб 22512 ц мюрзеу джыйгъандыла. Экинчи джылында совхозну сабан ызлары алгъынныдан $\frac{1}{4}$ -ге аслам болгъанды, 1 га джерден алгъан мюрзеулерини да 3 ц-ге кѣб болгъанды. Экинчи джылында совхоз неллей бирге аслам мюрзеу джыйгъанды?

1111. Кетген джыл колхоз 15744 ц мюрзеу джыйгъанды. Ол мюрзеуну $\frac{1}{4}$ -и нартюх болгъанды. Хар 1 га джерден орта тергеу бла 48 ц нартюх алгъанды. Колхоз келир джыл сабан ызларын эки къат кѣб этерге эмда хар 1 га джерден алгъан нартюхлерини да 4 ц-ге кѣб этерге оноулашханды. Кетген джылдан эсе, келир джыл неллей бирге аслам нартюх джыяргъа мурат этеди?

1112. Автомобиль эм алгъа 125 км баргъанды, андан сора аны $\frac{1}{5}$ -ин баргъанды. Къоратхан джолну къалгъан джолуну $\frac{1}{3}$ -и болады. Автомобиль орта тергеу бла бир сагъатха 60 км баргъан эсе эмда тохдагъан джерледе да 2 сагъат заманы кетген эсе, джолну барын ол ненча сагъатха къоратханды?

1113. 1) Колхоз элеваторгъа будай ийгенди: биринчи кюн хар машинагъа 2 т 4 ц салыб 16 машина ийгенди, экинчи кюн биринчи кюн ийгенини $\frac{2}{3}$ -си тенъли ийгенди. Эки кюнню ичинде ийгенлери да элеваторгъа иериклерини къуру $\frac{1}{4}$ -и тенъли болады. Колхоз элеваторгъа бютеу да неллей бир будай иерге керек эди?

2) Москвадан Свердловскеге дери учуб самолѣт 3 сагъатны баргъанды: биринчи сагъатда бютеу джолну $\frac{1}{3}$ -ин баргъанды, экинчи сагъатда биринчи сагъатда баргъаныны $\frac{9}{10}$ -ун баргъанды, ючюнчю сагъатда уа къалгъанын баргъанды. Самолѣт биринчи сагъатда 610 км баргъан эсе, ючюнчю сагъатда ненча километр баргъанды?

1114. Тюкен бирча кѳумачдан эки тоб сатханды. Бир тоб-ну багъасы 1 500 сом, экинчини — 1 920 сом эди. Биринчи кюн эки тобдан да 1 236 сом багъасы кѳумач сатхандыла, экинчи кюн — 1 128 сом багъасы сатхандыла, ючюнчю кюн'а кѳалгъан 88 м-ин сатхандыла. Ал эки кюнде ненча метр кѳумач сатхандыла.

1115. Юй ишлеген эки джерге бирча 115 ящик чюй ийгендиле. Эки джерде да 2 060 кг чюйню кѳоратханларындан сорап бир джерде 5 ящик, бир джерде да 7 ящик чюй кѳалгъанды. Юй ишлеген джерлени хар биринде ненчашар килограмм чюй кѳалгъанды?

1116. Эки тобда 6 152 сом багъасы джун кѳумач болгъанды. Эки тобдан да 44 м кѳумач сатханларында, биринчи тобда 1 307 сом 30 кап. багъасы, экинчи тобда — 1 461 сом 10 кап. багъасы кѳумач кѳалгъанды. Хар тобда ненча метр кѳумач кѳалгъанды?

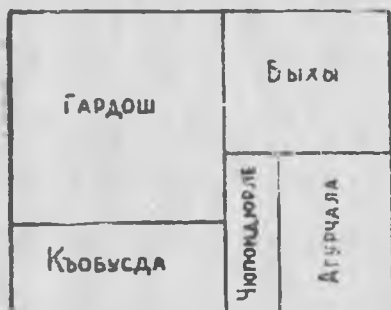
1117. Эки ящикде тенъ салыныб апельсинле бар эдиле. Эки ящикге 102 апельсин кѳошханларында, биринчи ящикде 196 апельсин, экинчи ящикде 174 апельсин болгъанды. Хар ящикге ненча апельсин кѳошхандыла? Чыгъаргъаныгъызны джанъыдан тергеб кѳрююз.

1118. Эки бирча бѳчге суудан толубдула. Аладан кѳуру 28 челек суу алгъанларында, биринчи бѳчгеде 32 челек, экинчиде — 20 челек кѳалгъанды. Хар бѳчгеден ненча челек суу алгъандыла?

1119. Ишлеген джаш тѳлюню школунда эмда заводда кѳуралгъан тюрлю-тюрлю курслада 628 ишчи окъуйду. Ишлеген джаш тѳлюню школуна дагъыда 116 джаш ишчи киргенинде, андагъы окъуучулары саны курслада окъугъан ишчилени санындан 3 кере кѳб болгъанды. Эм аллында ишлеген джаш тѳлюню школунда ненча окъуучу бар эди? Чыгъаргъаныгъызны джанъыдан тергеб кѳрююз.

1120. Теплоход бир пристаньдан 5 сагъ 15 мин. чыгыб, экинчи пристаньнга 16 сагъатда келгенди. Экинчи пристань биринчиден 176 км узакълыкъда эди. Джолда теплоход 3 кере 25-шер минут тохтагъанды, 2 кере 45-шер мин. тохтагъанды. Теплоход хар сагъатха неллей бир джюриб баргъанды?

1121. 1) Школну участогу (60-чы сур.) планда 1 см—40 м деген масштаб бла кѣргюзюлгенди. Участокга тюрлю-тюрлю затла салыннъандыла.

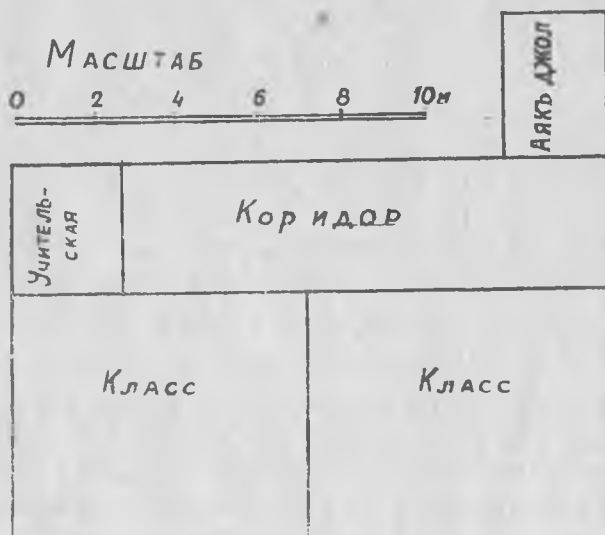
60-чы сур.

Хар тюрлю затха неллей бир площадь берилгенин табыгъыз?

2) Берилген план эмда масштаб бла хар классны, коридорну, учительскаяны, аякъ джолну, школну бютеу юйюню (61-чи сур.) площадын табыгъыз.

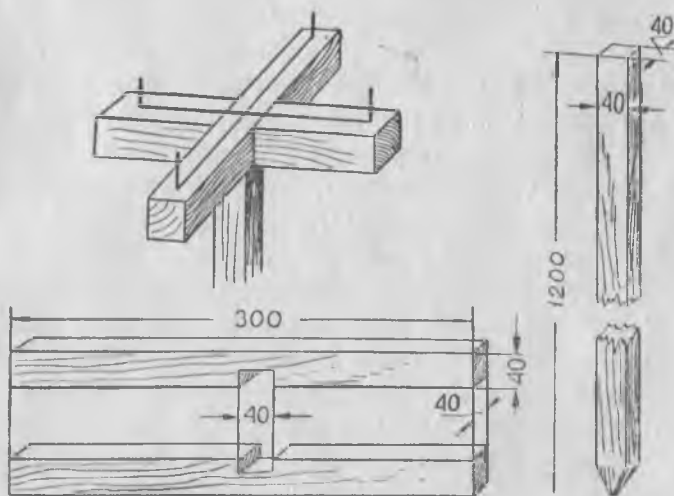
3) Кесигизни школну неда этажны бир белгили масштаб бла сызыгъыз эмда класслары, коридорну, башха школ ме-кямлары площадлары тергеб чыгъарыгъыз.

1122. Джерде тюзмюйюшле тартар ючюн школ сабийле 4 эккер (62-чи сур.) этерге оноулашхандыла. Аланы ишлеб теберден алгъа, чертѣж этгендиле, не кереклерин да джыйгъандыла: тѣртгюл агъашчыкъла, агъач чюйле, темир чюйле. Суратха къарагъыз. Тѣрт эккерге, крестовинагъа эмда дагъаннъа джетер ючюн къаллай бир узунлугу болгъан тѣртгюл агъач алыргъа керек болгъанын тергегиз. (Суратда ѳлчеле миллиметр-ле бла берилгендиле).

61-чи сур.

1123. Эскаваторда ишлеген ишчи бригада хар къазылгъан куб метр джерни къазыу багъасын аз этерге оноулашханды. Этген оноуларын былай толтургъандыла: иш къоратыуу ёс-дюргенлери себебли — 11 кап. экономия болгъанды; материал-

62-чи сур.

ланы сырафсыз хайырландыргъанлары ючюн — 15 кап., инструментлени аяб, ариу джюрютгенлерини себебинден — 2 кап.; ремонтдан — 3 кап.; машиналагъа джакъгъан джауладан — 1 кап. экономия этгендиле. Джыл джарымгъа бригада 365 125 куб м джер къазгъанды. Ол бригада ненча сом экономия этгенин тергегиз.

«Сом — капекден» дегенни кёргюзген хыйсаб джарашдыргъыз.

Тергеу хыйсабла.

1124. Школ сабийле ... макулатура джыйгъандыла. 1 кг макулатурадан къагъыт фабрикада 700 г таза къагъыт этедиле, 30 г къагъытдан бир тетрадь болады. Джыйылгъан макулатурадан ненча тетрадь этерге боллукъду?

1125. Юннатланы ... юй къоянлары барды. Юннатла мюрзеу корнеплодла, бичен, терек булчукъла ёсдюрюб, джыйыб алагъа керекли аш хазырларгъа оноулашхандыла. Хар тюрюлю

ашдан ол юй къоянлагъа неллей бирер керекди? Неллей бир площадьха мюрзеу (зынтхы, нартюх) салыргъа, неллей бирге быхы, чюгюндюр салыргъа керекди? Къышлыкъ бичен бла клеверни неллей бир площадьда ёсдюрюрге керекди? Қяллай бир себер урлукъ бла, неллей бир салыр урлукълары болургъа керекди? (206—207 бетледе 8-чи эмда 6-чы къошакълагъа къарагъыз).

1126. Школьникле ... юй къанатлылары барды: ... тауужълары, ... бабушлары, ... къазлары барды. Алагъа керекли ашарыкъланы: мюрзеуно, гардошну, корнеплодланы, витаминли биченни, мелни (неда тытырны), дагъыда башхаланы сабийле кеслери ёсдюрюб хазырларгъа дегендиле. Ол къанатлылагъа хар тюрлю ашдан неллей бир керекди? Қяллай бир площадьха мюрзеу урлукъ себерге, гардош эмда корнеплодла салыргъа керекди? Биченни неллей бир площадьда ёсдюрюб, джыйыб хазырларгъа керекди? Ол затлагъа неллей бир урлукъ керекди? (206-чы бетде 7-чи бла 6-чы къошакълагъа къарагъыз).

1127. Джай бизни школда ремонт этилликди. Ол затха къаллай материалла эмда аладан неллей бир керек боллукъдула? Не багъа бла? Барыны да багъасы неллей бир боллукъду? Ишчилени ишлеген кыйынларын'а къалай тёлерикдиле? Школ сабийле къайсы ишлени кеслери этерге боллукъдула? Кесигизни классха этиллик ремонтха смета салыгъыз.

1128. Окъуу джыл бошалса экскурсия (не турист поход) боллукъду, анъа... окъуучу барлыкъды. Биргелерине неллей бир ашарыкъ (ётмек, бышлакъ, джау, шекер, дагъыда башха затла) алыргъа керек болгъанын тергегиз; аланы ауурлукълары, багъаларын тергеб билигиз.

Экскурсиягъа керекли затлагъа смета салыгъыз.

Ойлашдыргъан хыйсабла эм ишле.

1129. Эки пряник бла конфетни багъасы 10 капекди, эки конфет бла пряникни багъасы 11 капекди. Конфет бла пряникни башха-башха багъалары неди?

1130. Джайлыкъда къазла эмда къойла отлайдыла; аланы барыны да 40 башлары, 96 аякълары барды. Джайлыкъда ненча къаз эмда ненча къой барды?

1131. Халис планер (63-чю сур.) этиб юч кюн кюрешгенди эмда ол ишге 9 сагъ. 40 минутун коратханды. Биринчи, экинчи кюнледе бютеу да ол 5 сагъ. 55 мин. къоратханды.

Биринчи кюн бла ючюнчю кюн ишлеген заманларын кьошсакъ суммалары 6 сагъ. 20 мин. болады. Халис хар кюн сайын неллей бир заман ишлегенди?

1132. Аралары 100 км болгъан А бла Б деген эки шахардан бир заманны ичинде бир-бирине тюрберча эки велосипедчи тебрегендиле, аланы бири сагъатха 12 км этгенди, экинчиси 13 км этгенди. Биринчи велосипедчини биргесине сагъатына 35 км чабхан ит тебрегенди. Ит биринчи велосипедчини озуб бирси велосипедчиге чабыб кетгенди, анъа тюрбегенинде ызына айланыб къайытыб чабыб келгенди. Эки велосипедчи тюрбешгинчи ары бла бери чабханлай тургъанды. Ол заманны ичине ит ненча километр чабханды?

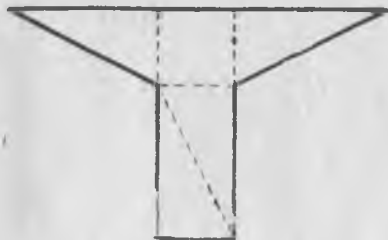
63-чю сур.

1133. Сохда бир кюн 28 бет окъугъанды, экинчи кюн 22 бет окъугъанды. Андан сора аны китабны $\frac{2}{3}$ -син окъуру къалгъанды. Китабда ненча бет бар эди?

1134. Эки кёкенде 37 къой чыбчыкъ болгъанды. Биринчи кёкенден экинчиге 6 чыбчыкъ учуб къоннъанында, экинчи кёкенден да 9 чыбчыкъ учуб кетгенинде, биринчи кёкенде экинчи кёкенде болгъанындан эсе юч кере кёб чыбчыкъ къалгъанды. Аллында хар кёкенде ненча чыбчыкъ болгъанды?

1135. Юч вагонда 90 пассажир болгъанды. Биринчи вагондан экинчиге 12 адам кёчсе, экинчи вагондан ючюнчюге — 9 адам кёчсе, юч вагонда да адамланы саны тенъ боллукъ эди. Хар вагонда ненча пассажир барды?

1136. Фигураны (64-чю сур.) 5 кесек этиб кесиб, андан квадрат къурагъыз.

64-чю сур.

1137. Къагъытдан квадрат дециметр кесиб алыгъыз. Андан джаныны узунлугъу 8 см болгъан квадрат кесиб алыгъыз. Къалгъан кесегин дагъыда бир джаны квадрат къуарарча алай кесигиз. Ол квадратны джаныны узунлугъун эм площадьын табыгъыз.

1138. Хар бирини узунлугу 48 см, кенълиги 44 см болгъан эки картон кягъытны узунлукълары 16 см, кенъликлери 12 см болгъан кесекле этиб кесерге эки сохдагъа буюргъандыла. Бир сохда кягъытын 11 кесекге юлешиб кесгенди, ол бирси сохданы кягъытындан 9 кесек бла аз артыкъчыкъ къалгъанды.

Чертёж этигиз да хар сохда картон кягъытны къалай кесгенин чертёжда кёргюзюгюз.

1139. Тынч кюшуу джол бла хайырланыб 1-ден 19-гъа дери (19 ичине кириб) экиге юлешинмеген санланы суммасын таваргъа.

1140. Тёбеннъи примерлени чыгъарыгъыз эмда аланы этген заманда чыкъгъан джуаблары не бла кеслерине эс бёлдюредиле?

$$\begin{array}{lll} 12 \times 9 + 3 & 9 \times 9 + 7 & 1 \times 8 + 1 \\ 123 \times 9 + 4 & 98 \times 9 + 6 & 12 \times 8 + 2 \\ 1\,234 \times 9 + 5 & 987 \times 9 + 5 & 123 \times 8 + 3 \\ 12\,345 \times 9 + 6 & 9\,876 \times 9 + 4 & 1\,234 \times 8 + 4 \end{array}$$

Бир кяуум примерлени джууабларын эрлей джазыб кюяллыкъ тюлмюсюз?

1141. Бу примерледе джудузчукъла бла белгилениб къалгъан тарихлени табыб, орунларына джазыгъыз. Этгенигизни тетрадларыгъызгъа джазыгъыз.

$$\begin{array}{llll} 1) \quad \begin{array}{r} + \quad 4*7* \\ 76*3 \\ \hline 1*568 \end{array} & 2) \quad \begin{array}{r} - \quad 1*6*8 \\ 5*4* \\ \hline 6896 \end{array} & 3) \quad \begin{array}{r} + \quad 63* \\ 7 \\ \hline 4*38 \end{array} & 4) \quad \begin{array}{r} \times \quad 48* \\ *5 \\ \hline **35 \\ + **4* \\ \hline 2191* \end{array} \end{array}$$

$$\begin{array}{ll} 5) \quad \begin{array}{r} - \quad 98* \mid 38 \\ 76 \mid *6 \\ \hline 22* \\ - *** \\ \hline 0 \end{array} & 6) \quad \begin{array}{r} - \quad 4042 \quad 8* \\ 344 \quad 4* \\ \hline 602 \\ - 602 \\ \hline 0 \end{array} \end{array}$$

1142. 1) Эсде бир санны тутугъуз. Аны эки кере кѣб этигиз да джууабына 3-ню къошугъуз. Чыкъгъан санны 4-ге керелегиз сора произведениеден 12-ни алыгъыз. Чыкъгъан джуабын эсде тутхан саныгъызгъа юлешигиз. Сизде 8 чыгъарыкъды. Джанъыдан тергеб кѣрюгюз!

2) Эсде бир сан тутугъуз. Анъа 5-ни къошугъуз да чыкъгъан суммасын 8-ге керелегиз. Чыкъгъан джууабына эсде тутхан саныгъызны экиге кереленнѣенин къошугъуз, чыкъгъан сумманы 10-нъа юлешигиз эмда чыкъгъан джууабындан эсде тутхан саныгъызны алыгъыз.

Джууабына 4 чыгъаргъа керекди. Джанъыдан тергеб кѣрюгюз!

3) Эсде бир санны тутугъуз. Аны ючге керелегиз эмда чыкъгъан джууабындан 1-ни алыгъыз. Башхалыгъын 5-ге керелегиз да чыкъгъан произведениесине 5-ни къошугъуз. Чыкъгъанын 5-ге юлешигиз да юлюшюне 1-ни къошугъуз. Ахыры, чыкъгъан сумманы эсде тутхан саныгъызгъа юлешигиз, чыкъгъан юлюш 3 болургъа керекди. Джанъыдан тергеб кѣрюгюз.

**1. Орта тергеу бла сагъатха неллей бир
баргъанларыны бир къаууму.**

Джаяу адам — сагъатха 4—5 км	Тюз пассажир самолёт —
Джортхан ат	сагъатха 450 км
сагъатха 12—13 км	
Лыжачы — сагъатха 18 км	Реактив самолёт —
Поезд — сагъатха 50 км	сагъатха 1000 км

**2. Тюрлю-тюрлю автомобиллени сагъатха эм
кёб неллей бир баргъанлары.**

Джюк машинала — сагъатха 60-дан 70 км-ге дери
Легковойла:

«Москвич» — сагъатха 90 км
«Победа» — сагъатха 110 км
«Волга» — сагъатха 130 км
«Чайка» — сагъатха 160 км

**3. Бир къауум затланы орта ауурлукълары
(1 куб. м-де).**

Гардош —650 кг	Къара будай—700 кг
Чюгюндюр—630 кг	Арпа —690 кг
Будай —750 кг	Зынтхы —430 кг

4. Бир къауум суусун затланы 1 л-ни орта ауурлугъу.

Таза суу —1 кг	Патеген—798 г
Чёблеу джау —925 г	Бензин —690 г
Нефть —760 г	

**5. Тюрлю-тюрлю автомобиллени бензин кюйдюрюулерини
орта нормасы**

(100 км джолгъа).

Джюк автомобилле — 22-ден 45 л дери

Легковойла:

«Москвич»	— 9 л
«Победа»	—13 л
«Волга»	—12 л
«Чайка»	—16 л
«ЗИС—110»	—27 л

6. Мюрзеуно эм башха культураланы себиуно орта нормалары

(1га-гъа).

Кюзлюк къара будай —180 кг	Речка	—110 кг
Джазлыкъ къара будай—140 кг	Тары	— 25 кг
Кюзлюк будай —220 кг	Лён	—130 кг
Джазлыкъ будай —230 кг	Гардош	— 30 ц
Нартюх —40—50 кг	Чюгюндюр	— 16 кг
Арпа —240 кг	Быхы	— 5 кг
Зынтхы —200 кг		

7. Юй къанатлылагъа берилген ашны орта нормасы (джылгъа).

	Мюрзеу	Гардош	Корне- плодла	Витамино бичен	Чабакъ эм сюек ун, жмыхла	Ракушкала, не мел, не тытыр
Таукъла	36 кг	10 кг	10 кг	4 кг 500 г	4 кг 500 г	4 кг 500 г
Къазла	48 кг	16 кг	16 кг	25 кг	5 кг	5 кг
Бабушла	62 кг	10 кг	10 кг	10 кг	5 кг	5 кг

8. Юй къоянлагъа ашатыуно нормасы.

К т ы ш

Д ж а й

5 сагъ.—20—30 г зынтхы	5 сагъ.—30 г зынтхы
8 сагъ.—100 г бичен (люцер- на)	8 сагъ.—400 г клевер
12 сагъ.—80 г быхы эм чю- гюндюр	12 сагъ.—тал, эмен, бусакъ булчукъла (чекмегенлей)
15 сагъ.—20—30 г нартюх	15 сагъ.—300 г люцерна
17 сагъ.—100 г бичен эм тал- ны, бусакъны, наратны бул- чукълары	19 сагъ.—наратны эм бусакъ- ны булчукъларын (чекме- генлей, тойгъунчу)
	21 сагъ.—500 г кырдык

ДЖУУАБЛА

1 000 000-ну ичинде санлада тёрт арифметика амал.

12. 18 814 сом.	139. 85 машок.
13. 5 032 км.	140. 12 кюн.
14. 40 092 ц.	146. 2 кере.
48. 3 950 кг.	150. 1) сагъатха 576 км.
49. 1 000 сом.	153. 373 ящик.
50. 16 265 кг.	154. 460 ящик.
55. 9 250 кг.	158. 6 кюннѐ.
65. 13 440 сом.	163. 60 машок, 55 машок.
71. 4 623 кг.	166. 170 ящик.
74. 50 336 ц.	167. 38 машокга.
75. 2 368 л-ге.	222. 18 225 кырпыч.
81. 74 844 велосипед.	224. Сагъатха 48 км.
129. 320 машок; 280 машок.	225. Сагъатха 42 км.
130 4 сагъ; 7 сагъ.	226. 615 г.
134. Биринчи — 3 кюннѐ алгъа.	227. 3 612 л.
138. 154 кюннѐ.	229. 1) 63 см-ге джуукъ.

Узунлукъну эм аурлукъну ёлчелеу.

270. 508 кг 300 г; 1 327 кг.	303. 2 км 150 м-ге.
271. 1) 75 км 600 м.	304. 2 км 800 м-ге артха къалады.
272. 89 148 сом 42 кап.	308. 41 сом.
277. 7 км 439 м.	322. 744 т 960 кг.
278. 20 т 50 кг.	324. 45 кг.
282. 13 км 60 м.	325. 80 сом 75 кап.
283. Сагъатха 45 км.	345. 97 м 50 см.
284. 27 см 6 мм.	346. 88 кг.
289. 15 кг 430 г.	355. 1 225 т 600 кг.
291. 5 км 200 м.	356. 30 кг.
293. 8 кг 900 г-гъа.	357. 10 км 720 м.
294. 1 кг 400 г-гъа.	360. 80 кюннѐ.
298. Биринчиден—1 т 590 кг-гъа.	362. 6 т.
299. 1 ц 65 кг-гъа.	367. 20 пальто.

369. 100 л.
370. 13 л.
371. 2 100 кг овощла;
1 008 кг будай;
372. 1 008 кг мързеу;
285 сом 60 кап.
376. 3 кере.
377. 14 костюм.
379. 1) 4 000 тетрадь.
380. 1) 9 кг.
381. 75 м; 25 костюм.
382. 2 290 сом 90 кап.
383. 1) 3 т 600 кг.
384. 498 м.
385. 36 т 890 кг.
386. 52 сом. 64 кап.
387. 34 сом. 79 кап.

388. 3 360 кг; 3 040 кг; 2 800 кг.
389. Сагъатына 25 км.
390. Сагъатына 23 км.
392. 10 м 50 см-ге
393. 3 300 адамгъа.
394. 1) 14 сѣз.
395. 8 письмо.
396. 950 кг.
397. 46 т 950 кг; 49 т 550 кг.
398. 493 сом 50 кап.
399. 1 сагъ. 4 мин.
417. 78 900 т.
418. Экинчи—15 кг 490 г-гъа.
420. 864 пальто.
421. 24 786 кг.
422. 460 иш кюн.
423. 1 т 875 кг.

Площадны ёлчелеу.

446. 1 920 кв. м.
447. 141 750 кв. м.
453. 9 375 кв. м.
455. 7 400 кв. м.
458. 357 кв. м.
463. 10 т 80 кг.
462. 96 кг; 3 т. 200 кг.
476. 120 т.
477. 250 т.
478. 1 170 т.
480. 600 рассада.
481. 3 кг 840 г.

482. 9 кесек.
497. 78 г; 39 г.
498. 50 г.
499. 45 г.
500. 500 т.
504. 4 т; 1 т.
506. 3 375 кв. м;
1 125 кв. м.
508. 800 кв. м.
509. 420 эркиши пальто;
434 сабий пальто.
510. 50 сом. 40 кап.
511. 1 760 кг; 3 520 кг.

Сау санла.

578. 9 434 000 адам.
579. 24 014 990 сом.
588. 173 960 сомгъа.
591. Гардош—45 кг-гъа.
598. 9 364 ц.
599. Экинчи—8 терекге.
600. 81 т.
608. 1 845 къагъыт.
609. 255 кѣкен.
610. 125 т 5 ц; 107 т 4 ц.
615. 1 715 терек.
616. Днепр—2 285 км.

Волга—3 688 км.
635. 27 сом 50 кап.
637. 9 сагъатха.
638. 1) 39 сохда; 26 сохда.
2) 80 оюнчакъ; 60 оюнчакъ.
650. 37 т 496 кг.
651. 102 сом 70 кап.
662. 216 000 тели кючюк.
663. 10 т 200 кг.
664. 15 кг.
665. 90 000 т.
673. 17 328 000 м.

674. 12 415 000 кырпычха.
 689. 660 000 гакгы.
 708. 440 корреспонденция.
 710. 120 сохда; 108 сохда.
 711. 70 орундукъ; 95 орундукъ.
 712. 5 880 костюм.
 713. 2 кере.
 714. 300 машок.
 725. 6 кюннѣ.
 726. 2 кюннѣ.
 727. 10 трактор; 6 трактор.
 728. 850 чебген; 625 чебген.
 739. 2) 150 кюн; 3 сутка 8 сагъ.
 740. 8 080 кѣлек.
 741. Сагъатха 24 км.
 742. 368 иш кюн; 420 иш кюн.
 743. 85 га; 65 га.
 744. 13 200 автомобиль.
 791. 150 машина.
 792. 85 га-гъа.
 793. Сагъатха 41 км 800 м.
 794. Сагъатха 335 км.
 795. 4 932 сом.
 796. 316 сом 20 кап.
 797. 864 т.
 798. 20 м-ге.
 799. 24 машокга.
 800. 344 путевка; 688 путевка.
 801. 1 443 ц; 481 ц.
 802. 31 га.
 803. 32 машок.
 804. 58 иш кюн.
 805. 384 км.
 806. Москвадан 500 км-де.
 807. 6 кюннѣ.
 808. 12 сагъатха.
 809. 8 кере.
 810. 1) 1 785 ц; 2) 1 012 км.
 816. 12 сагъатха.
 817. 8 сагъатдан сора.
 818. 13 сагъатдан сора; 312 км.
 819. Экинчи суткада 2 сагъатда.
 820. Сагъатына 54 км.

Объёму ёлчелеу.

835. 1 620 куб. м.
 837. 8 кере.
 842. 98 000 куб. см.
 853. 18 машина.
 855. 72 000 кырпыч; 28 куб. м.
 800 куб. дм раствор.
 856. 75 000 кырпыч;
 25 000 кырпыч.
 860. 16 000 пачка.
 861. 320 сернек тоб.
 863. 10 080 куб. м;
 14 112 т.
 864. 1 728 джер къазыучу.
 867. Клеверден — 432 куб. м.
 бичен хансладан — 144 куб. м.
 868. 16 джол.
 869. 100 кюннѣ.
 872. 55 сом 20 кап.
 874. 7 сом 20 кап.

Заманны ёлчелеу.

905. 22 500 куб. м 1 сагъатха.
 911. 12 сагъ. 5 минутха.
 916. 2 сагъатха.
 936. 300 сагъ.
 940. 45 мин.; 90 мин.
 941. 24 сагъ; 8 сагъ.

Къайытарыу бѣлюм.

1064. 1 080 млн. адам.
 1065. 9 600 000 000 т.
 1066. 1) 202 500 000 адам.
 1067. 288 000 га.
 1068. 73 ц 50 кг.
 1069. 180 га.
 1070. 5 кюннѣ.
 1071. 6 кюннѣ.

1072. 9 кюннѣ.
1073. 780 т.
1074. 5 т 184 кг. Боллукъду.
1075. 640 т; 700 т; 800 т.
1076. 60 кг; 63 кг 750 г; 52 кг 500 г.
1077. 169 т 2 ц; 159 т 8 ц; 188 т.
1078. 18 пионер; 16 пионер;
21 пионер.
1079. 300 машок; 450 машок.
1080. 816 окъуучу.
1081. 4 сагъ; 7 сагъ.
1082. 10 880 км.
1083. 433 440 джуджек.
1084. 88 320 костюм.
1085. 816 км; 714 км.
1086. Сагъатха 43 км.
1087. Сагъатха 20 км.
1088. 24 сагъатха; 560 км.
1089. 20 сагъатха.
1090. 5 250 кг; 420 кг; 210 кг.
1091. 892 т; 1 784 т; 3 568 т.
1092. 284 т; 284 т; 1 136 т.
1093. 650 автомобиль.
1094. 45 780 кг; 183 120 кг.
1095. 1 635 харбыз;
4 905 харбыз.
1096. 1) 11 760 кв. м;
2) 1 245 къой.
1097. 10 кг 640 г.
1098. 98 школ сабий.
1099. 833 га.
1100. 500 кв. м.
1101. 2 100 га.
1102. 675 алма терек;
540 балий терек.
1105. 5 кюннѣ.
1106. 4 сагъатха.
1107. 100 сагъатха.
1108. 12 сагъатдан.
1109. 3 013 т-гъа.
1110. 9 648 ц-ге.
1111. 4 592 ц-ге.
1112. 12 сагъатха.
1113. 1) 256 т; 2) 671 км.
1114. 197 м.
1115. 100 кг; 140 кг.
1116. 17 м; 19 м.
1117. 62 апельсин; 40 апельсин.
1118. 8 челек; 20 челек.
1119. 442 окъуучу.
1120. Сагъатха 22 км.
1123. 116 840 сом.
1129. Пряник—3 кап.; конфет—4 кап
1130. Къойла—8, къазла—32.
1132. 140 км.
1133. 150 бет.
1134. 27 къой чыбыкъъ, 10 къой
чыбыкъъ.
1135. 42 пассажир, 27 пассажир,
21 пассажир.

МАГЪАНАСЫ

1 000 000-ну ичинде санлада төрт арифметика амал	3
Узунлукъну эм ауурлукъну ёлчелеу	40
Площадны ёлчелеу	75
Сау санла	94
Объёмну ёлчелеу	152
Заманны ёлчелеу	165
Къайытаруу бёлюм	180
Къошакъла	206
Джууабла	208

*Александр Спиридонович Пчёлко,
Григорий Борисович Поляк.*

Арифметика
Учебник для 4 класса
На карачаевском языке.

Редакторы *И. Р. Салпагаров* и *Н. М. Кагиева*.
Художественный редактор *М. П. Бертник*.
Технический редактор *Г. М. Потькалова*.
Корректор *Р. А. Ижаева*.

Сдано в набор 13.VII-1962 г. Подписано к печати 8.I-1963 г.
Формат 60×92¹/₁₆. Печат. л. 13,25. Уч.-изд. л. 10,5.
Тираж 3 000 экз. Заказ № 4601. Цена в переплете 18 коп.

Карачаево-Черкесское книжное издательство,
г. Черкесск, Ленина, 35-а.
Ставропольская краевая типография,
г. Ставрополь, Артема, 18.

Бағасы 18 кап.